

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

AHMED CEVAD PAŞA’NIN TÂRÎH-İ ASKERÎ-İ OSMANÎ
İSİMLİ YAZMA ESERİNİN IŞIĞINDA NİZÂM-I CEDÎD
DÖNEMİ VE ASKERÎ REFORMLAR

Yüksek Lisans Tezi
MUSTAFA EMRE ŞEKER

EKİM 2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

AHMED CEVAD PAŞA’NIN TÂRÎH-İ ASKERÎ-İ OSMANÎ İSİMLİ YAZMA
ESERİNİN IŞIĞINDA NİZÂM-I CEDÎD DÖNEMİ VE ASKERİ
REFORMLAR

Yüksek Lisans Tezi
MUSTAFA EMRE ŞEKER

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MEHMET MERT SUNAR

EKİM 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Mustafa Emre ŞEKER

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Doç. Dr. Mehmet Mert SUNAR.

İMZA SAYFASI

Mustafa Emre ŞEKER tarafından hazırlanan “Ahmed Cevad Paşa’nın Târîh-i Askerî-i Osmanî İsimli Yazma Eserinin Işığında Nizâm-ı Cedîd Dönemi ve Askeri Reformları” başlıklı bu yüksek lisans tezi Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Mehmet Mert Sunar

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Recep Karacakaya

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Nurettin Gemici

.....

Kurumu: İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 09/10/2019

ÖZET

Bu tezde Ahmed Cevad Paşa'nın Târîh-i Askerî-i Osmanî isimli yazma eserinin, Kitâb-ı Sâni ve Kitâb-ı Sâlis kısımlarının transkripsiyonu ve tahlili yapılmıştır. Türk askeri tarihçiliğinin ilk temsilcileri arasında bulunan Ahmed Cevad Paşa'nın bu eserinin tamamının Latin harflerine çevrilerek modern araştırmacı ve okurların kullanımına halen sunulmuş olmaması bir eksiklik teşkil etmektedir. Mevcut tez ile bu açığın kapatılması adına bir katkı sunulması amaçlanmıştır. Tezde ayrıca Ahmed Cevad Paşa'nın tarih yazımı açısından Nizâm-ı Cedîd reformlarına bakış açısının değerlendirilmesi de amaçlanmıştır. Ahmed Cevad Paşa'nın II. Abdülhamid döneminde yaşamış bir asker ve devlet adamı olarak eserini nasıl kurguladığı, askeri tarihçilik ve askeri teşkilat tarihi açısından eserin önemi ve eserde hâkim olan tarih anlayışı da bu tezde ele alınan diğer konuları teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Cevad Paşa, Osmanlı Askeri Tarihi, Târîh-i Askerî-i Osmanî, Nizâm-ı Cedîd Refomları, İrâd-ı Cedîd, Levend Çiftliği, Yeniçeriler, Erken ve Klasik Dönem Osmanlı Askeri Teşkilatı.

ABSTRACT

This study examines “Kitâb-ı Sâni” (Volume II) and “Kitâb-ı Sâlis” (Volume III) of Ahmed Cevad Pasha's famous work “Târîh-i Askerî-i Osmanî” (Ottoman Military History). Although the first volume of the book was published both in Ottoman Turkish and French in the late nineteenth century, the rest of the book remained in manuscript form. The transcription of the second and third volumes is added to this dissertation in order to make Ahmed Cevad Pasha's study available for modern researchers. Since Ahmed Cevad Pasha was one of the first representatives of Turkish military history, his works constitute an important part of Turkish military historiography. This study aims to examine Ahmed Cevdet Pasha's treatment of Nizâm-ı Cedîd reforms and the importance of his work for history of Turkish military and its organization. How Ahmed Cevad Pasha constructed his work as a soldier and statesman living during the time of Sultan Abdulhamid II as well as his historical methodology constitute other subjects which this study tries to deal with.

Key Words: Ahmed Cevad Pasha, Ottoman Military History, Târîh-i Askerî-i Osmanî, New Order Reforms, Irâd-ı Cedîd Treasury, Levend Ciftliği Barracks, Janissaries, Ottoman Military Organization

Ö N S Ö Z

Bu çalışmanın konusu, Osmanlı devletinin son zamanlarında yaşamış olan Ahmed Cevad Paşa'nın “Târîh-i Askerî-i Osmanî” isimli yazma eserinin ikinci ve üçüncü kitaplarıdır.

Ahmed Cevad Paşa'nın hayatı ve çalışmaları hakkında yapılan çalışmalar sınırlı seviyededir. Ahmed Cevad Paşa'nın siyasi ve idari yönünü ele alan bir doktora çalışması mevcut ise de askeri görüşleri ve askeri tarihçiliği hakkında bugüne kadar detaylı bir çalışma yapılmamıştır.¹

Bu tezin amacı Ahmed Cevad Paşa'nın askeri tarih anlayışını sergileyen “Târîh-i Askerî-i Osmanî” isimli eserin yazma halinde olan ikinci cildinin ilk iki kitabının Osmanlı Türkçesinden bugünkü kullandığımız latin harflerine çevrilmesi ve eserin askeri tarih yazımı açısından değerlendirilmesidir.

Askeri kökenli bir aileye mensup olan, Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca ve İtalyanca bilen Ahmed Cevad Paşa, iyi bir tahsilden sonra Erkan-ı Harbiye sınıfında görev almıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus harbine katılan Ahmed Cevad, harp sonrasında yabancı dil bilgisinin de tesiri ile sınır tespitlerinde çalışmış, ardından Çetine (Karadağ) elçiliği, Girid vali vekilliği ve Sadrazamlık görevlerinde bulunmuştur.

Târîh-i Askerî-i Osmanî isimli eserini on cilt içerisinde yirmi kitap halinde yazmayı düşünmüş, ancak bu düşüncesini gerçekleştirememiştir. Kitabın ancak üç cildini yazabilmiştir. Bu üç cildin birinci cildi, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu, teşkilatlanması ve ortadan kaldırılmasını içermektedir. Ahmed Cevad Paşa tarafından Kitâb-ı evvel olarak adlandırılan bu cilt matbu olarak 1882'de basılmıştır. Bu cildin Fransızcası yine aynı tarihte Paris'de basılmıştır. İkinci cilt üç kitaba bölünmüş ve Kitâb-ı Sâni, Kitâb-ı Sâlis ve Kitâb-ı Rabi kısımlarını ihtiva etmektedir. Yazma halinde olan bu ciltte Nizâm-ı Cedîd'in kurulmasından Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin teşkilatlanmasına kadar olan hadiseler ele alınmaktadır. Yine yazma halinde olan

¹ Mercan Mehmet, “Sadrazam Ahmed Cevad Paşa”, Doktora Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1998). Ayrıca Ahmed Cevad Paşa'nın Târîh-i Askerî-i Osmanî isimli çalışmasının Asâkir-i Mansure ordusu ile ilgili kısmının transkripsiyon ve tahlili için bkz. Ahmet Hilmi Çoban, “Târîh-i Askerî-i Osmanî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni”, Yüksek Lisans Tezi (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009).

üçüncü cild ise Sultân Abdülmecid devri askerî hadiseleri hakkındadır ve Ahmed Cevad Paşa tarafından Kitab-ı Hâmis olarak numaralandırılan kısmı ihtiva etmektedir.

Bu tezde sadece Tarih-i Askerî-i Osmanî'nin yazma halinde olan ikinci cildinin Kitâb-ı Sâni ve Kitâb-ı Sâlis kısımlarının transkripsiyonu ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tez konusunun seçiminde, çalışmaların hazırlanmasında yapıcı ve yönlendirici tenkitlerde bulunarak sabırlı bir şekilde beni sürekli motive eden ve destek olan çok değerli tez danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Mert Sunar'a teşekkür ederim.

Lisans döneminde derslerini zevkle aldığım ve katıldığım, askeri tarihe farklı bir açılım getirerek klasik metodun dışında hem hareketli hem dolu dolu ders işleyen ve Askeri tarih alanında yüksek lisans yapma fikrimi ortaya çıkaran çok kıymetli hocam Doç. Dr. Gültekin Yıldız'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Çalışmamın ve lisans eğitimimin başından beri İstanbul'da bana manevi babalık yapan ve hiçbir yardımı benden esirgemeyen Süleymaniye Kütüphanesi emekli Müdürü Dr. Nevzat Kaya'nın şüphesiz hakkını ödeyemem. Ayrıca lisansüstü eğitim sürecinde derslerini alarak istifade ettiğim ve öğrenci sevdalısı olan Prof. Dr. Recep Karacakaya'ya şükranlarımı sunarım. Gerek yüksek lisans ve lisans eğitim hayatımda gerekse daha öncesinde üzerimde emeği olan isimlerini sayamadığım tüm hocalarıma, abilerime ve arkadaşlarıma minnettarım. Yardımlarını esirgemeyen, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri uzmanı Sn. Nedim Pakırdağ'a ve her daim yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum. Yapılan bu çalışmada şüphesiz eksiklikler ve noksanlıklar bu hakire aittir.

İçindekiler

1. GİRİŞ	6
1. Eserin Müellifi Ahmed Cevad Paşa	8
2. Ahmed Cevad Paşa'nın <i>Târîh-i Askerî-i Osmanî</i> isimli Eseri ve Askeri Tarihçilik Açısından Önemi	11
2. METİN	24
MUKADDİME	24
Fihrist-i Kitâb-ı Sâni	25
Fihrist-i Kitâb-ı Sâlis	26
KİTÂB-I SÂNİ	27
Mukaddime	27
Fasl-ı Evvel	30
Fasl-ı Sâni	37
Fasl-ı Sâlis	52
Fasl-ı Râbi	68
Fasl-ı Hâmis	85
KİTÂB-I SÂLİS	95
Azabân	97
Hisarlı	98
Sekbân	98
Lağımçı	99
Müsellem	99
Yaya Nizâmı	102
Müsellem Ahvâlin Beyân Eder	105
Yörük Ahvâlin Beyân Eder	108
Voynuk	110
Voynuk Ahvâlini Beyân Eder	111
3. SONUÇ	112
KAYNAKÇA	115
EK: I	117
ÖZGEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİSİ	117
EK: II	118
TÂRİH-İ ASKERÎ-İ OSMANÎ KİTÂB-I SÂNİ VE KİTÂB-I SÂLİS'İN TIPKIBASIMI	118

1. GİRİŞ

Milletlerin belirli bir coğrafya üzerinde kurmuş oldukları devletlerin ayakta durabilmesi, varlığını sürdürebilmesi, dışarıdan gelebilecek meydan okumaları bertaraf edebilmesi için somut bir zor kullanma gücüne, diğer bir deyişle orduya ihtiyaç duyduğunu ifade etmek bir nevi malum olanı ilan kabilindendir.

XIV. yüzyılın başlarında Anadolu'nun kuzeybatısında küçük bir uç beyliği iken kısa bir süre halinde bölgesel güç sahibi bir devlet, ardından da bir imparatorluk haline gelen Osmanlılar da bunun bir istisnası değildir. İlk başlarda Türkmen aşiret güçlerinden oluşan bir askeri güce dayanan Osmanlılar, Orhan Bey zamanında (1324-1362) düzenli bir ordu kurulması yolunda adımlar atmaya başladılar. Bu dönemde Yaya ve Müsellem birlikleri Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli ordusunun temelini teşkil eden yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktaydı.² Bu askeri yapılanmaların giderek büyüyen devletin ihtiyaçlarını karşılamaması sonucu I. Murad zamanında (1362-1389) Acemi Ocağı ile birlikte Yeniçeri Ocağının kurulması Kapıkulu Ocağı olarak adlandırılacak olan kapsamlı teşekkülün tohumlarını atmıştı.

Yeniçeri Ocağı'nın ilk dönemlerinde Osmanlılar kendilerinden önceki İslam devletlerinde kullanılan köle asker sistemini daha da geliştirerek yeni bir sistem olarak devşirme usulünü kullanmıştır. Padişahın kul tanımlaması ile hizmet veren Yeniçeri ve Sipahileri, evlatları gibi görmesi ve böyle kul isimlendirmesi bunların da Padişah'tan babamız diye bahsetmesi, içlerinden liyakat gösterenlerin yükselerek çeşitli mevkilere gelmesi ve hatta hükümdara damat olması idare ile yeniçerinin birbirine çok bağlı ve yakın olduğunu göstermektedir.

Kuruluş ve yükselme devrinde savaşlarda gösterilen yararlılık ve başarılar halkın ve devletin gözünde merkez ordusunu teşkil eden Yeniçerilere önemli bir prestij ve güç sağlamıştır. Ne var ki zamanla XVI. yy'ın sonlarından başlayarak siyasi ve iktisadi

² Feridun Emecen, "Yaya ve Müsellem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), c. 43, (İstanbul, 2013), s. 354.

ilişkileri derinleşen ve kuvvetlenen Yeniçeri Ocağı mensupları devşirme sisteminin de işlevini yitirmesi sonucu profesyonel askerler olmaktan çıkarak bir milis gücü hüviyetini kazanmaya başlamışlardır. Evlenip aile kuran, başta ticaret olmak üzere askerlik dışında işlerle uğraşmaya başlayan yeniçeriler asıl görevleri olan askeri hizmetlerini yerine getirmekte isteksizlik gösteren, ancak bir taraftan da askeri statülerinin imtiyazlarını kullanmakta ısrar eden bir gruba dönüşmüşlerdi.

Mevcut problemlere rağmen XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar hala Avrupalı rakipleri ile mücadele etme gücüne sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun insani ve maddi kaynakları 1683-1699 arasında yaşanan sarsıcı kaybın bir kısmını telafi etmeyi başarmış ve çok büyük toprak kayıpları yaşanmasına da mani olmuştur. Bundan dolayı askeri sistemde köklü değişiklikler yaşanmasına engel teşkil etmişti.

1768-1774 ve 1787-1792 Harpleri ile yaşanan toprak kayıpları ve psikolojik darbe sonucu askeri sistemde yapılmaya çalışılan reformlar ise belli bir müddet mevcut sistemden faydalanan grupların sert tepkisi ve reformcuların hatalarından dolayı sonuç vermemiştir. Ancak devletin hayatta kalmasının askeri sistemde yapılacak bir değişime bağlı olduğunu düşünen kalemiye sınıfı içindeki bir grubun ısrarlı çabası 1826'da eski askeri sistemin ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır.

Bu teze konu olan Tarîh-i Askerî-i Osmanî'nin ikinci cildinin Kitab-ı Sâni kısmı bu reform çabalarının Nizâm-ı Cedîd dönemini ele almaktadır. Beş fasıla ayrılan Kitab-ı Sâni'nin birinci faslında, III. Selim döneminde askeri ıslahat hakkında devlet büyükleri tarafından hazırlanan layihaların Ahmed Cevad Paşa tarafından hazırlanan özet ve değerlendirmelerine, ikinci fasılda, İrâd-ı Cedîd layiha hûlasaları, nizamnâmeleri ve zeyline, üçüncü fasılda Nizâm-ı Cedîd'in kuruluşu, kânunu ve Nizâm-ı Cedîd ordusunun sayısının arttırılması ile Levend Çiftliği kanunu konuların yer almaktadır.

Kitab-ı Sâni'nin dördüncü faslında ise Levend Çiftliği, Nizâm-ı Cedîd askerinin talimleri, elbise ve silahları, Nizâm-ı Cedîd sisteminin Anadolu'da ve Rumeli'de uygulanmaya çalışılması, Nizâm-ı Cedîd ortalarına erkân-ı harb zabitanı terfik olunmak, Nizâm-ı Cedîd'in muharebedeki yararlılığı, Nizâm-ı Cedîd askerlerinin disiplini, Nizâm-ı Cedîd'in ilerlemesi için III. Selim'in teşvik ve gayretleri konuları

yer almaktadır. Son fasıl olan beşinci fasılda da Nizâm-ı Cedîd'in lağv edilmesi ile III. Selim'in öldürülmesi konuları ele alınmıştır.

İkinci cildin Kitâb-ı Sâlis bölümü yeniçerilerin dışında müstahdem olan piyade askerleri, serhat kolunun tarifi ile taksimatı, Azaplar, Hisarlı, Lağımçı, Sekbân, Müsellem ve Yörük, Yaya ve Voynuk konularını ihtiva etmektedir.

1. Eserin Müellifi Ahmed Cevad Paşa

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yaşamış önemli komutan ve sadrazamlarından olan Cevad Paşa 1851 tarihinde Şam'da dünyaya gelmiştir. Afyonkarahisarlı Kabağaçlızâde Miralay Mustafa Asım Bey'in oğludur.³ Cevad Paşa ilk eğitimini Bursa ve İstanbul'da aldıktan sonra Harbiye Mektebi'ne girmiş, buradaki eğitimini 1869 yılında başarılı bir şekilde tamamlayarak Erkan-ı Harbiye Mektebi'nden birincilikle mezun olmuştur.⁴ Sarayda bulunduğu süre zarfında kendini geliştiren ve ilmi çalışmalara vakit ayıran Ahmed Cevad *Ma'lûmâtü'l - Kâfiye fi Memâliki'l – Osmaniyye* isimli eseri Sultân Abdülaziz'e sunarak onun beğenisini kazandı ve rütbesi binbaşılığa terfi ettirildi. Ahmed Cevad 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında Tuna Cephesi'nde görevlendirildi, burada gösterdiği başarılarından ötürü terfi ederek miralay rütbesini aldı.⁵ 93 Harbi'nden sonra İstanbul'un savunması amacı ile özellikle askeri bölgelerde (Rami ve Davutpaşa) yapılan istihkâmların inşasında görev aldı.⁶ Cevad Paşa'nın hâkim olduğu yabancı dillerin fazla olması (Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca ve İtalyanca) hasebiyle birçok görevde bulunmuştur. Bu özelliği sebebi ile birtakım sınır belirleme komisyonlarında görev aldı. Örneğin 93 Harbi sonrasında Doğu Anadolu'da sınırları belirleme komisyonunda bulundu, akabinde Sırbistan ile sınırların belirlenmesi komisyonunda görev yaptı ve Yunanistan ile sınırların tespitinde önemli görevler üstlendi.⁷ 1880 yılında hem başarılı memuriyetleri hem de askerliğin yanında malumatfuruş kişiliği sebebi ile *Ceride-i Askeriyye* Gazetesi'nin başmuharrirliğine getirildi. Berlin Antlaşmasıyla birlikte Karadağ'ın bağımsız olmasıyla buranın başkenti Çetine'ye

³ Abdulkadir Özcan, "Cevad Paşa", DİA, c. 7 (İstanbul, 1993), s. 430.

⁴ M.Tayyip Gökbilgin, "Cevad Paşa", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul, 1977), s. 111.

⁵ Abdulkadir Özcan, "Cevad Paşa", s. 430.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Sicill-i Ahval Defteri*, II, s. 1006, zikreden Mehmet Mercan, "Sadrazam Ahmed Cevad Paşa", s. 10.

⁷ Mehmet Mercan, "Sadrazam Ahmed Cevad Paşa", s. 11, 13-14.

elçi olarak gönderildi. 1890 yılında Girit Askeri Fırkası Erkân-ı Harbiye Reisliği'ne tayin edildi ve Girit Vali Vekilliği'ne getirildi. Cevad Paşa'nın Girit'teki faaliyetleri dönemin Padişahı II. Abdülhamid tarafından başarılı görüldü ve 1891 yılında ilk olarak müşirliğe, sonrasında da sadrazamlık görevine getirildi. Cevad Paşa'nın sadrazamlığı döneminde ülke gündeminin en önemli meselelerinden biri olan Ermeni Meselesi sebebi ile ciddi iç karışıklıklar ortaya çıkmıştı.⁸ İmparatorluğun farklı bölgelerinde Merzifon, Tokat ve Yozgat'ta Büyük Devletlerin etkisiyle hızlı bir şekilde ayaklanmalar meydana geldi. Özellikle Sason Olayları sırasında bu meseleye Fransa, İngiltere ve Rusya'nın müdahil olmasıyla Ermeni meselesi İmparatorluğun başını sürekli ağrıtabilecek ve hatta günümüze kadar gelecek olan uluslararası bir konu halini aldı. Ahmed Cevad Paşa uğradığı eleştiriler sebebi ile Ermeni meselesinde padişahıtan aldığı emirleri yerine getirmekten başka bir şey yapmadığını bildiren ve yetkilerinin arttırılmasını talep eden bir layihayı Yıldız Sarayı'na sunmasının ardından 1895 yılında görevden alındı. Ancak kısa bir süre sonra Girit'te çıkan sorunları çözmek için tekrar Girit'e vali olarak gönderilmesi, Yıldız Sarayı tarafından hala makbul bir asker-bürokrat olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Sadrazamlıktan alınmasının arka planında yazdığı layihada açıkça izlenen politikalardan II. Abdülhamid'in sorumlu olduğunu telaffuz etmesinin yanı sıra izlenen politikalardaki başarısızlığın Cevad Paşa'ya yüklenerek görevden alınması büyük devletlerin baskısının azaltılma çabasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Ancak belirtildiği üzere daha sonra Yıldız Sarayı tarafından yeniden önemli görevlere atanması hala Sultân II. Abdülhamid tarafından güvenilir bir kişi olarak görüldüğü kanısını uyandırmaktadır. 1897'de Girit Meselesi sırasındaki görevlendirilmesinin ardından Alman Kayzeri II. Wilhelm'in Suriye ziyaretinde mihmandar olarak görevlendirildi. Bu görevin ardından Şam merkezli Beşinci Ordu'nun komutasına getirilen Cevad Paşa buradaki görevine bir buçuk yıl kadar devam ettikten sonra tüberküloz hastalığına yakalandı. Tedavisi için istifa ederek İstanbul'a döndü. İstanbul'da bir buçuk ay sonra 9 Ağustos 1900 Perşembe günü Nişantaşı'ndaki konağında vefât etti.⁹

⁸ Abdulkadir Özcan, "Cevad Paşa", s. 430.

⁹ Mercan Mehmet, "Sadrazam Ahmed Cevad Paşa", s. 117.

Cevad Paşa'nın siyasi ve askeri kariyerinin yanı sıra entelektüel yönü de güçlüydü. Yurt dışındaki görevleri sırasında boş kaldığı zamanlarda yaptığı tercümeleler şüphesiz bu alandaki ilgisinin bir göstergesiydi. Okumaya ve kitaplara olan merakı sebebi ile geniş bir kütüphaneye sahipti. Vefatı sonrasında beş bin civarında kitabı barındıran kütüphanesi dolaplarıyla birlikte Müze-i Hümayûn kütüphanesine hediye edilmiştir.¹⁰ Cevad Paşa'nın askeri-bürokratik kariyerinin dolu dolu olmasının yanında ilmi yönünün de kuvvetli olması kendisinin farklı türlerde eserler ortaya koymasını sağlamıştır. Bunun şüphesiz en temel nedenlerinden birisi de Arapça, Farsça, Fransızca'yı biliyor olması, Rumca ve İtalyanca'ya da hâkim olmasıdır. Sadece yabancı dil bilmesi önemli bir etken olmakla birlikte çok çalışkan ve gayretli bir devlet adamı olduğunu da yadsımamak gerekir. Sadrazamlığı döneminde Babiali bahçesinde çalışanların boş zamanlarında kitap okumalarını teşvik etmek için bir kütüphane yaptırmıştır.

Cevad Paşa'nın neşriyatına baktığımızda farklı alanlarda kaleme aldığı eserler karşımıza çıkmaktadır. İlk kaleme aldığı eser *Ma'lûmâtü'l – kâfiye fî memâliki'l Osmaniyye*'dir. Bu eseri padişah Sultân Abdülaziz'e takdim ederek sultanın beğenisini kazanmış ve taltif edilerek binbaşılığa terfi ettirilmişti.¹¹ Sultân Abdülaziz döneminde askeri liselerde okutulan eser Osmanlı devletinin kara ve deniz birlikleri, coğrafyası ve yeryüzü şekilleri ile birlikte birtakım devlet büyükleri hakkında malumat vermektedir.¹²

Bir diğer eseri olan *Târîh-i Askerî Hülâsası* ise Erken dönemden başlayarak 1700'lere kadar olan zamanda gerçekleşen önemli askeri olayları, askeri yenilikleri ve gelişmeleri ihtiva etmektedir. Cevad Paşa, *Târîh-i Osmanî* isimli diğer eserinde ise Osmanlı devletinin ilk yıllarından başlayarak Yıldırım Bayezid dönemi, Niğbolu (1389) savaşına kadar ki olan dönemin olaylarını kaleme almıştır.

¹⁰ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 3 (İstanbul, 1333), s.43.

¹¹ Abdulkadir Özcan, "Cevad Paşa", 430.

¹² Ahmet Hilmi Çoban, "Târîh-i Askerî-i Osmanî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni", Yüksek Lisans Tezi (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009), s.15.

Mısır Mesâlihine Dâir İrâdât-ı Seniyye isimli eserde Mısır ile ilgili 1839 yılından 1894 yılına kadar çıkan irade-i seniyyelerin muhtevası yer almaktadır. Eser TTK, kütüphanesinde T/1024'ye kayıtlıdır ve 15 ciltlik bir yazma halindedir.¹³

Fen bilimleri ile de ilgilenen Cevad Paşa'nın *Riyaziye'nin Mehabis-i Dakikası* ve *Kimya'nın Sanayi'ye Tatbikini Havi Mehabis-i Müfide* isimli telif eserleri bulunmaktadır. *Sema Yahut Kozmografya* isimli eseri ise Jean Henri Fabre'nın 1879 yılında yayınlanan *Cours de Cosmographie* isimli eserinin Osmanlı Türkçesine tercümesidir. Bu tercümenin Ahmed Cevad Paşa'nın Yunanistan sınır komisyonunda görev yaptığı sırada yapıldığı belirtilmektedir.¹⁴

Cevad Paşa'nın, *Yâdigâr* isimli on beş günde bir çıkan bir gazetede de yazıları çıkmıştır.¹⁵ Pek uzun ömürlü olmayan bu gazetede Cevad Paşa tarih, edebiyat, kimya ve ahlak gibi güncel meselelere yer veren yazılar yazmıştır.

2. Ahmed Cevad Paşa'nın *Târîh-i Askerî-i Osmanî* isimli Eseri ve Askeri Tarihçilik Açısından Önemi

Târîh-i Askerî-i Osmani: Mevcut çalışmanın konusunu ihtiva eden bu eser Osmanlı askeri tarihi ve Türk askeri tarihçiliği açısından önemli bir eserdir. Cevad Paşa bu eseri 10 cilt ve her ciltte iki kitap olmak üzere toplamda 20 kitaptan oluşturmayı tasarlamıştır. Ancak bu amacını gerçekleştirememiştir. Elimizdeki mevcut bulunan eser üç cildi oluşturan toplamda beş kitaptan oluşmaktadır. Eserin birinci cildi matbu olarak hem Osmanlıca hem de Fransızca olarak basılmıştır. Kitab-ı Evvel olarak da adlandırılan bu cildin muhtevasını Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden 1826'ya kadar olan dönemde askeri sistemin omurgasını oluşturan Yeniçeri Ocağı'nın teşkilatını ve yapısını oluşturmaktadır.

Kitabın yazma halinde olan ikinci cildi Kitâb-ı Sâni, Kitâb-ı Sâlis ve Kitâb-ı Râbi olarak numaralandırılmış üç kısımdan oluşmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi bu çalışmanın konusunu ikinci cildin Kitâb-ı Sâni ve Kitâb-ı Sâlis isimli bölümlerinin transkripsiyonu ve değerlendirmesi oluşturmaktadır. Yazma halinde olan ikinci cildin

¹³ Ahmet Hilmi Çoban, "Târîh-i Askerî-i Osmanî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni", s. 16.

¹⁴ a.g.t. s.15.

¹⁵ M.Tayyip Gökbilgin, "Cevad Paşa", s. 112.

tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi No: TY 4178'de bulunmaktadır. İkinci cildin son kısmını oluşturan Kitâb-ı Râbi isimli bölümün transkripsiyonu 2009 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Ahmet Yaramış danışmanlığında, Ahmet Hilmi Çoban tarafından Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁶

İkinci cildin Kitâb-ı Sâni bölümünün mukaddimesinde Yeniçerilerin bozulmasıyla Osmanlı Devleti'ni muharebelerde uğrattıkları zararlardan bahsedildikten sonra Faslı Evvel başlığı altında askeri ıslahatlar hakkında devletin önde gelenlerinden, takdim olunan layihaların özetleri verilmiştir. Burada bahsedilen layihaların sayısı on altıdır. Zikredilen layihaların tam metni esere alınmamış muhtasar olarak bahsedilmiştir. Ahmed Cevad Paşa'nın yorumuna göre bu layihalarda Yeniçerilerin disiplininin bozulmuş olduğundan, artık savaşlarda yararlılık gösteremediklerinden ve bu sebeple ya yeniden düzen ve disiplinlerinin sağlanması ya da yerlerine yeni bir ordu kurulması gibi konulara değinilmişti.

Biraz daha detaya girildiğinde askeri ıslahatlarla ilgili temelde ileri sürülen noktalar şunlardır;

Yeniçeri Ocağı'nın yerine Anadolu'dan ve Rumeli'den belirli özelliklere sahip gençler toplanmalı ve bunlardan yeni bir ordu teşkil edilmeliydi. Bu çocuklar alınırken birtakım özelliklere riayet edilmeliydi. Örneğin tek çocuklu ailelerden asker alınmamalı, iki veya üç kardeş varsa bunlardan birisi alınabilirdi. Askere alınacaklar şehir ve kasaba görmemiş, yeniçerilerle muamelesi olmamış, ekmeğe muhtaç, tercihen yetim ve 15-20 yaş arası gençler olmalıydı. Yaz ve kış muharebe yapabilecek şekilde sıkı bir eğitimden geçirilmeli haftada en az iki gün talim yapmalı ve üç ayda bir teftiş edilmeliydiler. Farklı bir kaynağa göre ise en az 15 en fazla 25-30 yaşlarında, fiziki halleri uygun ise 40 yaşına kadar asil, pak ve tuvana yiğitlerden yeni ordu teşkil edilmeliydi.¹⁷

¹⁶ Ahmet Hilmi Çoban, "Târih-i Askerî-i Osmanî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni", Yüksek Lisans Tezi (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009).

¹⁷ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, (İstanbul, Kitabevi Yay. 2009), s. 143.

Yeniçeri Ocağı'nın düzeltilmesi için ise yeniçerilerden güvenilir bir Yeniçeri Ağası tayin edilmeli ve onların ıslahı yoluna gidilmeliydi. Üçüncü olarak ise Anadolu'dan toplanacak gençler, eğitimden sonra ıslah yoluna gidilen Yeniçerilerle beraber, harbe hazırlanmalı ve böylece mevcut sistem bir birliğe kavuşturulmalıydı.

Bir kısım rical yeniçerilerin ıslah edilebileceği yolunda görüş beyan ederken, bir kısmı da yeniçeriler yerine yeni bir teşkilatlanma yapılması gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştı. Ahmed Cevad Paşa eserinde Nizâm-ı Cedîd'in uygulanması taraftarı olan görüşleri uzun uzadıya ayrıntılı olarak anlatılırken yeniçerilerin ıslahı konusundaki görüşleri bir iki satır olarak daha çok özet şeklinde aktarmaktadır. Modern Osmanlı ordusunu bir mensubu olan Cevad Paşa'nın köklü askeri reform dışındaki görüşleri ihtiva eden layihaları önemli görmediği anlaşılmaktadır. Bu açıdan Paşa'nın Nizâm-ı Cedîd devrine bir nevi *whiggist* tarzda yaklaştığı söylenebilir. Zaten eserinde Nizâm-ı Cedîd devrinin modern Osmanlı ordusunun kökenini oluşturması sebebi ile önemli olduğunu belirtmektedir.

Eserde Fasl-ı Sâni başlığı altında İrâd-ı Cedîd hakkında devlet ricâlinin layihalarının özetleri ve İrâd-ı Cedîd Nizâmnâmesi ve İrâd-ı Cedîd Kânûnnâmesi'nin zeyli yer almaktadır. Osmanlı askeri tarihi açısından önemli olan bu metinlerin Ahmed Cevad Paşa tarafından bir eserde toplanması önemlidir.

Ahmed Cevad Paşa'ya göre İrâd-ı Cedîd hakkında sunulan layihalarda öne çıkan bazı görüşler şöyledir; Abdullah Birri Efendi oluşturulacak ordunun masraflarını karşılamak için israfın önlenmesi, lüzumsuz masrafların yapılmaması ve kazalardan azda olsa yardım alınması fikrindeydi. Reşid Efendi'ye göre ise Yeniçeri Ocağı'na Ağa tayin olunurken sahasında uzman, güvenilir birisi seçilmeli ve kendisinden caize ve hediye adı altında hiçbir şey alınmamalıydı. Ayrıca zabitlerin tayininde yine Yeniçeri Ağası tarafından hediye ve caizeler alınmamalıydı. Diğer layihalarda ise ocaklarda güvenilir adamlar görevlendirilmesi ve kanûn-ı kadîme riâyet edilmesi yolunda tavsiyeler bulunmaktaydı. Yeniçeri Ağası seçilecek kişinin serhadlerde ve harbde bulunmuş, idare görmüş biri olması, yine farklı bir görüşe göre ise bu kişinin sultana yakınlığı olan doğru dürüst ve sağlam birisi olması tavsiye edilmekteydi. Hayrullah Efendi ise Ocaklara verilecek ulûfelerden başka bir akçe verilmemesini tavsiye etmiştir. Rasih Efendi'ye göre ise ocakların kayıtlarının düzeltilmesi, odaların

sık sık yoklama yapılması, kul kethüdasının isim ve şöhretiyle bilinmesi, isimsiz olan yoldaşların kuvvetli bir kaideye alınmaları, memuriyet hizmetleri kayd-ı hayat ile olup hıyanet ve yanlışlık yapanlar olursa sorgulanması alınacak tedbirler arasında olmalıydı.

Ahmed Cevad Paşa'nın ilerlemeci bir tavırla layihalardaki görüşlerin çoğunu uygun görmediği açıktır. Ancak Cevad Paşa zaman zaman tarihselci bir yaklaşım sergilemeye de en azından çaba göstermektedir. Tabi bunda ne kadar başarılı olduğu sorgulamaya açıktır. Mesela kendi anlayışı ile o dönemde yaşayan ricalin anlayışını karşılaştırırken kullandığı ifadeler ilgi çekicidir;

Ancak “zamanımızda Asakir-i Muntazama'nın talîm ve taallümü fevâidini gereği gibi anlamış ve Avrupa ile münasebatımız tezâyüd ederek ekserimiz elsine-i ecnebiyeye kesb-i vukûf ve bazımız ecnebi ordularında bulunarak terakkiyât-ı askeriyelerini reyü'l-ayn müşâhede etmiş olduğumuz halde levâyih-ı mezkûre ashabı ömürlerinde muntazam bir asker görmemiş ve Avrupa ile o kadar münasebet peyda etmemiş zevâtdan ibaret olduklarından” düşüncelerini ve fikirlerini biraraya getirip yazmaları önemlidir.¹⁸

Bir taraftan kendi dönemindeki ilerlemeden kuşku duymamakta ancak bir taraftan da layiha yazarlarının içinde bulundukları dönemin şartlarını göz önüne alarak biraz da tepeden bakan bir empati ile yaklaşmaktadır.

Ahmed Cevad Paşa İrâd-ı Cedîd ile ilgili bölümden sonra Fasl-ı Sâlis başlığı altında Nizâm-ı Cedîd'in kurulması, Nizâm-ı Cedîd Kânûnu ve Nizâm-ı Cedîd ordusunun gelişimi konularını ele almıştır. Bu bölümün sonunda ise Levend Çiftliği Kânûnu yer almıştır.

Ahmed Cevad Paşa'ya göre devletin ileri gelenlerinden bilhassa Şeyhülislam ve Tatarcık Abdullah Molla Efendi, talimli asker ve levâzım-ı harbiyye tedarikinin lüzumu ve ehemmiyetini ortaya koymuşlardır. Koca Yusuf Paşa Avrupa harp tekniğine vâkıf birkaç muallim tedarik etmiş, bir miktar yeni nefer almış ve Levend Çiftliği'nde talime başlanmışlardır. Gittikçe talimli askerin sayısının çoğalmasıyla bu askerlerin başına Mustafa Reşid Efendi getirilmiştir.

¹⁸ Ahmed Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmanî*, Kitâb-ı Sâni, s. 12-13.

Ahmed Cevad Paşa, Nizâm-ı Cedîd'in kuruluşu hakkında Juchereaux de Saint-Denys'in "İstanbul İhtilâli" isimli eserinde ortaya atılan farklı bir iddiaya da eserinde yer vermişti. Saint-Denys'e göre Fransa Cumhuriyeti tarafından 1796 senesinde İstanbul'a gönderilen ve General Aubert Du Bayet'nin başında olduğu Fransız askeri misyonu top ve benzeri silah ve mühimmat ile bunları kullanacak subaylar ve neferler ile Tophane'de silah üretiminde çalışacak usta ve işçileri içermekteydi. Osmanlı ordusunu ve silah üretimini modernize etmek amacını taşıyan misyonda Osmanlı piyadesi ve süvarisine Fransız usulünde talim ve harbi öğretmek üzere talim subayları da bulunmaktaydı. Bu misyon Osmanlı topçusu ve süvarisi üzerinde faydalı oluyorsa da yeniçeriler Fransa piyadesi talimâtını kabullenmeyi istemediler. Bu sebeble ancak çoğunluğu yabancı mültecilerden oluşan örnek bir piyade taburu kuruldu. Ancak General Aubert Du Bayet'nin ölümü üzerine bu tabur dağıldı. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa Donanma'da bazı reformlar yaparken bu tabura mensup askerler ve zabıtların bir kısmını hizmetine alarak Avrupa usulü talim yapan küçük bir birlik kurdu. Fransızların Mısır'ı işgali üzerine İngilizlerle ortak harekât için gönderilen Osmanlı donanması içinde bulunan bu birliğin gösterdiği yararlılıktan etkilenen Sultân Selim bu tarzdaki askerin çoğaltılması ve talimi için yeni bir ocak kurulmasını emretti.¹⁹

Ahmed Cevad Paşa bu ifadelerin doğru olmadığını ifade ederek Sen Dönis'in verdiği bilgileri eleştirmektedir. Cevad Paşa'nın ifade ettiğine göre Nizâm-ı Cedîd'in kurulması Mısır Vakası'ndan sonra olmayıp daha önceden meydana gelmiştir. Ahmed Cevad Paşa eserinde bunu açık bir biçimde ifade etmese de Sen Dönis'in vermiş olduğu bilginin doğru olmaması büyük ihtimalle Osmanlı Devleti'nde yapılan askeri reformu Fransız etkisine bağlama çabası ile alakalıdır. Bu sebeple Sen Dönis Nizâm-ı Cedîd harekâtını Fransa'dan Osmanlı Devleti'ne askeri danışmanlık için gönderilen misyona yüklerken Cevad Paşa ise bunu kabul etmeyerek bu hareketin yerli kökenlerine vurgu yapmaktadır. Bu açıdan Cevad Paşa'nın bir tarihçi olarak kullandığı kaynakları eleştirel bir sürece tabi tutarak kendi süzgecinden geçirmekte olduğunu ve sadece nakilci bir anlayışa sahip olmadığını söyleyebiliriz.

¹⁹ Ahmed Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmanî*, Kitâb-ı Sâni, s. 21-22.

Ahmed Cevad Paşa Fasl-ı Râbi isimli bölümde ise Levend Çiftliği'nin kuruluşu, Nizâm-ı Cedîd askerinin talim şekilleri, elbiseleri ve silahları, bu askerlerin sayısının Anadolu'da ve İstanbul'da artması, Nizâm-ı Cedîd ortalarına o dönemin şartlarında erkân-ı harb subayı denebilecek subayların atanması, Nizâm-ı Cedîd'in cephelerde gösterdiği yararlılık, Nizâm-ı Cedîd askerlerinin örnek disiplini ve Nizâm-ı Cedîd'in ilerlemesi için padişahın teşviği konularına yer vermektedir.

Fasl-ı Hâmis bölümü içerisinde ise Nîzâm-ı Cedîd'in ilga edilmesi ile III. Selim'in öldürülmesi konuları işlenmiştir. Ahmed Cevad Paşa bu bölümde öncelikle Anadolu'da ve Rumeli'de Nizâm-ı Cedîd sisteminin yayılması konusunu kaleme almıştır. Akabinde Ahmed Cevad Paşa'nın, Osmanlı tarihinde II. Edirne Vakası olarak adlandırılan bu olaylara yaklaşım tarzı ilgi çekicidir. Olayların anlatımında izlediği kurguda ilk olarak Osmanlı resmi tarih yaklaşımı diyebileceğimiz Ahmed Cevdet Paşa'nın görüşlerini birebir tekrar eden Cevad Paşa, bunun ardından yabancı kaynaklarda ulaştığı alternatif anlatıyı da eserine almıştır.

Ahmed Cevad Paşa'ya göre Tekirdağ'da Nizâm-ı Cedîd neferi yazılmak için gönderilen fermanı okuyan görevlinin yeniçeriler tarafından üzerine hücum edilerek idâm olunması olayından sonra devletin yeniçeriler üzerine hemen şiddetli bir şekilde asker göndermesi, yeniçerileri tedib etmesi ve fermanı uygulaması gerekirken sadece birkaç kalyonu Tekirdağ açıklarına göndermekle yetinmişti. Bu durumda Nizâm-ı Cedîd'e olan rağbet azalmış ve özellikle Tekirdağ'da asker yazılmasına hiçbir devlet yetkilisi cesaret edemeyecek duruma gelmişken İstanbul'da ise ahaliden sakınılarak herhangi bir adım atılmamıştı. Tekirdağ civarına asker sevki meselesi ötelenerek araya zaman girmesiyle birlikte civardaki yeniçeriler halkla işbirliği yaparak güçlenmişlerdi. Cevad Paşa burada müdahalenin gecikmesini Padişah'a yükleyerek geçen süre zarfında faydasız resmigeçitler yapılarak zaman kaybedildiğini ve yeniçerileri de içerisine alan bir grubun halkla iş birliği yaparak güçlendiğini ifade etmektedir. İstanbul'daki reform karşıtı Musa Paşa gibi rical tarafından "Nizâm-ı Cedîd sizi kılıçtan geçirecek" gibi birtakım dedikodular gizli biçimde Edirne havalisine gönderilerek bölge ahalisi ayaklanmaya teşvik edilmiş ve

bu bölgedeki Nizâm-ı Cedîd taraftarları başka civarlara kaçmak durumunda kalmışlardır.²⁰

III. Selim hükümeti Karaman Valisi Kadı-zâde Abdurrahman Paşa mahiyetinde bölgeye gönderilen Nizâm-ı Cedîd kuvvetleri asilere karşı başarılı olduysa da, III. Selim yönetiminin İstanbul'da yeniçerilerin bir isyan çıkaracağı korkusu ile Abdurrahman Paşa'nın komutasındaki kuvvetleri geri çağırarak asilerle anlaşma yoluna gitmesi Nizâm-ı Cedîd'in sonunu hazırlayan süreci başlatmıştı.

Hâlbuki İstanbul'da kaleme alınan birtakım ecnebi tarihlerinde ise durumu farklı şekilde ifade edilmiştir: Çorlu üzerinden Babaeski'ye hareket eden Kadıpaşa yolda on bin kadar şakinin, nehrin önünde mühim noktaları tuttuğunu görüyor ve gerekli teçhizatı olmayan Nizâm-ı Cedîd askerlerine hücum emrini veriyor. Nizamlı bir şekilde askerler nehri geçmekte başarılı oluyorlar fakat şakiler meskûn mahalle evlerin arasına girerek ateş açıyorlar sebat edip üç kere hücum ettiyselerde başarılı olamıyorlar, hal böyle olunca Kadı Paşa askerleri çok zayıt veriyor ve halk da şakilerle birlikte hareket edince Paşa geri çekilmek zorunda kalıyor. Durum kötüye gidince Paşa Edirne'ye kadar ilerlemek fikrinden vazgeçmek zorunda kalıyor. Kırkilise ve Karinabad yolu üzerinden geri dönmeyi planladı ise de şakilerin buradaki boğaza pusu kurdukları bilgisini aldığı için vazgeçmişti. Paşa Çorlu'ya geri döndüğünde ise burada da karşı koymayla karşılaşmıştı ve yeterli büyüklükte topu olmadığı için surları aşamamıştı. Paşa burada üç gün mücadele vermesine rağmen başarılı olamamıştı. Hiçbir şekilde İstanbul'dan haber alamamaktaydı ve zahire kabilelerinin de şakilerin eline geçtiği haberini aldıktan sonra Silivri'ye ricat etmeye karar verdi. On beş gün Silivri'de düşmanın tehdidi altında konakladıktan sonra İstanbul'un da karışmaya başladığı haberini aldıktan sonra İstanbul'a rücu etmişti.²¹ Bu olay tarihe II. Edirne Vakası olarak geçecekti.

Burada iki farklı türde olay anlatımı mevcuttur. Ahmed Cevad Paşa bu olaydaki Nizâm-ı Cedîd'in küçük başarısını, Akka Kuşatması'ndaki gibi abartarak anlatıyor. Burada Cevad Paşa resmi devlet tarihçisi söylemini, resmi söylemi benimseyerek Nizâm-ı Cedîd'in başarılarını ön plana çıkartarak anlatıyor. Hâlbuki yabancı

²⁰ Ahmed Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmanî*, Kitâb-ı Sâni, s. 51-53.

²¹ a.g.y, s. 53-54.

kaynaklara göre Nizâm-ı Cedîd askerleri alenen başarısız oluyor ve geri çekilmek zorunda kalıyor. Bu olayın sonucunda ise III. Selim'in tahttan indirilmesine kadar gidecek olan gelişmeler silsilesi yaşanacaktır. Selimiye Vakası sonrası gerçekleşen Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim hal edilecek ve yerine IV. Mustafa geçecekti. Diğer yönden değerlendirecek olursak Cevad Paşa II. Edirne Vakası'nı anlatırken sadece Osmanlı müverrihlerinin bakış açısıyla kaleme almamış ve aynı zamanda ecnebi müverrihlerin bakış açısına da eserinde yer verdiğini görmekteyiz.

Sonraki bölümde İrâd-ı Cedîd Kânunnâmeleri ve Kitâb-ı Sâlis bölümüyle devam etmektedir. Kitâb-ı Sâlis bölümünde ise yeniçerilerden başka devletin piyâde askerleri, sınır boylarının taksimatı, Azaplar, Hisarlar, Lağımcı, Sekbânlar, Müsellem ve Yayalar, Voynuklar anlatılmıştır. Kronolojik olarak esere baktığımızda aslında Kitâb-ı Sâlis'in, Kitâb-ı Sâni olarak kaleme alınmasının daha uygun olacağı karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Kitâb-ı Sâlis'te bahsedilen konular birinci kitapta bahsedilen erken ve klasik dönemdeki Osmanlı ordusunun devamı niteliğindedir. Birinci kitapta bahsedilmediği için sonraya kalmış araya Nizâm-ı Cedîd konusu girmiş, bu bölümden sonra ise erken ve klasik dönem ordusu teşkilatının devamı şeklinde olması gereken üçüncü kitapta bölümde yer alan askeri birliklere yer verilmiştir. Bir silsile olarak düşündüğümüzde Kitâb-ı Sâlis'in Kitâb-ı Sâni olarak yer alması ve Kitâb-ı Sâni'nin de Kitâb-ı Sâlis olarak yer alması daha uygun olacağı görülmektedir. Özetle birinci kitapta yeniçerilerden bahsedilmektedir, ikinci kitapta yeniçeriler dışındaki askeri birliklerin yer alması gerekmektedir (eserdeki üçüncü kitap) üçüncü kitapta ise Nizâm-ı Cedîd hareketinden (eserdeki ikinci kitap) bahsedilmeliydi.

Genel olarak eserde Nizâm-ı Cedîd dönemi askeri meseleleri, uygulanışı, yaşanan problemler ve bu problemlere çözüm arayışları, Nizâm-ı Cedîd layihâları gibi meselelere ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Cevad Paşa yetiştiği ortam itibariyle ve aldığı vazifeler sayesinde devletin işleyişini iyi bilmekteydi. Yabancı dildeki kaynakları da okuyarak bunlardan istifade ediyordu. Târîh-i Askerî-i Osmanî isimli eserinde de Fransızca kaynaklardan yararlandığı ve Fransızca neşriyatı aktif bir şekilde takip ettiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca eserin matbu olan birinci cildinin

Fransızca olarak da neşredilmesi Cevad Paşa'nın eserini sadece yurtiçindeki okurlar için değil daha geniş bir kitleyi düşünerek kaleme aldığını göstermektedir.

Olayları yazarken dönemin kaynaklarını taraması, bilgilerin doğruluğunu kontrol etmesi titiz bir tarihçi olduğunu göstermektedir. Örneğin Cevad Paşa eserinde Nuri Bey Tarihi, Cevdet Tarihi, Nâima Tarihi, Netâyicü'l Vukûat, Aynî Ali Efendi Risâlesi (Yörükler ve Müsellemler kısmı), Celal Paşa Mecmuasından (Voynuklar kısmı), Tâcü't-Tevârih gibi yerli eserler ile Marsigli ve Juchereaux de Saint-Denys gibi yabancı yazarların eserlerinden istifade etmiş ancak bunları eleştirel biçimde kullanmaya çalışmıştır.

Nizâm-ı Cedîd dönemini Ahmed Cevad Paşa'nın Târîh-i Askerî-i Osmanî isimli eserinin ışığında değerlendirecek olursak III. Selim'in başlattığı yenileşme hareketi aslında birçok gelişmeyi de beraberinde getirmişti. Temelde askeri alanda olmakla birlikte, toplumsal, ideolojik, ekonomik ve uluslararası alanlarda önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. III. Selim tüm bu yeni gelişmeleri tatbik eden ilk padişah olmuştu. Şehzadeliği sırasında da Fransa Kralı'na ve Batı'ya olan ilgisi tahta geçtiğinde etkilerini daha açık bir şekilde gösterecekti. Bu özelliği Batı ile olan ilişkileri kendisinden önceki dönemlerde olmadığı kadar yoğunlaşacak ve devletin ilgisi daima Batıdaki gelişmeler üzerine olup o minval üzere devam edecekti.²² Lakin bu süreç o kadar da kolay olmayacak Osmanlı Devleti içerisindeki çeşitli gruplar bu değişim hareketini desteklemeyecek ve engel olmaya çalışacaklardır. Bu sancılı süreçte gerek III. Selim, gerekse bu reformların bir tamamlayıcısı olarak karşımıza çıkan II. Mahmud, birçok farklı zorluklarla karşılaşacak ve reform hareketlerinin gerçekleşmesi uzun bir zaman alacaktı.

III. Selim Dönemi ile başlayan Nizâm-ı Cedîd hareketinin Türk tarih yazımına yansımaları farklı dönemlerde bazı değişiklikler göstererek devam etse de Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Cumhuriyet döneminde genelde bu hareket olumlu bir şekilde görülmüştür. Ancak bir taraftan da bu hareketin başarısızlığını III. Selim'in kişiliği doğrultusunda açıklamak yönünde bir eğilim de vardır. Örneğin Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışık, zorlu

²² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 43.

ve kötü şartlardan kurtaracak kişinin, sadece aydın ve despot bir hükümdar olması gerektiği ama III. Selim'in bu özellikleri taşımadığı yolunda görüşlere tesadüf edilmektedir. Ancak nihai karar verme yetkisini kendisinde toplayacak ve mevcut tüm güçler arasında denge kuracak “baba” karakterinde güçlü bir padişahın gerekliliğine vurgu yapılmıştır.²³ Burada bütün yetkilerin tek bir kişide toplanması öngörülen bir yönetim anlayışına atıfta bulunulmuştur.

Bazı modern Osmanlı tarihçilerine göre III. Selim'i diğer ıslahatçı ve reformcu padişahlardan ayıran ve önemli kılan husus 17. yüzyıldan başlayıp, 19. yüzyıla kadar süregelen yenilik hareketlerinde geleneksel ıslahatlarla başlayan değişimin yetersizliğini görmesidir.²⁴ Bu görüşü savunanlara göre III. Selim hükümdar olduğu dönemle birlikte yüzünü Avrupa'ya çevirerek Batı tarzı usulleri tatbik etmeye çalışmış ve Avrupa'dan eğitimci getiren ilk padişah olma vasfına sahip olmuştur. Bu uygulama ile Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında başlayan diyalog sonraki dönemlerde de devam edegelmiş ve bu iletişim yolu ile bilgi alışverişi Osmanlı Devleti dağılana dek süregelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki gelişmelere ayak uyduramadığı ve Avrupa'daki Reform, Rönesans hareketleriyle bilimde yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilemediği sürekli tekrar edilerek söylenmektedir. Reform ve Rönesans gelişmelerinin tesiriyle diğer devletlerin orduları öncekine nazaran çok daha etkili silahlarla donatılmıştır. Osmanlı Devleti ise tüm bu gelişmelere ayak uyduramadığı için geri kalmıştır.²⁵ Bu gibi aslında çokta irdelenmeden veya belirli kalıplara bağlı olarak yazılan yazıların tarihsel gerçekliği tam anlamıyla yansıtamadığını görmekteyiz. Aslına baktığımızda Osmanlı ordusu tamamen teknolojiden ve talimden kopuk uzak bir ordu değildir. Çünkü Avrupa'da kullanılan ateşli silahların ya da silah sanayisindeki gelişmelerin bir iki sene içerisinde Osmanlı Devleti tarafından temin edildiğini ve kullanılmaya başlandığını bilmekteyiz. Talim konusunda ise Yeniçerilerin belirli bir hedefe veya testiye ateş etmeleri, ağırlık kaldırmaları, kuvvet taşı atmaları ve güreş tutmaları gibi bir takım çalışmaları adı

²³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), s. 114.

²⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 44.

²⁵ Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Hür Güldü, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), s. 4, 5.

talîm olmasa da talîm yerine geçen egzersizlerdi. Bunun dışında ateşli silahların yaygınlaşması ile yeniçerilerin haftada iki defa ateşli talîm yapmaya başlayacaklardı.²⁶

III. Selim ile başlayan bir dizi yenileşme hareketleri Nizâm-ı Cedîd adı altında saray taraftarları yani III. Selim ve onun gibi yenilikçi, reformcu düşünenlerin başlattığı yeniden bir inşa hareketi idi. Bu inşa hareketinde devlet yeniden yapılandırılacaktı. Bu hareketin iki temel önemli ayağı vardı. Bunlardan en önemlisi yeni bir ordunun kurulması meselesi idi, akabinde ise kurulan bu ordunun giderlerinin temin edilebilmesi için mali bir sistemin teşkil edilmesi gerekmektedir. Burada örnek alınan o dönemde Avrupa devletlerinde olduğu gibi mutlakiyetçi ve merkezi bir yönetimin güçlü olduğu bir yönetim şeklinin sağlanması amaçlanmıştı. Lakin III. Selim bu yenileşme hareketlerini gerçekleştirirken mevcut olan yapıdan ve yapılanmadan çekinmekteydi. Yeniçeri Ocağı'nın ve halkın çok dikkatini çekmek istemiyordu. Bu sebepten ötürü öncelikle yeni bir yapılanma kurulmadı ama mevcut olan Bostancılar üzerinden hareketle Bostanî Tüfekçisi Ocağı kuruldu böylece ocağın içerisinden bir yapılanma olarak lanse edildi, dönemin ricâli dikkat çekmeyi bu şekilde önlemeye çalıştı. Bunların yanı sıra yeniçeri ortaları içerisinden seçilen kişilerle birlikte oluşturulan Yeniçeri Tüfekçisi ismiyle oluşturulan bir grup merkezi yönetimin yenileşme konusunda yaptığı ilk adımlarının arasındadır. Burada gördüğümüz uygulama ile yeniçerilerin arasından seçilen kişilerle birlikte oluşturulan yeni yapılanmada amaçlanan yeniçerilerin talîm yapıp yapmadıkları yeni orduya ayak uydurup uydurmadıklarını ve bu sisteme geçişi kabul edip etmediklerinin bir göstergesi olacaktı. Ayrıca yeniçerilerin yeni kurulan düzene dâhil edilmeleri, yönetim açısından yeniçerilerin ihmal edilmediğinin bir göstergesi olarak ortaya konulmaya çalışılmıştı.²⁷ III. Selim döneminde de tarih yazımı açısından bakıldığında yeniçeriler ve ülkeyi yönetenler arasında bariz bir çizginin olduğu hatta yazılan eserlerde kimin hangi tarafı tuttuğunu görebiliyoruz. Örneğin bu dönemde kaleme alınan Ubeydullah Kuşmânî'nin eserinde (Zebîre-i Kuşmânî fî Nizâm-ı

²⁶ Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim üzerine bir inceleme (1793-1826)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), s. 59.

²⁷ Seyfi Kenan, ed. *Nizâm-ı Kadimden'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2010), s. 504.

İlhâmî) yapılan yenilikleri savunmak ve yenilik yapılmasının tavsiye edilmesi gibi meselelerden bahsedilmekle birlikte yeniçerilerden bahsederken aşağılayıcı, kötü ve suçlayıcı bir dil kullanılmıştır.²⁸ Aslında buradaki tarih yazımında karşımıza çıkan durum gerek yeniçeriler gerekse merkezi otorite karşısında olan ayanlar gibi gruplara dönemin hâkim anlayışı üzerinden bakış sağlanmıştır. Bu cepheden olaylara bakmakla merkezi otorite karşıtı tüm unsurlar ve güçler düzen bozucu, kötü ve anarşist olarak algılanmıştır. Hâlbuki bu bakış açısı merkezi hükümet ve devlet otoritesi tarafından olaylara bakış açısının bir sonucu olmalıydı. Ahmed Cevad Paşa'da kendini bu söylemden uzak tutmaya çalışsa da çoğu zaman bu söylemi benimseyerek olayları ele almıştır. Yeniçerilerden başarı beklenemeyeceği âtıl ve çağdışı kaldığı, askerlikten başka işlerle meşgul olunduğu ifade edilmekteydi. Halbuki yeniçerilerin ocak kaldırıldığı sırada aldıkları günlük yevmiyyelerin çok düşük akçeler olduğu orta rütbeli zâbitlerin 20-30 akçe aldıkları bilinmektedir. Oysaki Nizâm-ı Cedîd ve sonrasında kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunda sıradan bir neferin günlük aldığı yevmiyenin 60 akçe olduğu bilinmektedir.²⁹ Yeniçeriler eleştirilirken ya da başka mesleklerle uğraştıkları ifade edilirken askerlik mesleklerinden aldıkları ücretle geçinemedikleri aslında bu örnekte açıkça görülmektedir. Belki de devletin içinde bulunduğu ekonomik durumun kötü olması ve akçenin değer kaybederek alım gücünün düşmesi, yeniçerilerin hayat standartlarının normalin çok altında olması yeniçerileri askerlik dışındaki mesleklerle iştigal etmelerine sebep olabilirdi. Ama tüm bu ayrıntılar olaylara uzaktan bakıldığında farkedilmeyerek tek taraflı bir bakış açısı kolayca benimsenebilmekteydi. Nizâm-ı Cedîd hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasının sebeplerinden birisi ise köklü askeri bilgiye sahip olan Osmanlı ordusu ve yöneticilerinin 500 yılı aşkın olan, askeri geleneği bırakarak sıfırdan bir ordu yapılanmasına geçmesi elbette kolay olmayacaktı ve sancılı bir şekilde gerçekleşecekti. Nizâm-ı Cedîd hareketinin başarısız olması bu açıdan da değerlendirilebilir ve ilk köklü deneme olarak karşımıza çıkmıştır. III. Selim sonrasında ise II. Mahmud ile birlikte Yeniçeri Ocağı ilga edilecek ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu başarılı bir şekilde tesis edilecekti.

²⁸ *Nizâm-ı Kadimden'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, s. 514.

²⁹ Mehmet Mert Sunar, *Arş İleri Asâkir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler*, (İstanbul: Metamorfoz Yayınları, 2016), s.18.

Metin Transkripsiyonunda Takip Edilen Yöntem

Metnin latin harflerine çevrisinde transkripsiyon işaretlerinin tamamı kullanılmamış, basit transkripsiyon usulü uygulanmıştır. Uzatmalar için (^), ayn harfi için (´), hemze için (`) işaretleri kullanılmıştır. Ayn harfi ve hemze'nin sadece çok gerekli görülen yerlerde gösterilmesine karar verilmiştir. Örneğin günümüz Türkçe'sinde yaygın olarak kullanılan kelimelerin -“asker, reis” gibi- ve özel isimlerin transkripsiyonunda ayn harfi ve hemze gösterilmemiştir. Yine özel isimlerde uzun sesliler gösterilmemiştir. Metnin orijinalinde bulunmayan kesme işareti transkripsiyonda özel isimlere gelen ekleri ayırmak için kullanılmıştır. Türkçe yüklemlerin sonunda orijinal metinde kullanılan “b” ve “d” harflerinin yerine modern kullanımda tercih edilen “p” ve “t” harfleri kullanılmıştır. Metinde günümüzde de kullanılan kelime ve özel isimler dışındaki (sadrâzam, şeyhülislam, bilhassa gibi) Arapça ve Farsça tamlamalar gösterilmiştir. Tarafımızdan metne dair yapılan izahlar, referanslar ve özel isimlerin orijinal yazılışları dipnotlarda italik font ile gösterilmiş, yazar tarafından eklenen izah ve referanslar için ise normal font kullanılmıştır.

2. METİN

TÂRÎH-İ ASKERÎ-İ OSMANÎ (CİLD-İ SÂNÎ)

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

MUKADDİME

Elhamdülillahi Rabbi'l-alemîn ve's-selevâtü ve's-selâm alâ Seyyidina Muhammed ve alâ alihi ve sahbihi ecmaîn. Bu Devlet-i Aliyye-i müeyyideyi tâife-i ulyâ-yı terakki ve saâdete terfî ve i'lâ için kuvve-i müşkilât-ı ber-endâzâne-i kudsiyyete mazhariyyetle şöhret-endâz-ı ektar-ı cihân olan veliyyü'n-nîmet-i bi-minnetimiz padişâh-ı hakâyık-agâh efendimiz hazretlerinin asr-ı güzîn-i kemâlât-rehîn-i cihân-bânileri her türlü asâr-ı ilmiyyenin tecelligâh-ı revâc ve intişârı ve eli kalem tutanların bizâ'a-i ilmiyye ve fenniyyelerini ibrâz için pek müsâid bir cevelângâh-ı efkârî olmasıyla bu abd-i kem-bizâ'a dahi şu müsaâde-i celîle-i terakkiyât-fermânın takdîr-i kadr ve ehemmiyetiyle ittihâz-ı fırsat ettikçe bi-kadrü'l-iktidâr devlet ve milletimin menâfiine hizmet edecek asâr telîf ve tercümesine sarf-ı mâ hasıl-ı efkâr etmeyi kendimce bir vazîfe-i mukaddes ittihâz ederek bundan evvel devlet-i ebed-müddet-i aliyyenin târîh-i askeriyyesini yazmaya mübaşeretle birinci cildini hâk-pây-ı hazret-i hilâfet-penâhiye takdîm eylediğim gibi iki seneden beri sarf-ı nakdîne-i himmetle matbû ve münteşir bu yolda hiçbir eser olmadığı halde kuyûd-ı resmiyyeye mürâcaatla onlardan ahz ve iltifât olunan malûmâtıdan târîh-i mezkûrun cild-i sânisini ikmâl ve mübârek hâk-pây-ı akdes-i veliyyü'n-nîmet-i 'âleme takdîm eyledim Maksadım harbde uğur-ı hümâyûnda fedâ-yı cân ve ser ve esnâ-yı sulhda dahi beyhûde şeylerle taziy'-i evkât etmeyerek asr-ı hümâyunlarını idrâk eylediğimden dolayı tahdîsen lil-ni'me neşr-i eser eylemek olduğunu dua-yı temâdi-i ömr ve afiyet ve tezayüd-i übbehet ve şevket-i şehriyârîye terdîfen şurada tekrâr eylerim ve bi-Allahü't-tevfîk

Ahmed Cevad

TÂRÎH-İ ASKERÎ-İ OSMÂNÎ

CİLD-İ SÂNÎ

*Nizâm-ı Cedîd namıyla ihdâs buyrulan asker-i muntazama-i şâhâne der asr-ı Sultân
Selim Hân-ı Sâlis*

*Yeniçerilerin ilgâ olundukları vakte kadar Devlet-i Aliyye’de Yeniçerilerden gayrı
istihdâm buyrulan piyâde asâkiri*

*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye namıyla devr-i Sultân Mahmûd Hân-ı Sâlide
ihdâs buyrulan Asâkir-i Muntazama-i Şahâne*

Fihrist-i Kitâb-ı Sâni

Nizâm-ı Cedîd der Asr-ı Sultân Selim Hân-ı Şehîd

Sahîfe

1	Mukaddime
4	Islâhât-ı Askeriyye Hakkında Vükelâ-yı Devlet Tarafından Takdîm Olunan Lâyihaların Hülâsa-i Mündericâtı
10	İrâd-ı Cedîd Tedârîki Hakkında Vükelâ-yı Devletin Mütâlaâtını Mübeyyen Takdîm Eyledikleri Levâiyihin Hülâsa-i Muhteviyâtı
14	İrâd-ı Cedîd Nizâm-nâmesi
19	Mezkûr Nizâm-nâmenin Zeyli
21	Nizâm-ı Cedîd Askerinin İhdâsı – Nizâm-ı Cedîd Kânûnu – Nizâm-ı Cedîd Askerinin Tertibinde Mucib Olan Esbâb
23	Levend Çiftliği Kânûnu
29	Maâşlı Zâbitân ve sâireye Senevî Verilen Ma‘ Tayînât-bahâ Maâş ile Nân-ı Azîz Tayînâtı
30	Yevmiyeli Olan Zâbitân ve sâireye Ma‘ Tayîn-bahâ Verilen Yevmiye
34	Levend Çiftliği – Nizâm-ı Cedîd Askerinin Sûret-i Talîmi – Elbise ve Eslihası – Asâkir-i Mezkûrenin Anadolu ve Dersaadet’te Sûret-i Tezyîdi - Nizâm-ı Cedîd Ortalarına Erkân-ı Harb Zâbitânı Makâmında Mühendis Zâbitân Terfîk Olunması – Nizâm-ı Cedîd Askerinin Muhârebelerde Yararlılıkları – Nizâm-ı Cedîd Askerinin Yollarda Kimseye Taarruz Etmeyerek ve Rabt ü Zabtı Yolunda Olan Bir Asker Olduğu – Asâkir-i Mezkûrenin İlerlemesi Zımnında Teşvîk-i Sultânî

Fihrist-i Kitâb-ı Sâlis

Sahîfe

61	Yerlikulu ve Serhadkulu Namlarıyla Asâkir-i Mansûre-i Muhamediyye İhdâs Buyrulduğu Târîhe Kadar Devlet-i Aliyye'de Müstahdem ve Bir Nev Redif Askeri Demek Olan Sunûf-ı Askeriyye'nin Tarîfi
62	Azablar
63	Sekbânlar
62	Hisarlılar
63	Müsellemler
71	Yörükler
73	Voynuklar

KİTÂB-I SÂNİ

[1]

Mukaddime

Kitâb-ı evvelde nigâriş-pezîr-i sahîfe-i tezkâr olduğu vechle hicret-i nebevviyyenin on ikinci asrına doğru yeniçerilerin şîrâze-i intizâm ve irtibât ve kitâbe-i inkiyâd ve inzibâtı bozulup kendileri bir heyet-i askeriyyeden ziyâde bir zorba ocağı şeklini aldıklarından habl-ı metîn-i itâtla ayakları bağılı olmayan her bir heyet-i cunûdiyyenin meydân-ı kâr ü zârda pâ-yı sebât ve şecâati münkesîr olmak kâide-i külliyyesi onlar hakkında da cereyân etmeye başlamış ve bâ-husûs talîm ve taallüm gibi usûl-ı harbi ve tahsîl-i kavâid-i askeriyyeyi kabûl etmeyerek eski yolda bozuk düzen muhârebe etmeye ısrâr etdiklerinden şu inâd ve istikbârları bütün bütün muhabbet-i kadîmelerinin ziyâına bâdi olmuş ve binâen-aleyh asr-ı mezkûr ile ondan sonra vukû bulan esfâr ve muhârebâtın pek çoğunda devlet zararlı çıkmış idi

Hatta asr-ı Mustafa Hân-ı Sâlis’de zuhûr eden 1182 seferinde havsala-i tadâddan bîrûn asâkir ve ecnâd ve envâ-ı edevât-ı cenk ve cihâd tedârik ve adâd ve husûsuyula hezâin-i bî-tâdâd sarf olunmuşken yine mağlûb olundu bu misüllü düzensiz ve dirliksiz bî-hamiyyet asker ile sefere mecâl emr-i muhâl olduğu hakan-ı müşârun-ileyh cezm ü teyakkun buyurduklarından yeni baştan cünd-i cedîd icâd ve ihtirâna arzukeş iken muhârebenin imtidâdı ol arzu ve emellerinin cüz-i kuvvede kalmasına sebep oldu

Devr-i Abdülhamid Hân-ı Evvelde evvelce başlayan Rusya Muhârebesi devâm edip 1188 senesinde akd olunan Kaynarca Ahidnâmesiyle her ne kadar Devlet-i Aliyye bir devr-i sulh ve müsâlemete girmiş ise de Memâlik-i Şâhâne’nin her köşesine celâlîler ve bâ-husûs Anadolu’nun her katrine yüz binden mütecâviz levend eşkiyâsı pençe-i zen-i tasallut ve istilâ [2] olduklarından ve sefer-i medîd gâilesinden nâşi halkda tâkat kalmamış iken şu ihtilâl-i dâhili devleti ve tebayı bir kat daha sarsdığından şehriyâr-ı müşârun-ileyh terfiyye-i bilâd ve tervîh-i ibâd kaziyyesini her şeylere tercîh ve ıslâhât-ı askeriyyeyi zaman-ı münâsibine terk ve tehîr buyurdukları hâlde İmparatoriçe Katerina’nın zoruyla Devlet-i Aliyye Rusya ve Avusturya’ya karşı 1201 senesi Muharebesini küşâda mecbûr olduğundan bu muhârebe münâsebetiyle de ıslâhât-ı askeriyyeye bakmaya ne devletin ve ne de zamânın müsâadesi kalmamış idi

İşte 1182 ve (1)201 seferlerinde zuhûr eden vukûât-ı müteellime ve müteessife hep yeniçerilerin ve onlara misl sâir ocaklar halkının ‘adem-i sebât ve itâatinden husûle gelip muallim asker olmadıkça bu devletin bekâsı nâ-kâbil olduğunu erkân ve ekâbir-i devletden başka umûm-ı millet-i Osmaniyye de anlamaya başlamış olduğu bir zamanda yani 1203 sene-i hicriyyesinde idi ki taht-ı âlî-baht-ı Osmanî Sultân Selim-i Sâlis gibi bir müceddid-i devletin vücûduyla revnâk-tırâz-ı maadelet oldu

Hakan-ı müşârun-ileyh her millet ve devirde nâdir gelen eâzım ve ekâbirden biri idi hatta pederlerinin mukaddemâ tecdîd-i asker ve talîm-i leşker bâbında olan arzuları sâmia-i güzârları olmakla henüz kûşe-i güzîn-i inzivâ oldukları hengâmda celâdet-i fitriyyelerine mebnî amâl-i edevât harbiyyeye mutevaggil ve humbara güllesi tarzında kurşun mühreleri döküp içlerini barutla doldurup atmak gibi şeyler ile müştagil olurlar ve zekâvet-i hulkiyyelerinden dolayı idâre-i umûr-ı devletin mecrâ-yı aslisinden çıktığına kesb-i vukûf ve intikâl ve neden umûr-ı Devlet-i Aliyye böyle bir perişân ve her bâr düşmân-ı devlet dest-res-i diyâr-ı İslâmiyân olmaktadır Devlet-i Aliyyeye bu rehâvet neden iktizâ ediyor gitdikçe revnâk ve şetâret-i saltanat-ı Osmanî gidiyor şimdi saltanatda ben olsam şöyle ederdim böyle kılardım diye ashâb-ı umûru gıyaben serzeniş ve kendi kendilerine hasbihâl velhâsıl gerek tecdîd-i asker ve gerek tadîl-i mevâzîn ve is‘âr ve tashîh-i ayâr-ı dirhem ü dînâr vesâir mesâlih-i devletden fesâda varmış olanlarının süver-i muntazamaya ircâi için hayâl-hâne-i hatırlarında envâ ıslâhât ve tensîkât tasvîr ve tasavvur buyurmakla iştigâl ederler idi

Ne çâre ki serir-i saltanata culûs-i hümâyûnları iki taraflı sefer yani iki ağızlı ejder meşgalesine tesâdüf eylemesiyle nâçâr muhârebe-i mezkûreye devâm olunup mamâfih mülkü ıslâh ve ocakları tensîk çarelerini de nazar-ı dikkatden dūr buyurmamış ve asâkiri teşcî ve firarîleri terhîb zımnında ordu-yı hümâyûna câ-be-câ talîmât ve vesâyâ irsâlinden velhâsıl esbâb-ı süveriyye-i zafer ve galebeyi tedârik ve ihzârdan geri durmamış oldukları [3] hâlde şu muhârebeye hitâm verilip şuubât-ı idâre-i devletin her birini ayrı ayrı tanzîm ve ıslâh ve tensîk eylemekden başka devletin necâtına çâre olmadığını dürbîn-i basiret-i şehriyârîleriyle keşf eylemiş olduklarından Yaş ve Zıştovi Musâlahanâmeleriyle tayy-ı bister-i sefer buyurmuşlar idi

Mâlûm olduğu vechle nizâmât ve kavânîni çığrından çıkmış olan bir devletin nizâmât-ı cedîde vaz'ıyla tagyîr-i hâl etmesi yeniden bir devlet teşkîlinden daha güç olmağla bu misüllü nizâmâtı tanzîm ve icâb-ı asr ü zamana tatbîk edecek ve çarh-ı idâre-i devleti döndürecek olan vükelâ-yı devletin fevke'l-âde bir mahâret-i siyasiyyeyi hâiz olmaları lüzûmu Sultân Selimü'l-kalb Hazretlerince de mâlûm bulunmakla ıslâhât-ı esâsiyyeye teşebbüs buyurmazdan evvel ümenâ-yı devletin derece-i efkâr ve iktidârlarını keşîde-i mizân-tedkîk ederek her birini liyâkat ve ehliyetleri ile mütenâsib hidemâtda kullanmayı muvâfık-ı hikmet-i hükûmet gördüler ve devletin selâmet ve saâdeti yolunda ne yapılmak lâzım geldiğinin bilâ 'avz ve lâ garaz layiha arzını irâde eylediler

*Vâkıâ dest ber bâlâ-yı dest est nâ be fevk âsuman*³⁰ mesel-i meşhûru icâbınca vükelâ-yı müşârun-ileyhümün serd edecekleri ârâ ve mutâlaâtta din ü devlete nefî mucib-i tedâbîrin bulunması memûl ve bârika-i hakîkatin müsâdeme-i efkâr ile zuhûr edecekđi (veşavirhüm fi'l-emr)³¹ hadîs-i şerifiyle de mertebe-i sübûta mevsûl idi

Her ne ise işbu lâyiha takdîmi irâde-i seniyyesine imtisâlen herkes ıslâhât-ı mukteziyyeye dâir aklı erebildiği kadar tedvîr-i pür-kâr mütâlâ etmeye şitâb ve hülâsa-i ârâ ve efkârlarını levâyh-i mahsûsa ile takdîm-i hâk-pâ-yı hilâfet-meâb eylediler

Levâyh-i mezkûre ol vakit ki vükelâ-yı devletin ıslâhât-ı esâsiyyeye dâir olan efkârlarını ve bâ-husûs tensîkât-ı askeriyye hakkında düşündükleri çâre ve tedbîrleri gösterecekđi cihetle hâiz-i kemâl-i ehemmiyet olup çünkü Nizâm-ı Cedîd devr-i Mahmûd Hân-ı Sâni'de teşkîl buyurulan Sekbân Ocağı ile Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye nâmı altında muahheren tesîs olunan asâkir-i muntazamanın esâsı ve binâen-aleyh bugünkü heyet-i askeriyyemizin de temeli olduğundan gerek Nizâm-ı Cedîd'e ve gerekse Asâkir-i Mansûre ile hâl-i hâzırımıza dâir olan mâlûmât-ı tarihiyyeye mükemmelen kesb-i vukûf etmek isteyen zevât-ı müdekkika indinde levâyh-i mezkûre şâyân-ı dikkat-i âsârdan ise de cümlesinin harfiyyen ve aynen derci birçok sahîfeleri istîâb ve buda tatvîli icâb edecekđinden ihtirâzen li't-tatvîl

³⁰ Gerçekte el elden üstündür, gökyüzünden değil.

³¹ Bir iş yapacağın zaman onlarla istişare et. (Âli İmran 159. ayet).

levâ-yih-i mezkûrenin sırf mevâdd-ı askeriyyeye müteallik olan bendlerinin hülâsa vechle arz ü beyân edilmesi tensîb ve fasl-ı evvel olvechle [4] tertîb olunmuştur

Fasl-ı Evvel

*İslâhât-ı Askeriyye Hakkında Vükelâ-yı Devlet Tarafından Takdîm Olunan
Lâyihaların Hülâsan Mündericâtını Muhtevîdir*

Sadr-ı Esbak Yusuf Paşa

Ocakların kavânîn-i kadîmesi ihyâ edilmekle beraber Anadolu ve Rumeli'den evâilde olduğu gibi evvel emirde Ocakların sitemine uğramamış olan ahâlden on on iki bin kadar nefer alınıp az vakitte bunların talîm ve terbiyesine gayret ve sefere memûr olacak askerin hiç olmazsa sülsü bu misillü efrâd-ı muallemeden tertîb olunmağa himmet olunmak ve bunlardan başka taşralarda hâne ve nüfûs-ı zükûr tadâd ve bir hânede iki veya üç nefer zükûr olanların bireri vâliler maiyyetine tüfenkçi nâmıyla askerlik etmek üzere ahz ve isim ü şöhretleri bir deftere kayıt ve tahrîr ve li eclî't-teşvîk her türlü tekâlîf-i harbiyyeden afv ve her on neferine bir onbaşı ve yüzüne yüzbaşı ve üç yüzüne üçyüzbaşı ve beşyüzbaşı ve binbaşılar nasb ve tayîn ve haftada iki gün talîm ve üç ayda bir kere teftîş ile içlerinden vefât edenler yerine aheri kayıt edilmek ve vâliler veya kethüdâları bir mahalle memûren azîmet eylemedikleri hâlde binbaşılara haber vürûduyla beraber derhâl hâzır olabilecek vechle nizâmâtı tanzîm ve üç ayda bir tebdîl olunmak üzere her ikiyüz neferi vâliler dâiresinde bulunup bu müddetde kendilerine tayînât ve maâş itâ olunmak ve taşralarda yeniçerilik iddiâsında bulunanların iddiâlarından nukûle sebep olmak üzere yeniçeri olmak isteyenler İstanbul'da bulunacak deniyorsa çift ü çubuğunu terk ederek İstanbul'a gelenler pek az ve bu da hiç mesâbesinde olacağından taşralarda tekâlîf-i mîrîyyeden rehâyâb olmak için yeniçerilik taslaklığı edenlerin önü alınmış olacağı cihetle bu husûs bir kâide-i mahsûsa ittihâz ve yeniçerilerde acemi oğlanı kâidesi ihyâ ve haftada iki üç kere talîm-i kavâid-i ateşbâzi etmelerine itinâ kılınmak münâsib olacağı efkârında bulunmuş idi

Rumeli Sadâreti Pâyelilerinden Tatarcık Abdullah Mollâ Efendi'nin Hülâsa-i Efkârı

Kâr-umûrde ve müdebbir Yeniçeri Ağası ve Kul Kethüdası ve beş on kadar muteber ocak ağaları nasb ve intihâb ve onlar vâsıtasıyla Sultân Süleyman kânûnudur diye yeniçeriler talîm-i usûl ve harbiyyeye teşvîk ve fûnûn-ı harbiyyeye dâir Avrupaca dustûru'l-amel tutulan risâil tercüme edilip resâil-i mezkûre mûcibince talîme alışdırılmak için evvel emirde beher ortadan kırkar veya ellişer şâb ü tuvânâ ve gayr-ı müteehhil ve kuloğlu kul oldukları ortalarının ihtiyârları kefâletleriyle musaddık [5] olanlardan neferât-ı mahsûsa tertîb ve tergîben li'l-emsâl mâh be mâh ulûfeleri edâ ve yevmiyye tayînâtları itâ olunmak ve resm ü isimleriyle künye defterlerine yazılıp içlerine hâricden adam alınmamak ve Baron dö Tott gibi Avrupa'dan muallimler celb olunarak onlar vâsıtasıyla efrâd-ı merkûme asker edilmek ve fakat bunların cümlesini İstanbul'da cem eylemek nâ-münâsib olmağla ale'l-acele bir iki sene zarfında talîm öğrenen neferât sergerdeleriyle birer mamûr kazâyâ isbâl ve ol kazâda işe yarayan tuvânâ yiğitler bazen muâfiyyet ihsânıyla tergîb olunarak onlar meyânına idhâl olunmak ve asker-i mezkûrenin mesârifi zevâid-i evkâfdan vesâir itlâfâtdan tertîb ve bir mikdâr tayînât dahi kazâlardan tahsîs buyurulmak ve beş altı nihâyet sekiz seneye kadar elli binden mütecâviz muallem asker tedârik kılınmağa ve bu askerin dâima seferber hâlde tutulub hazariyyete alışdırılmamasına bakılmak husûsları idüğine hülâsası letâifü'l-hayl ile yeniçerileri talîm ve taallûme alışdırmak demek olduğu derkârdır

Defterdâr Şerif Efendi

Ocaklının kâbil-i ıslâh olmadığı şimdiye kadar edilen tecârüb-i müteaddide ile meydâna çıktığından onların dâire-i nizâma idhâlleri daiyyesinden sarf-ı nazar olunmak ve talîmli asker talîmsize dâima galebe edeceğinden ve asâkir-i Osmaniyye fûnûn-ı harbiyyeden bî-haber ve düşman ise muallem ve hünerver oldukça bu sonrakinin birinciye dâima galebe edeceğini ve asker-i Osmaniyye'nin mevâsim-i şitâda muharebeye devâm etmemesi de düşmanın külli istifâdesini mucib olduğundan sayfi ve şitevî muharebe edecek muallem bir asker tesîsi lüzûmunu beyândan sonra böyle bir askerin sûret-i teşekkülü hakkında irâe ettiği çâre ve tedbîr

Vüzera ve mîr-i mîran mansıblarında payidâr olub asla azl olunmaz ve şâyed bazısının cürm-i galîzi zuhûr ederse buldukları mahalde kaydı görölüp ve emvâl ve etbâına taarruz olunmayıp yerine gelene ihsân olunursa halef olan zât bir kurulu dolab içine girmiş olacağından onun dahi kazandığı evvelki üzerine münzem olmağla günden güne dâiresine vüsat ve hâline kuvvet geleceği ve böyle sâhibyâr vüzerâ ve Mîr-i mîranların dâima asker beslemeğe iktidârları olacağı cihetle her bir vezîr ve paşa hâl ü kudretince piyâde ve süvârî asker besleyip onları sayfen ve şitaen çadırlarda ve zeminliklerde tutup mekûlât ve melbûsât ve harekât ve sekinâtlarına düvel-i ecnebiyyede olduğu gibi râbîta verilip lüzûmu hâlinde bir araya getirildiği vakit kırk bin mi veya daha ziyâde ve noksan mı olur cümlesi nesak-ı vâhid üzere bulunabilecek vechle talîm ve terbiye edilmek ve sefer zuhûrunda nakliyat için lüzûmu olan esbâb ve vesâit mezkûr pašalıklarca şimdiden tedârik olunup sefere fermân vârid olduğu gibi bize şu bu lâzım idi bu yok idi demeyip hemen emrolunan mahalle hareket edecek hâlde bulundurulmak ve hudûd boyunda bir iki sene kışlasalar bile tekellûf olmayacak hâle getirilmek ve bu asker sırf fazla ve zâid addolunup yani bunlar kış askeridir denilerek kânûn-ı kadîm üzere [6] ocaklı askeriyle ordu düzölüp işbu meştâ askeri verâdan ocaklıyı takîb eylemek ve cenk takarrüb eyledikte sekiz on saat geride ordu kurup hâzır durmak ve her bin nefere topçu ve mühimmâtı ile bir top verilmek ve ocaklı ilerledikçe bunlarda ilerleyip ve kış gelip ocaklılar avdet eyledikte bunlar hudûdda durup düşman üzerlerine gelirse mukâvemete şitâb eylemek ve ocaklılara da sâdık ve dirâyetli ve bilâ-câize birer ağa tayîn olunup azl olunmamak ve eşkinci yaz ve kış mevcûd bulunup bir ferdi noksan olamamasının tarîk-i suhûleti ve mahlûlâtın bilâ-ketm hazîne-mânde olması esbâbı aranılmak ve serhadât mevâcibine de râbîta verilmek maddelerinden ibâret idi

Reisülküttâb Abdullah Birrî Efendi

Devletin çar çabuk yirmi bin kadar piyâde ve beş bin kadar süvârî tedârîki vucûbunu beyândan sonra tedârîki hakkında gösterdiği tarîk

On yaşından yirmibeş yaşına kadar genç ve dinç seferde bulunmamış ve belki şehir ve kasabaya uğramamış kurrâ ahâlisinden ve taayyün etmekten âciz ve kuru ekmeğe muhtâc birçok fukarâ ve bîkes eytâm meyânından asker toplanıp İstanbul'a uzak bir mahalde kışla binâsıyla sünnet olmamışları sünnet ve mesâil-i diniyye telkîn

olunmak ve Prusya'dan elli veya yüz zâbit celbiyle onlar vâsıtasıyla bunlara askerlik öğretilmek ve bunların sûret-i hareket ve terbiye ve idâre ve talîmleri bir kânûna rabt olunup mikdâr-ı kifâyede tayînât ve ulûfe verilmek ve zâbitânın sirkate muhtâc olmaması için onlara da lüzûmu ve kifâyeti kadar maâş ulûfe itâ kılınmak husûsâtından ibâret idi

Köse Kethüda diye marûf olan Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Çelebi Mustafa Reşid Efendi'nin Netice-i Efkârı

Ber-umûm istişâresinde tanzîm-i bilâd için bir mikdâr askere muhtâc olduğu ve düşmanın kışın etmekde olduğu istifâdeyi men eylemek için ocaklının avdetinde durmak üzere muvazzaf sekbân gibi bir mikdâr askere ihtiyâc hâsıl olduğu beyân birle huzzâra teslim etdirildikten sonra hemen onbeş yirmi bin sekbân neferi yazıp talîme başlanmak ve bu asker erbâb-ı fesâd ile görüşmemiş on onbeş yaşında sıbyân makûlesinden cem ve şehir ve kasabâtdan uzak bir mahalde kışla binâsıyla orada terbiye edilmek ve fakat bu usûl ile biraz yekpençe asker tedârik olunabileceğinden tezelden mevcûd olan askerin dâire-i itaât ve nizâma idhâliyle tedârik-i asker matlûb olursa Avrupalıların askerlerini ne sûretle itaâtde tutup terbiye eyledikleri esbâbını [7] tahkîk eylemek üzere Avrupa'ya erbâb-ı dânişden bir memûr gönderilip onun avdetinde esbâb-ı mezkûreyi buraya tatbîk ettirmek ve her iki sûretde bunlara fûnûn-ı harbiyye-i cedîde öğredilip ve bu asker kuvvetiyle Rumeli yeniden feth olunarak zaleme ve fesâd olanlar tenkîl ve tekdîr olunursa halka râhat geleceği ve şu râhat nisbetinde vâridât dahi tezâyüd edeceğihetle fazla İrâd ile asker-i cedîdenin teksîrine ihtimâm olunması ve bu tertîb olunacak yirmi bin askere dörtyüz zâbit kâfi olup bunların gayet doğru ve dirâyetli olması lâzım gelirse de bu mikdâr zâbit memûrîn-i devlet meyânında bulunabileceğinden onlarla neferât-ı mezkûrenin terbiye edilmesi ve cümlesine maâş ve tâyinât-ı kâfiyye verilmesi husûslarından ibâret idi

Gizli Sıtma dedikleri Muhâsebe-i Evvel Hacı İbrahim Efendi

Yusuf Paşa'nın tüfekci tertîbine mûmâsil beyân mütâlâa edib bununla beraber evvel emirde ocaklının taltîfi ve bir sâdık ağa intihâbı ile tedricen ıslâh edilmesi sûretinde tavsiye eylemiş idi

Moralı diye marûf olan Tersane Emîni Osman Efendi

Lâyihasında yeniçerilere taşralarda itibâr olunmak ve kadîmden memnû olan tekâlîf kendilerinden alınmamak ve ocaklarının kânûn-ı kadîmlerine riâyet olunmak sûretlerini irâe eylemiştir

Sâbıkâ Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdası Râsih Efendi

Düşmanın i' dâd eylediği mühimmât ve alât-ı harbiyye tedârik ve tehiyye ve piyâde ve süvârî askeri taht-ı râbıtaya idhâl ve Avrupalıların düstûrî'l-amel tuttukları fûnûn-ı harbiyye kitâbları tercüme ve onlardan mâhir ve muktedir muallimler celbiyle onlar vesâtetiyle askere talîm ettirilmeli ve vakt-i haza da seferberliğe alışdırılmak için senede bir defa askeri bir kaleden diğerine nakl eylemek ve Dersââdet ile serhadâtda vüzerâ ve mîr-imîrânlar maiyyetlerinde daimâ muallim ve müretteb asker bulundurmak ve ocaklının kavânîn ve nizâmâtı ashâb-ı sadâkat ve liyâkatten olan zâbitânı vâsıtasıyla ıslâh edilmek husûslarına gayret edilmeli diye irâen tarîk eylemiştir

Meşhûr Veli Efendizâde Südürdan Emîn Efendi'nin Mütâlaası

Ocaklı zâbitan ve neferâtı taht-ı inzibâta idhâl olunmak ve vakt-i haza da imkânı derece esliha istimâline ve manevra icrâsına talîm ettirilmek husûsları idi

Ricâlden Ali Râif Efendi ise

Devlet-i Aliyye asâkirine müddet-i tavîleden beri âriz olan fesâdın müddet-i kalîlede ıslâhı nâ-kâbil ise de tedrîcen hüsn-i tedbîr olunursa ıslâhları mümkün olacağını bâ-beyân bu bâbda tedâbir-i müessire ittihâzını tavsiye eylemiş idi [8]

Südürdan Sâlihâde Efendi'nin Netice-i Mütâlaası

Yeniçeri Ortalarının mahlûlâtı ile eyâdî-i irtikâbda olan zâyîâtıdan irâd-ı cedîd bulunup bununla lüzûmu kadar neferât-ı cedîde tahrîr ve mahlûlât vukû buldukça irâd-ı Cedîd'in teksîrine ve bu nisbette neferâtın tevfirine sa'y ü kayd olunması ve bu usûlun sâir ocaklara da tamîmi ve ancak topçu için ayrılan neferâta haftada iki defa talîm icrâ etdirilmesi ve içlerinde meleke ve mahâret kesb edenlere terfî-i rütbe ve terakiyye-i maîşet gibi sûretlerle mükâfât olunarak sâirlerinin teşvîki ve bu vechle

tertîb olunacak asâkirin beş seneden ziyâde durdurulmaması ve münâvebeten Âsitânede kışlalarda olan asâkir-i cedîde ile mübâdele olunarak seferberliğe alıştırmaları husûsları idi

Laleli Mustafa Efendi'nin Reyî

Yeniçerilerin vaz' ve kânûn-ı kadîmleri üzere piyâde olarak ağaları mârifetiyle ıslâhı cihetinde idi

Çavuşbaşı Râşid Efendi'nin Neferât Tedârîki Hakkında Olan Reyî

Rumeli ve Anadolu'dan genç asker devşirilip Âsitâne'ye celb olunarak ve esnâf i'dâdına ve aherkâra teşebbüs eylemelerine mümânaat edilerek üzerlerine zâbitân ve muallimler tayîniyle ve mekûlât ve melbûsâtları dahi mîrîden itâ ile sanâyi-i harbiyye öğretilmesi ve bunlara yeknesak elbise giydirilmek ve yeniçerilerin şımarıp bir edebsizliğe mücâseretlerini men için işbu asâkir-i cedîdenin onlara ilhâk ve fakat şu ilhâk münâsebetiyle onların da yeniçerilere benzememesine fevke'l-âde dikkat olunması ve bunlara verilecek yevmiyye akçe râyiciyle mütenâsib ve def-i ihtiyâclarına kâfi olacak vechle tertîb olunması ve mevcûdları yirmi otuz bine resîde olduktan sonra sefer vukûunda taşradan gelecek efrâd-ı sâirenin bunlara ilâvesiyle tezyîd-i kuvvet olundukda neferât-ı cedîde-i mezkûre eski ve muallem neferât nizâmâtıyla melûf ve bu ise cengde sebât etmelerini mûcib olacağı husûslarından ibâret idi

Mabeynci Mustafa İffet Bey'in Hülâsa-i Reyî

Her ocakdan ve odalardan peyderpey yüzer ikişer yüzer genç neferât talep olunup bidâyetinde kışlalarında ikâmet ve mahlûlâta dikkat olunarak ve refte refte bir ferde gadr olunmayarak cebr-i noksan tarîkiyle bunlar ikâd olunması Vüzerâ mansıblarında müstefîd olmak ve Bağdad ve Mısır ve Şam ve İskenderiye ve şimdilik Yanya müstesnâ olmak üzere sâir vilâyât vüzerâsıyla Cebbârzâde ve Karaosmanzâde'ye ve Boğdan ve Eflak Voyvodalarına hâl ü iktidârlarına göre birkaç yüz veya biner asker beslettirilip ve bunların mevcûdu on onbeş bine iblâğ olunduktan sonra yine yeniçeri veya sâir ocaklı nâmıyla birden ve mümkün olmazsa müteâkiben Dersaâdet'e idhâl

ve ocaklı kışlalarına iskân edilerek onlar vâsıtasıyla da ocaklının taht-ı râbıtaya [9] alınması maddelerinden ibâret idi

Beylikci-i Dîvân-ı Hümâyûn Senai Efendi

Asker-i İslâmiyye Nevruz'dan sonra gelip Kasım'dan evvel gitdiklerinden düşman yazın icrâ edemediği melâneti kışın icrâyaya fırsat bulduğu cihetle asker-i sayfî ve şitavî ikiye taksîm olunması ve her sınıf altışar ay beklemek ve meştâ askeri umûmen Silistre ve Rumeli eyâletlerinin eyâletlileri ile ocaklı yeniçeri serdâr ve serdengeçti bayrakları olup sayf askeri dahi Anadolu eyâleti askeriyle Anadolu'da olan ocaklı yeniçeri serdâr ve serdengeçti bayrakları olması ve sâir ocaklar dahi bu yolda tertîb ve ocaklarda görülen fesâdât tadrîcen lağv ve ref olunup kânûn-ı kadîmlerine ircâ olunması lâzım gelir demiştir

Hakkı Bey Lâyhâ'sında

Vüzerânın her biri mansıblarının nemâsına ve hâl u kudretlerine göre kapularını tertîb ve talîm eylemek ve işbu asâkir-i mürettebenin mekûlât ve melbûsâtları için icâb eden akçenin birazı her vezirin zîr-i idâresinde bulunan eyâletden bilâ-veled mahlûl olan zeâmet ve timar fâizinden bir mikdârı karyelerden ve bir mikdârı mansıb nemâsından ve birazı mîrîden verilmek ve işbu askerin mikdârına göre lüzûmu olacak top ve mühimmât neferâtıyla beraber vâli maiyyetinde bulundurulmak ve hîn-i iktizâda asâkir-i İslâmiyye tertîb olunarak serhade ulaşınca kadar Tuna'nın öte yakası boş ve düşmana açık kalacağından Anadolu'da şecâat ile mârûf Türkmenler ve aşiretlerden bazısının Dobruca'ya iskânıyla ol mahalde onlardan bir mikdâr asker alınarak gerek bu asker ve gerekse Rumeli'de başbuğsuz ötede beride perişân olan Tatarların üzerlerine bir âmir nasb ve kendileri iskân edilerek tezyîd ve teksîrlere himmetle bunlardan ve bir de Deliorman civârındaki şekâvet men olunarak ahâli-i kurrânın kefâletleriyle kurrâ-yı mezkûre ahâlisinden alınacak leşker cümleten Silistre Vâli'sinin nezâretine verilip³² o da kapısı halkını bunlara ilâve ederek bidâyet-i harbde derhâl Boğdan ve Eflak yakasına geçip oralarda mevâki-i lâzımeyle ahz ile düşmanın bilâ-mezâhim icrâ-yı harekât etmesine mümânaat ve geriden asker ve ordu yetişip ulaşınca kadar düşmana mukâvemet eylemesi maddelerini arz ve tavsiye idi

³²Orijinal metinde sehven 'verilmeyip'.

İşte bazı âyan-ı devlet tarafından takdîm olunan lâyihalarda ıslahât-ı askerîye dâir olan fıkârât hülâsası şunlardan ibâret olup bunların bazısı ancak yeniçerinin ıslâhı ile iktifâ olunması tarafında iseler de yeniden muallem asker tesîsi cihetinde olan ârâ ekseriyyet kazanmış ve zâten pâdişâh-ı zamanın dahi efkârı şu cihete mâil bulunmuş olmağla Nizâm-ı Cedîd nâmıyla bir asker tesîsi bir meclis-i kebîrde karâr-dâde ve bu bâbda mufasssâl bir nizâmnâme kaleme alınarak mûcibince amel olunması irâde olundu ancak nizâm-ı mezkûru beyân ve irâeden evvel asker-i cedîdenin tesîsi için lâzım olan akçe tedârîki husûsundaki ârave efkârı da bilmek lâzım gelmeğle fasl-ı atide dahi âra-yı mezkûrenin hülâsası ile İrâd-ı Cedîd nizâm-nâmesi beyân kılındı **10]**

Fasl-ı Sâni

*İrâd-ı Cedîd Hakkında Vükelâ-yı Devletin Mütâlaâtını Mübeyyin Takdîm Eyledikleri
Levâhihin Hülâsa-i Muhteviyâtı ile İrâd-ı Cedîd Nizâm-nâmesi*

Abdullah Birrî Efendi'nin

Tertîb olunacak asâkir-i muntazama mesârifâtına karşılık olmak üzere ittihâzını tavsiye eylediği tarîkler isrâfâtın men'i ile beraber mesârif-i gayr-ı lâzımının tahkîki veya bütün bütün ref'i ve kazalardan dahi asâkir-i mezkûre tayînâtına iâneten birer mikdâr tayinât alınması maddeleri idi

Râşid Efendi:

İrâd-ı Cedîd için şu vechle bast-ı makâl eder ki evvelâ mücerrebü'l-etvâr ve sadâkat-şîâr birisi intihâb olunup cevâiz ve hediye nâmıyla kendisinden hiçbir şey alınmayarak ocağa ağa tayîn ve onun marifetiyle yine bilâ-câize sadakatkarândan zabitân nasb olunduktan sonra kendilerine ocağın zabt ve rabtı hakkında vesâyâ-yı lâzıme telkîn kılınarak bir müddet mürûrunda zât-ı hazret-i Padişâhı Enderûn-ı Hümâyûnlarında yeniçeri esâmîsine mutasarrıf olanları tahkîk ve ashâbını bilâ-rızâ yedlerinden ahz ve sadrazam nezd-i şâhâneye geldiği gün müşârun-ileyhe hitâben (Bu esâmî Enderun'da imiş buldum esâmînin Enderûn Ağalarında durmasında ne münâsebet var al bunları ocağa teslîm et hazîne-mânde olmayıp nefer esâmîsi olsun) diye emr ü fermân buyururlar Sadrazam dahi defaten esâmîyi ocağa göndermeyip

ağayanlarına geldiği gün esnâ-yı sohbette münâsebet getirerek (Geçen gün huzûr-ı hümâyûna rah-sûde olmuştum velinimetimiz şu esâmîleri Enderûn-ı Hümâyûn'da bulup ashâbından alarak size verilmek ve bunlar nefer esâmîsi olmak üzere fermân buyurdular neferâtı tuvânâ yiğitlerden intihâb etmeye bir hoşça himmet edesiniz) diye ağaya teslim ederler ve kendi dâirelerini de taharri ve yeniçeri esâmîsine mutasarrıf olanları tahkîk ve ashâbını iskât ile senedlerini ahz ederek ağanın geldiği günü (Ağa hazretleri geçen gün şevketlü efendimiz dâire-i hümâyûnlarını arayıp esâmîleri bulup eşkinci tanzîm olunmak üzere vermişlerdi biz de size teslim eyledik dâiremizde olan esâmîleri bize ihtâr etmeniz lâzım idi bereket versin ki hâtırımıza sonradan geldi pâdişâh verirse biz niçin vermeyelim suâl buyrulursa sonra ne cevâb veririz hamdolsun ki suâlden evvel tahsîl eyledik işte bunları da alıp eşkinci esâmîsi tanzîm ediniz) diye teslim buyururlar badehu Kethüdâ Bey ve Reis Efendi ve Defterdâr ve bunlar emsâli ricâl ü kibâr maddeyi sonradan istimâ etmiş gibi refte refte dâirelerin esâmîlerini cem ve bu minvâl üzere teslîme müsâraat ederler ve bu kaziyye yalnız Şeyhülislâma işrâb olunup onlar dahi karihalarından böylece eylediklerinde sūdûr-ı kirâm istimâ'la eserlerine iktizâ eylerler hülâsa ulemâ ve ricâlin madûnu bulunan memûrîn-i devlete ibret-misâl olarak cümlesi esâmîleri redd ve teslîme mecbûr olurlar bir müddet murûr eyledikten sonra [11] Sadrazam (esâmîlerden eşkinci neferâtı tanzîmi keyfiyeti nasıl ve kaç nefere bâliğ oldu şâyed taraf-ı şâhânenen suâl buyrulur bu neferât başka olsa ve belki cümlesinin görülmesi matlûb buyurulacağından diyâr-ı aherde olması hoş olur bu maddeye başkaca atf-ı nazar-ı dikkat etseniz ve neferâtı burada mevcûd tuvânâ yiğitlerden intihâb eyleseniz hem ocağın ihyâsına ve hem de rızâ-yı şâhânenin tahsîline muvaffak olmuş olursunuz) diyerek ara sıra da tekîd-i madde ederler ve iş böylece tutulur ise çünkü hazret-i pâdişâhîden memûrîn-i devlete kadar herkesin dâirelerini refte refte taharrive esâmîleri iâde eyledikleri ol vakte kadar tutulup ocağa itibâr olunur pâdişâhımız esâmîyi hazîne-mânde etmeyip nefere veriyor müşâyaaşı ahâd ve efrâd lisânlarına düşüp ocaklı her sûretle memnûn olmuş olacaklarından şu memnûniyyet üzerine kapulu esâmîsi yoklama edildikde sanâdîd-i Bektaşîyye sözü ayağa düşürerek bir fitne ikâ'ı esbâbından mahrûm olurlar bu takdîrce ağa ve ona hempâ olan sâir ümerâ ile söyleşilip (İşte Birûn ve Enderûnda ve ulemâda olan esâmîlerden bir akçesi hazîne-mânde olunmayarak eşkinci neferâtı tanzîm olunmak üzere size verildi ve

sâye-i şâhânede ocağın kadri terfî edildi bu kere tanzîm olunan eşkinici neferâtından mâada kapıkulu olarak ne kadar esâmî varsa yine bunlar gibi neferât tanzîmi için defterini tanzîm edesiniz) denildikde ol vakit şemâtet edemeyip defterini mahzûzan takdîm ederler o defter üzerine ocak kokonosları esâmî ve sâire ellerinden nez' olunarak ne kadar esâmî çıkarsa onlarla da neferât-ı cedîde tanzîm olunur

Defterdâr Şerif Efendi Râşid Efendi gibi ocaklara bilâ-câize ağa intihâb ve tayîniyle onun vesâtet ve marifetiyle tesviye-i maslahat olunmasını tavsiye eder

Reisülküttâb Abdullah Birrî Efendi ile Muhâsebe-i Evvel İbrâhim Efendi'nin reyleri de buna yakın olup ocaklarda mutemed adamlar istihdâmıyla mahlûlâtın ketm olunmamasını ve kânûn-ı kadîme riâyet etmelerinin kendilerinden matlûb edilmesini ilâveten beyân etmişler idi

Enverî Efendi dahi bu yolda idâre-i pürkâr mütâlaa edip bundan başka Yeniçeri Ağalığı serhadlerde bulunmuş ve harb ve darbi görüp öğrenmiş olan umûr-dîde kimselere ihâle olunmasını ve çorbacılıktan ve Muhzır Ağalığından serhad gezmeksizin Turnacı ve Samsoncu olanların az vakitte Ağa nasb olunmamasını ve çokluk tekâüd verilmeyerek bi't-tedric eşkinici neferâtının tezyîd olunmasını ilâve-i makâl ve güftâr eylemiştir

Südûrdan Âşir Efendi ise Yeniçeri Ağalığı ocakdan olmayıp kemâ fi's-sâbık taraf-ı şâhâneye nisbeti olan hayr-hâhândan birine ihsânı ve vasıtasıyla zâbitânda olan yevmiyyenin refte refte terkîni reyinde bulmuştur

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafa Reşid Efendi mahlûl esâmî ketm olunmamak husûsunda ne kadar tedbîr olunsu ve ekîd ve şedîd emirler verilse yine fâidesi [12] olamayacağından mahlûlâtın maktûan senevî beş bin akçeye ocaklara ihâlesi ile ba'demâ fevt olanların ulûfeleri mîrîye zabt olunmasının tabiyyet-i maslahata muvaffik idüğüne zâhib olmuştur

Mevâliden Hayrullah Efendi dahi mahlûlâtın alelumûm hazîne-mânde olmasını ve ocak ağalarından câize alınmamasını ve bunların mahlûlât hakkında olan ihtimâmsızlıkları tebeyyün etmedikçe azl olunmamasını ve kânûn-ı kadîm üzere

verilecek ulûfelerden mâada tekâüdlük ve çıraklık namıyla berice fazla akçe verilmemesini tavsiye etmiştir

Salihzâde Efendi'nin mütâlaası vâridât ve mesârifât ve mahlûlâtın ketm olunmamasına ihtimâm olunmak ve ulûfelerin akâr ve irâd misillu alınıp satılması men olunmak ve ağalardan câize-i muâyynesinden fazla bir şey alınmamak husûslarıdır

Mabeynci Mustafa İffet Bey mahlûlâta dikkat olunarak husûle getirilen varidât ile refte refte bir ferde gadr olunmayarak asâkir-i cedîde mesârifinin tanzîm olunması reyinde bulunmuştur

Tezkere-i Evvel Firdevs Efendi

Piyâde ocaklarının tekâüdlerine ziyâde ihtimâm olunarak tekâüdlüğe nizâmen müstehak olmayanların tekâüd edilmemesini tavsiye eder

Râsih Efendi

Esâmî düşman muvâcehesinde sebât edip yararlık gösterenler ile sefere eşmek ve ocakta saç ve sakal ağartmış olan ihtiyârlardan başka her kimin yedinde irâd edinilmiş esâmî var ise ocaklısının rey ve mârifetiyle nez' olup hâsıl olan menzûât ile mücedded nefer yazılmak ve neferât-i mezkûre hangi ortaların esâmisinden ahz olunmuş ise yine ortalara verilmek ve bunlar sık sık ortalarında yoklama olunmak ve sâhib-i esâmî olan neferâtın esâmî-i memhûreleri dâima yedlerinde bulunarak rehîn alınmamak ve her ortanın mevcûd neferâtını Kul Kethüdâsı isim ve şöhretleriyle bilmek ve isimsiz yoldaşlar bir kâide-i kaviyye ve muntazamaya alınmak ve ocak zâbitânı kayd-ı zarûretten ve irtikâbdan rehâyâb edecek vechle maâşlar ile terfiyye olunmak ve bunların hîn-i nasblarında câize ve avâid alınmamak ve hizmet-i memûrlarında kayd-ı hayât ile olup azilleri mahzâ hıyânet ve cinâyetleri zuhûru ve yaş-ı pîriye vusûlları hâlinde veya bir akça mahlûl ketm eyledikleri hâlde icrâ kılınmak ve mahlûlâtıdan isim ü şöhretleriyle neferât-ı cedîde yazılıp haftada ne mikdâr mahlûl yevmiyye olur ve ne kadar tevcîh kılınıp ve kaç nefer fevt olup kaç tashîh edilirse pusulası Cuma günü selâmlıkta Ağa tarafından rikâb-ı müstetâb-ı

hazret-i padişâhîye takdîm kılınarak şu vâsıta ile cümlesine mâlûmât-ı şehriyârî muhît olmak husûsâtını tavsiye eylemiş idi.

İşbu layihaların burada yalnız hülâsaten beyânıyla iktifâ ve ashâbının ârâ ve efkârını cerh ve ibtâl ve târîz-gûne hâşiyeler ile red ve iştigâl etmekten teeddüb ve hayâ ederiz çünkü zamanımızda asâkir-i muntazamanın talîm ve taallümü fevâidini gereği gibi anlamış ve Avrupa ile münasebâtımız tezâyüd ederek ekserimiz elsine-i ecnebiyyeye [13] kesb-i vukûf ve bazımız ecnebi ordularında bulunarak terakkiyât-ı askeriyyelerini reyü'l-ayn müşâhede etmiş olduğumuz halde levâiyh-i mezkûre ashâbı ömürlerinde muntazam bir asker görmemiş ve Avrupa ile daha ol kadar münâsebet peydâ etmemiş zevâtdan ibâret olduklarından onların ârâ ve akvâlini mahzâ içinde bulunduğumuz asr-ı terakkiyât-ı hasr sayesinde kazandığımız efkâr ile mukâyese ederek tezyîf ve tarîzi mugâyir-i kâide-i insâf ve adâlet ve biz müşârun-ileyhümün idrâk eyledikleri asrda bulunmuş olsa idik âyâ serd edeceğimiz mütâlaât daha iyi olur mu idi diye suâl olunsa hayır belki o kadarını bile beceremez idik cevabının verileceği ve târîhden maksad her asr ve zamanın bulunduğu hâli tasvîr olub tezyîf olmadığı rehîn-i rûtbe-i bidâhetdir her ne ise işbu layihaların cümlesi Bâb-ı Âlîde münakid meclis-i meşverette arîz ve amîk hâdde-i tedkîkden imrâr olunarak mübâhasât-ı tavîle cereyanından sonra netîce-i müzâkerede devletin el-hâletü hâzihî mesârifi irâdına gâlib iken bir de ocakların tensîkât ve teşkilât ve mühimmât- ı seferiyye tehiyyesi ve asâkir-i mualleme tedârîki husûsâtına teşebbüs olur ise bunlar lâ-ekl mesârif-i sabıkadan fazla yirmi bin kese akçeye mütevakkıf olmakla nizâmât-ı cedîdenin mevki-i icrâyâ vaz'ından evvel irâdının tedârîki elzem olduğu evvel emirde müttehiden karârgâr oldu bazı irâd-ı cedîd tedârîki için edilen müzâkerât esnâsında bundan böyle Mîrî ve Hameyn mukâtaâtından mahlûl olanların fâizleri on keseden ziyâde olanları satılmayıp mîrîden zabt ve iltizâm sûretiyle idâre olunursa birkaç seneye değin mahlûlâtın külliyetli irâd birikeceği cihetle şu irâd Zeyd ve Amr ve uhdelerine tevfiiz olunmaktan ise biriktirilip mesârif-i mîrîye tahsîs kılınması ve fakat bu mahlûlâtın muaccesesi mesârif-i rûzmerre-i mîriyyeye mahsûs ve medâr olmağla münâsib muaccele takdîr ve zecriyye hazînesinden mâliyye hazînesine ol mikdâr akçe tefrîk ve tahsîs ve bir sene zarfında mukâtaâtdan ne mikdâr fâiz hâsıl olursa zecriyyeden hazîneye tahsîs olunan akçe ol mikdâr noksan itâ oluna şu sûretle irâd tezâyüd ve tekessür ettikçe zecriyyeden

verilecek akçenin mikdârı da tenâkus eyleyerek beş seneye kadar bir senede hazîneye hâsıl olacak muaccele kadar mukâtaa fâizi hâsıl olacağından ol vakit zecriyyeden bir akçe verilmek lâzım gelmez ve zecriyye hâsılâtı da başkaca irâd kalır çünkü ricâl-i devlet fâizi on keseden ziyâde olan mukâtaât ile geçindiklerinden şu hâlde ricâl-i devlet ne ile idâre etsinler denir ise onlar da fâizi on keseden noksan olan mukâtaâtdan mahlûl olanları muaccele ile alsınlar velev kâfi olmasa bile en evvel düşünülecek şey irâdın masrafa kifâyet etmesi olup ricâl ve hademenin teksîr-i vâridâtı hayât-ı devlete fâide vermez mülâhazâtı ortaya konmuş ve bunun üzerine fâizi on keseden ziyâde olan mukâtaâtın mahlûl olanları devletin iltizâm sûretiyle idâre etmesi ve ondan dûn fâizli olanlarının sekiz seneliğinden noksana satılmaması ve kable'n-nizâm Darphaneden zabt olunan gerek tersâne mesârifine merbût ve gerek gayri mecmû ve mukâtaât ve deryâ³³ zeâmet ve tımârları ile cânib-i mîrîden idâre olunmakta olan rûsûm-ı penbe vesâir mukâtaâtın ve eshâm mahlûlâtının ve tekâmîl humbaracı tımârlarının İrâd-ı Cedîd'e zabt [14] olunması müttefikten tensîb ve rikâb-ı hümâyûna arz olundukda (bu sûret hatırımda idi güzel mülâhaza olunmuş böylece nizâm verilsin) diye hatt-ı hümâyûn şeref-yâfte-i sūdûr olmakla bahsimize şiddet-i taalluku cihetiyle bir sûreti atîde derc olunan İrâd-ı Cedîd Nizamnâmesi tertîb olunmuştur

İrâd-ı Cedîd Nizamnâmesi

Her hâlde rûsûm-ı hazm ve ihtiyâta riâyet cümleye farîza-i zimmet iken seksen iki tarihinden beri vukû bulan seferlerde akvâ-yı vesâili hurûb olan hazîne ve zahîre ve mühimmât maddelerine bir hoşça tekayyüd ve ihtimâm olunmayıp hazîne bulunduğu vakitlerde zehâir ve mühimmât noksan ve onlar bulunduğu zaman hazînede fıkdan illetleri Devlet-i Aliyye ve memâlik-i İslâmiyyeyi ne hâle koyduğu akl ve zehî erbâbına malûm ve bundan böyle dahi kusûr ve tekâsül olunmak kemâl-i gaflet idüğü aşınâ-yı umûr olanlara göre meczûm olduğuna binâen ve mühimmât ve zâhirenin lede'l-iktizâ hazîne ile tedârîki mümkün olmak cihetiyle vakt-i hazarda sefer için cem-i hazîne akdem-ı tedâbir olmak lâzım geldiğine ibtinâen fî-mâ ba'd esbâb-ı huzûr ve arâmişe iltifât ile izâ'a-i vakt ve zaman olunmayıp asker ve hazîne ve mühimmât-ı sâire ile devlete vûsat ve sefere kudret gelecek hâlâta nasb-i nefis ikdâm-

³³Orijinal metinde sehven 'deryâ ve'

1 mertebe-i vucûbe olmağla imdi usûl-ı varidât-ı mîrîyeden başka kalîl ve kesîr gerek şimdîye değin ittifak-ı ârâ ile tanzîmine ibtidâr olunan ve gerek bundan böyle bi'l-müzâkere cümlelerin ittifâk ve istisvâbıyla tedârikine himmet olunacak zevâid-i menâfi her ne ise hengâm-ı hazarın dahl ve hârcına karıştırılmayarak başkaca hıfzı ve el-haletü hâzihi Devlet-i Aliyyenin mesârifi irâdına gâlib olmaktan nâşi ecânibe mekel olmuş menâfi-i mîrîyye refte refte beytû'l-mâl-i Müslimine ircâ ve isrâfât mesârif yoluyla kat' olunarak inşae Allahu teâlâ irâd masrafa galebe eylemesine ikdam-ı tâm ve ocakların kavânin-ikadîmelerini ihyâ ve bilcümle rüesâ ve tavâif-i askeriyyeyi hallu hâlince terfih ve ığna maslahatı şimdikinden başka lâ-ekal yirmi bin kese İrâd-ı Cedîd'e ve sefer için şöylece hâzır ve mevcûd bulunmak üzere yüz elli bin kese ve belki daha ziyâde nakd akçeye muhtâc olunmaktan nâşi bi-eyyi-hâlin çaresi bulunmasına sa'y mâ-lâ-keîlâm olunmak maslahât-ı hayriyyesine şimdiden şurû ve mübâşeret olunmak için bundan mukaddemce vüzerâ-yı izâm ve ulemâ-yı a'lâm ve ricâl-i zu'l-efhâm ittifâkıyla karâr-dâde olduğu üzere fî-mâ ba'd topunun fâizi senede on keseden ziyâde mîrî ve Harameyn mukâtaâları ve hisselerinden mahlûl olanlar fûruht olunmayıp mîrîye zabt olunmak nizâmının muhâfaza ve vikâyesine hâlâ memûr-ı dahl ve harc olan başdefterdarlardan ve darbhane-i âmire nâzırlarından başka izâm-ı icâlden birinin kadr ü şânı terfiyle memûriyetinden lâ-bud ve bu hizmet zîrde beyân olunacağı üzere talimli piyade nazırı olacak zâtın uhdesine ihâle ve merâtib-i celîle-i devletten bir mansıb-ı kadîm dahi bu mansıba ilhâk olunmak münâsib olduğuna mebnî şu vechle kânûn-ı cedîd vaz' olunur ki [15] fî-mâ ba'd Devlet-i Aliyye'nin muhtâc olduğu talimli asker nezâretine sıdk ve rüyetle mevsûf izâm-ı ricâlden biri memûr olacağına binâen işbu asker nezâreti memûriyet-i cihâdiyye olmak hesâbıyla nâzır olanların bâis-i nüfûz ve itibârı olmak için güveze kaplı üst kürkü ile Divân-ı Hümâyûna gelip Kubbe Altında Sadrazam huzûrunda başdefterdârların alt yanında kuûd eylemeleri ve yedek getirmeleri kânûn ola

Ve fî'l-asl Şıkk-ı Sâni defterdârları bu makamda kuûd edegeldiklerinden gayrı umûr-ı istifânın bir şıkkını dahi ikinci defterdârlar rüyet eylemek kânûn-ı kadîm olduğuna binâen şıkk-ı sânilik mansıbı dahi nezâret mansıbına ilhâk ve ilâve oluna

Ve şıkk-ı sâni denilmeyip bu mansıb-ı celîlenin ismi Talimli Asker Nezâreti ola ve İrâd-ı Cedîd'in idâresi ve muhâfazası dahi ber vech-i âti nâzır-ı mumâileyhin

uhdesine tefvîz işbu hizmet bir mansıb-ı celîl itibâr olunup tevcîhat-i hümayûn defterinde şikk-ı sânilik ve irâd-ı cedîd defterdarlığı inzimâmıyla Talîmli Asker Nâzırı diye kayd oluna

Ve kendine hitâb olundukta Talîmli Asker Nâzırı izzetli efendi tabîri yazıla ve talîmli askere ne vechle nezâret edeceğini mübeyyin nişân-ı şerîf-i âlîşân ile muanven yedine tâlimnâme verilmekle amden kusûr ve tekâsülü zuhûr ederse muâheze oluna ve kable'n-nizâm darbhanede olan harameyn mukâtaâlarından mâada şimdiye kadar darbhaneden zabt olunan gerek tersâne mesârifine merbût ve muhtassve gerek gayrı mukâtaâ ve deryâ zeâmet ve tımarları her ne ise ve hâlâ taraf-ı mîrîden idâre olunmakta olan rüsûm-ı penbe vesâir mukâtaât ikiyüz senesinden ve eshâm mahlûlâtı işbu nizâm târîhinden itibâr ile mecmû'ı ve keزالık kânûn-ı cedîd muktezasınca fâizi on keseden ziyade olup zabt olunacak mîrî ve haremeyn mukâtaâları ve eshâm ve humbaracı tımarları bi-cümleha nâzır-ı mûmâ-ileyh marifetiyle ilzâm ve idâre oluna ve hâsıl olan mebâligi kapı arasında bir mahsûs ve müstakil kargîr hazînede mîrînin ve darbhânenin ve Enderun-ı Hümayûn hazînesinin ahz ve itâsına kat'a karıştırılmayarak başkaca hıfz olunup bilâ hatt-ı hümayunun bir akçesi bir mahalle sarf olunmaya

Ve nâzır-ı mûmâ-ileyh ilzâm ve idâre edeceği mukâtaâtın emvâl-i mîriyye ve kalemiyyelerini hazîne-i âmireye ve mahallerine edâ edip ve fâizini kendisi hıfz edecek olmakla mutemed sarrâf ve kefil almaya dikkat ve ihtimâm edip emvâl-i mîriyyeyi müflislere ve cebâbireye kaptırmaktan gâyetü'l-gâye ittikâ eyleye

Ve emvâl-i mîriyyi bu vechle muhâfazaya ve sağlamaya memûr olduğu misillu nizâm-ı mülkü dahi hıfz ve vikâye etmek vazîfe-i hâli olmaktan nâşi ziyadeye tâlibdir diye fukaranın ciğerini sökecek zalemeye mukâtaa vermeyip vedî'atüllâh olan fukarâ-yı raiyyetimin külli'l-vucûh teaddiyâtdan siyânet eyleye

Hizmeti tahsîn olunmak mülâhazasıyla inkisâr kılıp fukarâyı tecvîzden tevakkı ve mücânebet edip her hâlde hak îtidâle riâyet [16] oluna

Ve bir mukâtaayı deruhde eyledikte verdiği adamın ismi ve şöhretini ve cemî'-i şerâitini vereceği temessükde beyân edip ol temessükü başdefterdârlar şurût ve

kuyûduna tatbîk eyledikten sonra üzerine telhîs yazıp mûcibince zabtı için fermân verile

Ve mukâtaâtın mâlikânelik vechle idâresinde harc alınagelen küttâb ve çavuşbaşı ve başbâkîkulu ağalar için tayîn ve kalemine kaydolunan harc kaleminden mâada mülteziminden ferd-i vâhid bir akçe almayıp ve harc-ı mezkûru dahi nâzır-ı mûmâ-ileyh ahz ve ashabına tevzî birle tuğralı fermân-ı âlîyi nâzır olanlar mültezimlere kendileri teslîm eyleyeler

Ve iltizâm olunacak mukâtaâtın bedel-i iltizâmından harc alınmayarak yalnız fâizi ne kadar ise fâizinden alına ve fâizi yirmi bin kuruştan ziyâde olan mukâtaâtın ziyadesinden ve mîrîsinden alınmaya

Ve hîn-i ihdâsından itibâr ile zecriyye hâsılâtının mecmû'ı sermaye olarak nâzır-ı mûmâ-ileyh yedinde hıfz olunup Nizâm-ı Cedîd mûcibince mîrîden zabt olunacak mukâtât-ı mahlûlenin beş senelik ve eshâm-ı mahlûlenin üç senelik hesâbınca muacceleleri baş muhasebeden verilecek memhûr ve mûmzî sûret mûcibince mîrî hazînesine ve kasr-ı yed olacak eshâmın beşer senelik muacceleleri verilecek suretler mûcibince fâriğlerine teslîm oluna

Fakat bunlar için başka hatt-ı hümayûn talep olunmaya

Ve bir mukâtaa mahlûl oldukta bir taraftan başdefterdâr ve bir taraftan nâzır-ı mûmâ-ileyh fâiz-i senevisini tashîh ve tahkîk ve ol bâbda birbirlerini tasdîk eyledikten sonra beş senelik muaccesini zecriyye malından mîrî hazînesine verile

Ve mukâtaâtdan mahlûl olan hisselerin fâizini tashîh husûsunda yalnız müteveffânın alageldiği fâizinin mikdârını tashîh ile iktifâ olunmayıp mukâtaanın topunu idare eden hissedâr ve mültezim fâiz ve kapı harcı ve hediye nâmı ve nâm-ı aherle sahîha etdiği menâfî hesâbıyla fâiz verir ise hisse-i mahlûle ol kimesneye ilzâm olunup sair müşterekler ve müteveffâ şu mikdar alır idi mîrî dahi şu mikdar olsun dediğine kat'a itibâr olunmaya

Ve zecriyye mukâtasının şerâit-i nizâmiyesini câmi verilen talîm-nâme-i hümayûn mûcibince nâzır-ı mûmâ-ileyh zecriyye emînleri üzerlerine mahsûsca nezâret edip emîn-i mûmâ-ileyh ile yedinde hemen on bin guruş müctemi oldukca yedinden ahz

ve hazîne-i mezkûrede hıfz oluna ve mukâtaâtın zabtı nizâmının şurû tarîhî olan ikiyüz yedi senesi cumâde'l-âhiresinden sene-i âtiyye cumâde'l-âhiresine kadar bir sene zarfında tamâmı on keseden ziyâde fâizli olarak mahlûl düşüp mukaddemce verilen Nizâm-ı Cedîd mûcibince nâzır-ı mûmâ-ileyh tarafından zabt ve idâre olacak mukâtaât ve hisselerin fâizleri ba'de-t-tahkîk beş seneliği mikdâr-ı muaccele zecriyye akçesinden hazîne-i âmireye teslîm oluna

[16-2]³⁴ ve bu sûretle târih-i nizâmdan senesi hitâmına değin bir sene zarfında zabt olunan mukâtaâtdan kaç kese fâiz hâsıl ve ol mikdâr fâizin beş senelik hesâbıyla hazîne-i âmireye verilen muacceleli kaç keseye bâliğ olduğu hitâm-ı senede hesâb ve mîzân olundukta farazan fâiz yüzelli kese olup muaccele yediyüz elli keseye mi bâliğ yoksa fâiz ikiyüz kese olup muaccele bin keseye mi resîde olur bilindikten sonra sinîn-i âtiyesine mikyâs olup fî-mâ bâ'd ol mikdâr akçesine sene be sene zecriyyeden nâzır-ı mûmâ-ileyh yediyle defterdârlara teslîm olunup düşen mukâtaâtın ziyâde ve noksan olması müsâvi ola

Ve giderek ibtidâki sene zabt olunan mukâtaâtın muacceleli mikdârı fâiz hâsıl oldukda mikyâs-ı mezkûr üzere sene be sene mîrî hazînesine verilecek muaccele fâiz-i mukâtaâtdan çıkacağına binâen zecriyye malı ol vakit bütün bütün İrâd-ı Cedîd olarak kayd oluna

Ve bu hazîne için rûznamçe-i hümayûn kaleminden bir kâtip ve mîrî veznedârbaşı ve ocaklısı kefâletiyile bir mutemed veznedâr tayîn olunup bunlar ve nâzır-ı mûmâ-ileyhin bir mutemed ve sâdık âdemisi âle'd-devâm hazîne-i mezkûrenin hâricinde tahsîs olunan mahalde ikâmet eyleyeler

Ve bir kâtib dahi nâzır-ı mûmâ-ileyh maiyyetinde defter tutmak ve nâzır-ı mûmâ-ileyhin emr ve reyiyile temessükât ve tekârîr ve mekâtib yazmak için baş muhâsebeden tayîn oluna

Ve harc-ı bâb ve harç-ı temessük mîrîye âid ola

³⁴ Orijinal yazmada sehven sayfa numarası 16 olarak yazılmıştır.

Ve mukâtaât voyvodalarından ve sâir ummâl ve muhassılından hediye nâmı vesâir vechle bir nesneye nâzır ve hademesi tama‘ etmeyip ederlerse tahkîk ve tazmîn ve muâheze oluna

Ve nâzır-ı mûmâileyin memur-ı idâresi olduğı maddelerden kendine tâyîn olunan maâşı ile şıkkı sânilere muayyen olan hass akçesi biriktirilip hizmet-i mezkûrede bâzen bahşış ve atâyâsına ve bunlar emsâli mesârifine medâr olmak için meblağ-ı mezkûr yüz keseye iblâ oluna

Ve mürûr-ı zaman ile bu maddelerden mahfî akçe almak misüllü tama‘-ı tebaiyyet ve celb-i menfaât kaydına düşerlerse azl ve mazhar-ı eşedd tedîb olup yerine bu makûle mekârihden müctenib bir sâdık zât intihâb ve nasb oluna ve baş muhsebeden memûr kâtibin işbu memûriyeti kalemde olan hizmet ve tarîkine ve kesbine mâni olmayacağına mebnî bu maslahattan bir akçe harç almamak şartıyla mîrîden senevî bin beşyüz kuruş ve keزالik rûzname-i hümayûndan tâyîn olunacak kâtib dahi kalemce tarîkine hâlel gelmemek şartıyla dâimâ tahsîsi olunan hazînede bekleyecek ve bir akçe harç almayacak olduğuna binâen senevî ikibin kuruş ve veznedâr dahi keزالik tarîkine hâlel gelmemek şartıyla bütün gün bekleyip tâdât-ı nukûd ve muhâfaza-i hazîne [17] hizmetini rûyet edecek olmakdan nâşi ona dahi iki bin kuruş mâaş tayîn oluna ve bunlar bir şeyden tav‘an ve kerhen bir akçe harc ve avâid almayalar

Ve hazîne-i mezkûreye kalan akçeyi noksan getirmek ve verdikleri deftere noksan vermek misüllü irtikâbları zuhûrunda tedîb olunalar

Ve rûzname-i hümayûndan tayîn olunacak kâtip küll-i yevm zabt etdikleri irâd ve mesârifin bir pusulası nâzır-ı mûmâ-ileyhe ve bir pusulasını Başdefterdâra vere

Ve her aybaşında bir kere defterdâr ve nâzır bir yere gelip yevmiyye pusulalarını tatbîk eyledikten sonra üç kıta aylık defteri yazdırılıp nâzır-ı mûmâ-ileyh temhîr ve Başdefterdâr sahh eyledikten sonra bir kıtası Bâb-ı Âliye takdîm ve bir kıtası Baş Muhâsebeye ve bir kıtası Ruzname-i Hümayûna kayd oluna

Ve nizâm tarihinden itibâr ile tamam bir sene mürûr eyledikte rûzname-i hümayûndan tayîn olunan kâtib oniki aylık defteri müfredât üzere bir deftere geçirip

ol defteri nâzır-ı mûmâ-ileyh temhîr ve Başdefterdâr sahh eyleyip bir kat dahi Baş Muhâsebede ve Ruznamçede olan kayıtları tatbîk ve mîzân olduktan sonra Başdefterdâr ve nâzır-ı mûmâ-ileyh huzûr-ı Sadrazamîye gelip defter-i mezkûru irâe ve Sadrazam dahi Rikâb-ı Hümâyûn'a arz eyleyeler

Beher sene işbu İrâd-ı Cedîd'in mikdârı malûm-ı hümâyûn olduktan sonra ibrâz-ı mesârif fazlası Kapıarası Hazînesinden kaldırılıp Darbhâne-i Âmire'de başkaca âmâde ettirilen kârgîr İrâd-ı Cedîd hazînesine nakl olunup Başdefterdar ve nâzır-ı mûmâ-ileyh ve Darbhâne Nâzırı hazînenin kapısını muhkem temhîr eyleyeler

Ve bu hazînenin böylece başkaca ifrâzı düşman üzerine sefer vukûunda bâlâda beyân oldunduğu üzere lâ-akal yüz elli bin kese ve belki daha ziyâde akça cem olup vukû-ı seferde hazîne fikri külliyyen ber-taraf olup ordu hazînesinde ve burada bâliğen meblağ akçe bulunmak ve sefer her ne kadar müstemirr ve mütemâdî olursa dahi yoktur diye askere ve erbâb-ı sefere fûtûr gelmemek irâde-i aliyyesine mebnî olmakla bunun bir akçesi mahall-i ahire sarf ve telef olunmaması husûsu her asrın vükelâsı kemâliyle itinâ ve dikkat eyleyeler

Ve işbu mukâtaâtın ve eshâmın fî-mâ-ba'd Nizâm-ı Cedîd şurûtu mûcibince cânib-i mîrîden zabt olunmuş ittifâk-ı ârâ ile bâ-hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn karar-dâde olmuş mevâddan olmakla bu nizâmın mâzallahü teâlâ bozulması izmihlâl-i devleti mûcib olacağına binâen bunun hilâfını tecvîz değil hayâl ve hâtıra getirenler dahi mazhar-ı la'n olalar

Ve işbu nizâm târihine gelinceye değin gerek kul mevâcibi ve gerek ümenâ mürettebâtı ve kalyoncu mevâcibi bunların emsali mesârif-i sâire [18] usûl varidât-ı mîrîye ve zuhûratdan mîrî hazînesine âid emvâlden idâre oluna gelip elhâletü hâzihî muktezâsı nizâmât-ı cedîdeye nazaran humbaracı ve lağımcı ve topçu ocaklarının mesârif-ı sabıkasına tezâyüd gelip muallem askeri dahi ihtirâ olduğundan başka kalyoncu neferâtı ve zâbitânı zâbita-i aherîye idhâl olunmakla bu cihazlar ile bu maddelerin mesârif-i tezâyüd kabul ettiği zâhir olmakla gerek işbu tezâyüd kabul eden mesârif-i mezkûrenin ve gerek kânûn-ı cedîd muktezâsından olarak bundan sonra ihtirâ olacak mesârif-i levâzım-ı seferiyyenin cümlesinin idâresine mîrî hazînesi

müsâit olmadığı tahkîk eyledikte bâ-hatt-ı hümayûn işbu İrâd-ı Cedîd'den maddesi ve miktârı ve mahall-i sarfı tasrîhiyle i'ânet olunmak câiz ola

Ve defterdârların cemî'-i beytü'l-mâl-ı müslimîne nezâret-i â'mile ve şâmileleri olmakla bu maddeye dahi kemâkân nezâret ve cemî'-i mesârifte İrâd-ı Cedîd'i yok farzedip nizâm-ı mezkûre hâlel gelmemesine ve sehiv ve hatâ vukû bulmamasına kemâliyle dikkat ve ihtimâm eyleyeler etmezlerse mesûl ve meâtib olalar

Ve fâizi on keseden ziyâde olan mukâtaâtın tamâmı veyâhûd bir hissesi mahlûl oldukta nâzır-ı mûmâ-ileyh tarafından ilzâm ve idâre olunmak kânûn olduğu misillü fâizi on keseden dûn mukâtaanın tamamı veyâhûd hissesi mahlûl oldukda sekiz senelik fâizinden noksan muaccele ile furûht olunmamak dahi kânun kılınmağla mukâtaanın fâizleri tahkîk-i dikkat oluna

Ve maâzallahü teâlâ sekiz seneliğinden noksan furûht olunmak ve mukâtaât-ı mahlûleden birinin fâizi on keseden ziyâde iken tahrîre kusur hasebiyle noksan haber alınmak veyâhûd merriyü'l-hâtır bir taraftan fâizi noksandır denildiğine mebnî tahrîre müsâmaha olunmak ve on keseden noksandır 'addıyla ricâ ve şefâat ve hâtıra riâyet veyâhûd şefî'-i mücbûrin derece-i nüfûz ve itibârından havfa tabi'iyet ile verilmek lâzım gelirse bu hâlet defterdârlara azîm-i töhmet olmakla bir vechle izârı katiyyen kabûl olunmayıp mazhar-ı muaheze-i şedîde olalar ve fâizi tashîh olunmayarak ber takrîb dûn-ı muaccele ile mukâtaa satılmak lâzım gelirse alan veren mesûl ve muâteb olalar fe-emmâ aldığı vakitte mukâtaanın fâizi kalîl iken kendi idâresi sebebiyle yâhûd mukâatayı ma'mûr eylemek takrîbiyle fâizini mukâtaadan ziyâdeye çıkarsa mazhar-ı tahsîn ve aferin kılınıp râhis baha ile almış diye taarruz olunmaya ve bu bâbda hilâf-ı inhâya mebnî satılacak mukâtaanın sekiz seneliğinden dûn muaccele ile verilmesini mûcib veyâhûd fâizi on keseden ziyâde olmak takrîbiyle mîrîden zabt olunacak mukâtaa on keseden noksandır diye ihbârına mübtenî furûhtunu müstevcib hatt-ı hümayûn dahi südür eder ise defterdârlar sadrazama ve sadrazamlar dahi atabe-i ulyâ-yı mülûkâneye arz edip bu sûretle dahi kânûn-ı cedîdin hilâfı hareket olunmamasına dikkat oluna ve işbu mukâtaât ve eshâm halkın bildiği gibi kimsenin hakkı olmayıp gaza ve cihâda ve umûr-ı devlete ve asâkir-i mansûreye sarf olunmak üzere beytü'l-mal-i Müslimîn iken herkesin hakk-ı sarîhi gibi beytü'l-mal-i Müslimîn taht-ı tasarruflarına geçmekle giderek devletin

irâdı azalıp [19] mesârifi çoğalıp Devlet-i Aliyye zulmen akçe cemine mecbûr olmaktan nâşi bu keyfiyyet hârâb-ı memlekete bâis olduğundan fi-mâba'd irâd-ı devlete tadrîc ile vusat ve beytü'l-mâl-ı Müslümîne refâhiyyet gelmek için cümle ittifakıyla fâizi on keseden ziyâde olan mukâtaâtın ve mecmu-ı eshâmın mahlûl oldukça cânib-i mîrîden zabtına nizâm verilmekle bundan böyle sebeben mine'l-esbâb ve vakten mine'l-evkât bazı bahane ile veyâhûd bu madde ibâdullahâ gadr oldu geçinecek kalmadı halk ne yapsın diye sûret-i terehhüm ve hakkânîyyetden gelinerek bu nizâmı bozmak yâhûd âhere sirâyet etmek şartıyla hilâfî birine mukâtaa ve eshâm verilmek misillu hâlât vukû bulmak lâzım gelirse ne'uzübillâhi teâlâ bunu tecvîz edenler devletin izmihlâlini mûcib olacaklarına binâen kat'a ısgâ ve itibâr olunmayıp eğer bu teklîfe cesâret edenlere cevâb verilmeyecek ve muhâlefet olunmayacak mahal ise işbu nizâmın ihdâsı ne hikmete mebnî olduğu ve hilâf-ı hareket devlete hasâret-i azîme olacağını bildirmek için kaydları ihrâc ve sadrazam tarafından rikâba arz ile işbu nizâmın ilâ mâşallahü teâlâ düstûru'l-amel tutulmasına ihtimâm ve hilâfından ziyâdesiyle ittikâ oluna

Îrâd-ı Cedîd Kânûnnâmesinin Zeyli

Îrâd-ı Cedîd Kânûnunda Îrâd-ı Cedîd ve Şıkkı Sâni Defterdârlığı ve Muallem Asker Nezâreti şimdiki halde mutemedân-ı ricâl-i Devlet-i Aliyyeden birine havâle ile cümlesi ol zâta idâre etdirilmek üzere mestûr olduğuna binâen hidemât-ı mezkûre eâzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyyeden Reşid Mustafa Efendi'ye ihâle olundu lâkin bu vechle cümlesinin bu defa yalnız mûmâ-ileyhe ihâlesi mesâlih-i mezkûrenin evâili olduğundan şevâgili pek de kesîr olmamak hasebiyle idüğü ve giderek ocakların ve Îrâd-ı Cedîd'in şevâgili tekessür eyledikte cümlesini bir adam idâre edemeyeceği zâhir ve Şıkk-ı Sânilik ile Îrâd-ı Cedîd Defterdârlığı birbirine merbûten başka ve Muallem Asker Nezâreti şimdiki halde bu ocaklar nezâretine muzâf olup bundan sonra mesâlih ve hidemât-ı mezkûre münkesir ve cümlesini bir zâtın idâre etmesi müteasir oldukta zikrolunan ocak ve talimli asker nezâretleri Îrâd-ı Cedîd ve Şıkkı Sâni defterdarlığına ayrılıp başka birine ihâlesi câiz ola

İşbu tâlimli asker nezâreti dahi ocaklar nezâretinden ayrılıp keزالik başka bir adama havâle olunmak karîn-i mesâg ola ve bunlar bervech-i muharrer iktizâ hasebiyle her

ne vakit ayrılıp başka başka adamlara tefvîz olunur ise kânûn-ı mezkûrede mestûr yüz kese maâş iktizâsına ve hizmetlerine göre hisse hisse tahsîs oluna

İşbu şerâit dahi bâlâda mestûr İrâd-ı Cedîd kânûnunun zeyli olmak üzere itibâr oluna

Bir de şimdiye kadar tevcîh olunan mahlûl zeâmet ve timarlar mücerred sancaklının ihbârlarına mebnî tevcîh olunup hâsılâtı iyice bilinmediğinden bir sefer zuhûrunda hâsılât mesârif-i seferiyyemize vefâ etmez diye ashâb-ı zeâmet ve timar izâr ve âhiyye serd ederek [20] seferden ictinâb edegeldiklerine mebni fî-mâ ba'd hasaddan mukaddem bilâ-veled fevt olan adamlardan mahlûl zeâmet ve timârlar kimlere tevcîh olunacak ise bir sene sonra tevcîh olunup ol seneliğinin mahsûlu İrâd-ı Cedîd hazînesi tarafından ahz u kabz olunmak ve sene-i mezkûrede hâsılât iyice tahkîk edilip öylece tevcîh kılınmak sûreti dahi başkaca bir nizâma rabt edilmiş olmakla şu sûretle de İrâd-ı Cedîd hazînesi müstefid edilmiş idi

Ve kezâ 1212 senesinde Rumeli vekâyîi ve Mısır meselesi üzerine devlet vehleten ziyâdece İrâd-ı Cedîd tedârikine mecbûr ve mühimmât ve ebniye ve kılâ-i lâzîme tedârik ve inşâsı için akçeye muhtâc olduğundan duhan gümrükleri eshâmından beşer kese fâizle yüz sehm ifrâzıyla sekiz seneliğine ricâl ve tuvândan tâlib olanlar fûrûht ve mahlûl vukûunda nizâmı üzere İrâd-ı Cedîd hazînesinden zabt olunmak husûslarına irâde-i seniyye lâhık olmuş ve şu sûretle de hazîne-i mezkûrenin tezyîd-i sermâyesine himmet buyurulmuş idi

Bâlâda zikrolunan İrâd-ı Cedîd nizâm-nâmesiyle zeylinde zecriyye vesâir rûsûmun tafsîlâtından bahsolunmamış ise de Vâsîf ve Enverî ile Yayla İmamı ve Said Efendi târihlerinde beyân olunduğuna nazaran hamrî ta'sîr ve arakı taktîr edenlerden zecren ellişerbin ikişer pâre hamr ve dörder pâre arakın beher kıyyesine tayîn ve mahsûsan Zecriyye Emîni nasbıyla cem'-i memâlike memûrlar irsâl ve memâlik-i mahrûsede olan ağnâmdan birer pâre resm-i yapağı alınmak üzere bir mukâtaa dahi ihdâs ve kezâ birer akçe alınarak fi'l-asl resm-i penbe bir mukâtaa olup ashâbı rehâvet ve 'adem-i idâreden nâşi terk ve ferâgat etmiş iken penbenin beher kıyyesinden bir pâre ve rişteden ikişer pâre alınmak üzere rûsûm-ı penbe nâmıyla tanzîm olunan mukâtaa için memâlik-i Osmaniyyeye ümenâ ib'âs ve cezire-i Morada hâsıl olur istakliye tabîr olunan üzümün kıyyesinden ikişer pâre alınarak mâlikâne dahi icâd ve duhâna dahi

ayrıca resm-i mahsûs tayîn kılınmış ve sagîr ve küberâ ihdâs kılınan mukâtaât İrâd-ı Cedîd'e zamm edilmiş ve Anadolu eyâletinde olan mecmû tımarlar mesârif-i cihâdiyye için habl-ı Nizâm-ı Cedîde rabt edilmiş olduğundan evâsıt-ı saltanat-ı Selimiyyede vâridât-ı cedîdenin yani evvelki vâridâtтан fazla zuhûr eden irâdın yetmiş bin keseye resîde olduğu Vasıf Tarihinde muharrer olduğu gibi Juşero dö Sen Dönis'in³⁵ yazdığı tarihçede dahi vâridât-ı mezkûrenin 1800 sene-i milâdiyesinde yekûnu elli milyon gurusş yani yüz bin kese iken 1807 senesinde yetmişbeş milyon gruşa yani yüz elli bin keseye resîde olduğu beyân ve işâr olunmuştur [21]

Fasl-ı Sâlis

Nizâm-ı Cedîd'in İhdâsı - Nizâm-ı Cedîd Kânûnu - Nizâm-ı Cedîd'in Tezyîdine Bâdi Olan Esbâb

Fasl-ı evvelde beyân olunan levâiyh-ı mecâlis-i meşverette mevki-i bahse konulup devletin hayâtından kat'-i ümid eden bazı hüzzâr ıslahât-ı askeriyyeden bir fâide hâsıl olmayıp belki bâdî-i hâtır ve müeddi-ı vehn-i zarar olur ihtimâlini irâd ile fî-mâ ba'd ebvâb-ı muhâsemenin insidâdı ve dervâze-i müsâlemenin küşâyış üzere devâm ve imtidâdı husûsuna azm ve ilgâ-yı gâile-i husûmet ve rezm olarak yeniçeri vesâir ocaklar halkı gibi asker-i nâ-sâz istimâline bî niyâz olmak ensebtir demişler ise de hilkat-i beşeriyye muktezâsınca muhârebât-ı beşeriyyenin önüne böyle sulh-ı dâimi hulyâsıyla set çekmek adîmü'l-ihtimâl olduğuna mebnî ukelâ-yı rîcâl ve kibârın ekserisi bu kavli cerh ve ibtâl ve İsterlic askerinin Rusya tarafından ilgâsı gibi devletin de asâkir-i mualleme tedârik ve tertîbini rey eyledikleri ve ulemâ ve bâ husûs Şeyhülislâm ve Tatarcık Abdullah Efendi gibi zevât-ı aliyye dahi asâkir-i mualleme ile edevât-ı lâzıme-i harbiyye tedârikinin lüzûm ve ehemmiyetini tasdîk ettikleri cihetle kavli-i ahîr cümlece imzâ-pezîr-i hüsn-i kabûl olup mukaddemâ sadr-ı esbak Koca Yusuf Paşa sanâyi-i harbiyye-i Avrupaya vâkıf birkaç muallim tedârik ederek ordu-yu hümâyûn ile berâber âkîb-i muhârebede Dersaadet'e getirmiş ve Sultân Selim'in asker-i mualleme tedâriki aksâ-yı emeli bulunmuş olmakla hemen bir mikdâr neferât-ı cedîde tedârik olunarak bu muallimler vasıtasıyla Levend Çiftliği'nde talîme mübâşeret ve refte refte talimli askerinin teksîrine gayret olunmuş

³⁵ Juchereaux de Saint-Denys

ve bunların nezâreti İrâd-ı Cedîd nizâm-nâmesinde beyân olunduğu vechle Mustafa Reşid Efendi uhdesine tevcîh buyrulmuş idi

Juşero dö Sen Dönis'in "İstanbul İhtilâli"³⁶ nâmıyla yazmış olduğu tarihte Nizâm-ı Cedîd'in zaman ve suret-i ihdâsı başka sûretle gösterilmiş olduğundan hülâsa-i atîye derc olundu

Fransa Cumhuriyeti tarafından 1796 sene-i milâdiyyesinde Dersâadet'e gönderilen Ceneral Du Baye³⁷ nâm sefîr devleti tarafından her bir takımı mükemmel sahra toplarıyla bunları kullanacak zâbit ve nefer ve Tophanede ustalık edecek bir hayli amele getirip bunları zât-ı şâhâneye hediye tarîkiyle takdîm eylemiş idi maksad Devlet-i Aliyyenin topçularını tarz-ı cedîd üzere talîm ve Tophaneyi tanzîm etmek için zât-ı tacdârinin malûm olan emeline bir hizmet etmek idi bir de yeniçeriler ve sipahilere usûl-ı harbiyyeyi talîm ve tefhîm eylemek üzere bir hayli Fransız muallim zâbiti sefîr-i mûmâ-ileyhe terfîk edilmiş idi

Fransız topçu ve top amelesinin vermiş olduğu dersler Devlet-i Aliyye topçularınca hayli fevâidi mûcib ve Tophane'nin ıslâhına bâdi oldu Avrupakârî bir bölük süvârî tertîb edildi lakin yeniçeriler Fransa piyâdesi talimâtını kabulden imtinâ eylediklerinden bu sınıfın muallimi olacak zâbitân ancak bir ufak tabur iskeleti teşkîl edebilmek için istihdâm olundular bu tabur [22] efrâdının pek çoğu ise yine ecnebi mültecilerinden ibâret idi Ceneral Ober Du Baye'nin vefâtını müteâkib mezkûr tabur dağıtılıp muallim Fransız zâbitânı Fransaya avdet ettiler

Kapudan-ı Deryâ olan Hüseyin Paşa bahriyyeyi ıslâh ve tensîk eylediği sırada işbu tabur efrâdından olan ecnebi mültecilerini hizmetine aldı onları bazen ve ekseriya Cuma günleri sarayının önünde vâki meydanda toplayarak Avrupa usûlunce münâvere yaptırmaktan haz ederdi halk ise kukla ve karagöz seyrine tecemmu eyledikleri gibi bu münâvereleri temâşâ için her taraftan koşarak tecemmu eder idi bu kıdemli ve eski neferâtın tavır ve heyetleri elbiselerinin yeknesak ve yeksiyâk olması silâhlarının parıltısı hareketlerinin intizâmı ateşlerinin sürati ve beraberliği seyircileri hayretde bırakır idi

³⁶A. de Juchereaux de Saint-Denys, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, 2 tomes (Paris: Librairie de Brissot-Thivars, 1819).

³⁷General Aubert Du Bayet

Kapudan Paşanın neferât-ı mezkûreye her talîmden sonra iltifât ve ihsânı birkaç müslümanı nefer olmaya teşvîk eyledi lakin paşa-yı müşârun-ileyhin dikkat-i kâmile ve ihsân-ı âliyyesi hilâfında olarak yeniçerilerin bu tabura kayd olunan efrâd-ı Müslimeyi istihzâ ve ihâfesi adedlerini tahdîd ve taklîl eyler idi

Bu tabur Fransa Cumhuriyeti ile Devlet-i Aliyye beyninde 1798 senesinde muhârebe zuhûr eylediği vakit ancak beş altıyüz neferden ibâret idi Kapudan Paşa'nın dikkat-i mütemâdiyyesi sâyesinde neferât-ı mezkûrenin maaşları verilip tersâneye mülhak edilir İngiliz Amirali Sir Sidni İsmi³⁸ kumandasındaki donanma ile beraber hareket eylemek üzere Bâb-ı Âlî'nin Anadolu ve Mısır sularına göndermiş olduğu donanmaya neferât-ı mezkûrede irkâb olarak gönderildiler

İngiliz komorodunun ihtârı üzerine neferât-ı mezkûre Akka muhâfızını takviye için oraya çıkarıldılar Akka'nın Fransa hücumuna karşı gösterdiği müdâfaa-i kaviyyesinin bâis-i azamı işbu neferâtın sebât ve mukâvemeti olmakla Dersaadet'e avdetlerinde ahâlînin mazhar-ı ihtirâmı olup halk Ebukır ve Mont Tabor ve Nazaret muhârebelerinde alçakça firâr eden efrâd ile bunları kıyâs ve nisbet ederlerdi

Akka müdâfiinini seven Sultân Selim halkın şu rağbet ve ihtirâmından istifâde ederek bunların adedini tezyîd ve mahsûs bir ocak olmak üzere teşkîl etmeyi emel ederek Kapudan-ı Derya Hasan Paşa ve Şeyhülislâm Velizâde Efendi'nin sadakat ve ubûdiyetleri sayesinde Nizâm-ı Cedîd'i teşkîl eyledi

Nizâm-ı Cedîd müverrih-i mûmâ-ileyhin dediği gibi Mısır vâkâsından sonra tertîb olunmayıp daha evvelce yani hicretin ()³⁹ senesine tesâdüf eder ()⁴⁰ sene-i milâdiyyesinde teşkîl kılındığı cihetle Sen Dönis'in vermiş olduğu şu mâlûmât nefsü'l-emre gayr-ı muvâfık olduğu derkârdır

Asâkir-i merkûmenin mikdârı birkaç yüze resîde oldukta hazret-i şehriyâri talîmlerini müşâhede ve fevke'l-âde mahzûz olarak [23] müstakilen bir ocak olmak üzere tertîb ve tanzîmlerini fermân buyurdıklarından vûkelâ-yı devlet tekrâr akd-i meclis ile devletin muallim asker tedârîki farizadan olduğuna şüphe yoktur fakat bu askerin saltanat-ı seniyyenin kavânîn-i kâdîmesinden hâric olması da mahzûru dâîdir bu

³⁸Captain Sir Sidney Smith

³⁹Yazar tarafından boş bırakılmıştır.

⁴⁰Yazar tarafından boş bırakılmıştır.

cihetle kadîm ocak olan Bostâniyân-ı Hâssa ocağına mülhak olarak Bostânî Tüfenkcisi Ocağı olmak üzere şimdilik on iki bin nefer tertîb ve bununda evvel emirde bir ortası numune olmak üzere Levend Çiftliği'nde tanzîm olunmalıdır ve bir de yeniçeriler lâbud asâkir-i cedîdeyi istirkâb edeceklerinden neşr-i şerâre-i şerr ve şûr etmeleri memûl olmakla sergerdeleri tedâbir-i hekimâne ile ele alınıp içlerinden lüzûmu kadar piyâde ve süvârî tedârîkiyle talîm husûsu onlarada sipâriş olunmalı ve kabul eyledikleri hâlde ne âlâ etmedikleri takdîrde bidâyet-i emirde elde hüccet bulunmuş demek olur diye bi'l-ittifâk karâr vermeleriyle mûcibince irâde-i seniyyesi çıkıp ileride irâdı teksir olunmak üzere evvel emirde Levend Çiftliği'nde bin altı yüz neferden ibâret on iki bölük olarak bir orta terkîb ve cümlesine zâbitân tayîn kılınıp Levend Çiftliği Kethüdâsı Veli Ağa kapıcıbaşılık rütbe-i refîasıyla ocak ağası nasb ve neferâta süngülü tüfenkler itâ olunarak germiyyet üzere talîme mübâşeret kılınmış ve bu evânda tanzîm olunan kânûn dahi neşr ve ilân olunmuştur kânûn-nâme-i mezkûr ibtidâki tensîkât-ı askeriyyemizin esâsı olmakla şâyân-ı dikkat olduğundan bir sûreti atîye derc olundu

Levend Çiftliği Kânûnu

El-hâletü hazihi Levend Çiftliği'nde mevcûd muallem askerin ocak olmak üzere râbitası husûsuna irâde-i hayriyyet-i ifâde-i hazret-i cihândârî müteallik olup ol bâbda hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn sahîfe pîrâ-yı sūdûr olduğundan başka Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karârın müretteb ve muallem askeri bulunmuş lede'l-iktizâ sayf ve şitâda muayyen Serdâr-ı Ekremîde müstahdem ve asker-i sâireye muîn olarak fevâid-i azîmeyi mûcib olacağına şüphe olmadığından esâs-ı nizâm dermeyân ve müzâkere ve usûl ve furûu mütâlaâ olunup şu vechle tensîki istisvâb olunmuştur ki

Devlet-i Aliyye'nin kavânin-i kadîmesinden hâric olmamak üzere işbu asker kadîm ocak olan Bostâniyân-ı Hassa Ocağına mülhâk olarak Bostânî Tüfenkcisi Ocağı olup ricâl-i Devlet-i Aliyyeden bir nâzır ve dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan bir ağa nasb ile bilcümle umûr ve husûsları nâzır ve ağa marifetiyle ittifâken rüyet olmak

Ve hâcegândan bir kâtip ve iki kâtip yamağı ve iki nefer kâtibi tayîn kılınmak ve bu nev muallem askerin lâ-akall on iki bine iblâğı tabiat-ı maslahattan olmakdan nâşî

zîrde beyân olunduğu vechle ma' zâbitân bin altıyüz iki neferi Bostânî Tüfenkcisi Levend Çiftliği'nde ve mâadâsı Anadolu ve Rumeli'nde münâsib mahallerde iktizâsına göre bin altışar yüz yâhûd nısfı olan sekiz yüz nefer tertîb ve talîm olunmak lüzûmuna mebni evvel emirde Levend Çiftliği'ne tahsîs olunan sâlifü'z-zikr bin altı yüz iki nefer tatmîm ve mesârifi [24] tanzîm ile tahkîk olunup küsûrunun dahi mesârifi mukâyese ile malûm oldukda irâdî bulunup tahsîs ve badehu taşralarda asker tertîb ile refte refte lâ-akall on iki bine iblâğ olunduktan sonra istisvâb olunur ve irâdî bulunursa dahi ziyâde tertîb olunmak

Ve taşralarda tertîb olundukça talîm ve taallûm için Levend Çiftliği'nden lüzûmu kadar muallimler irsâl olunmak ve zîrde ve deftergûne tertîb olunduğu vechle bin altıyüz iki nefer zâbitân ve neferâtıdan ibâret olan iki bölük olarak bir orta itibâr ve ocak ağasından mâadâ orta-yı mezkûr için erbâb-ı istikâmetten lâyıkkı vechiyle binbaşı ve kethüda ve ağa-yı yemin ve yesâr olmak üzere beşyüz baş ve mülâzimler ve topçubaşı ve arabacıbaşı ve cebeci baş ve topçu ve arabacı ve cebeci çavuşları ve bölükbaşı ve mülâzim ve alemdar ve zâbitân sâiresi tahsîs ve her bölüğe ikişer saka tertîb ve libâsları nefer misüllü tanzîm ve fakat sakalara mahsûs olan çaprast ve kamçı ile temyîz olunmak ve zikrolunan neferâta karakullukçu lâzım olmakla keza her bölüğe altışar nefer karakullukçu tertîb olunup bunların temyîzi çaprast ile olmak

Ve işbu karakullukçuların esâmisi neferât-ı esâmisiyle müsâvi ve kendileri mülâzim hükmünde olarak karakullukçulardan nefer olmak

Ve neferât-ı merkûme evkât-ı hamseyi cemâat ile edâ eylemeleri ve Birgivi Risâlesi ve avâma lâzım olacak mikdâr meal-i diniyye tefhîmi zımmında muvazzaf imâmlar tayîni lâzımeden olmakla zikrolunan on iki bölüğün her birine zîrde mezkûr vazîfe ve tayîn ile birer imâm nasb ve tahrîr olmak

Binbaşı ma' zâbitân bin altıyüz iki neferden ibâret olan on iki bölüğün zâbiti ve beşyüzbaşı hükmünde olan ağa-yı yemin ve yesâr yediyüz seksen neferden ibâret olan altı bölüğün zâbiti ve yüzbaşı yüz otuz neferden ibaret olan bir bölüğün zâbiti olmak

Ve zîrde işâret olduğu üzere zâbitâna tımarlar hâsılâtından maâş tertîb ve neferâta dahi yevmiyye tevcih ve nân-ı aziz tayinâtı aynen verilip bedel-i lahm ve katık

bahâları ulufeleriyle mâh-be-mâh İrâd-ı Cedîd hazînesinden verilecek ve ancak mîrî kâidesince bir aylığı otuz ve bir aylığı yirmi dokuz gün hesâp ve itâ olundukta müceddeden yazılıp nizâma rabt olunan muallim asker bizim ulûfelerimiz bir ay tamam ve bir ay noksan veriliyor zûmına düşüp şevk ve râğbetlerine fûtûr irâs edeceği ihtimâlden bâid olmayıp cânib-i mîrîye dahi mûcib-i kesr olmamak ve beyne'l-asâkir bu ihtimâl mündefî olmak için bunların şimdiki tertîb olunan yevmiyye ve tayinât-bahâlarına ikişer üçer akçe ziyâde verilecek iken beher mâh otuzar gün [25] hesâbıyla aylık sûretiyle verilmek için şimdiki mikdâra iblâğ ve tertîb olunmakla ber minvâl-i muharrer mâh-be-mâh ulûfe ve tayînât-bahâları aylık itibâriyle otuzar günlük hesâb ve itâ olunmak

Ve sâlûfî'z-zikr yevmiyyeli neferâta rûz-ı hizada bir takım kisve ve yemeni ve çizme tımarlar hâsılâtından olarak İrâd-ı Cedîd tarafından ve eslihaları dahi cânib-i mîrîden itâ olunmak

Ve neferâtdan biri zâbit oldukda levni ve nev'î malûm olmak için bir takım libâs verilip badehu iktizâ eyledikde libâs-ı mezkûru kendi maâşından tecdîd etmek

Ve ibtidâ bir kimse tüfek-endâz nefer olup badehu böyle eskiyerek onbaşı ve badehu çavuş ve badehu alemdâr ve badehu mülâzim ve bölükbaşı ve badehu mülâzım ağa ve badehu bölük-i evvelde ise beşyüz başı hükmünde olan ağa-yı yemîn ve bölük-i sâlide ise ağa-yı yesâr olup badehu kethüdâ ve badehu binbaşı olmak

Ve ocak ağalığı münhâl oldukta yine kapıcıbaşlarından münâsib biri nasb veyâhûd binbaşılardan âkil ve kâr-güzâr ve sadakat-kârlarından birini kapıcıbaşılık ilâvesiyle tevcîh olunmak

Ve tertîb üzere yol işlemesi eskilik itibâriyle olup ancak fenninde mehâreti ve istidâdı dahi yok ise aşağıdan erbâb-ı istidâdın takdîmi câiz olmak

Ve keزالik ibtidâ bir kimse topçu neferi olup badehu eskiyerek top halîfesi ve top ustası badehu çavuş ve badehu topçubaşı olmak

Ve keزالik bir kimse ibtidâ top arabacısı olup badehu arabacı halîfesi ve çavuş ve arabacıbaşı olmak

Ve keزالık bir kimse ibtidâ cebeci karakullukçusu ve badehu nefer olup badehu yoluyla eskiyerek cebeci çavuşu ve badehu cebecibaşı olmak

Ve keزالık ibtidâ bir kimse surnâzen ve tablzen oldukta eskiyerek yoluyla hangi tarafta ise mülâzim ve badehu surnâzen veyâhûd tablzen olup badehu mehterbaşı olmak

Ve bunların cümlesi ber vech-i meşrûh yoluyla eskiyerek terfî olunup eğer mahâret ve istidâdı yoksa madunu müstaid oldukta takdîm olunmak

Ve istidâdda müsâvi olursa eskiliği sebeb-i tercîh olmak

İşbu on iki bölüğün her birine birer top tertîb olunmak

Ve neferât-ı merkûme leyl ü ve'n-nehâr kışlasında mevcûd ve talim ve taallüm ile meşgûl olup zâbitana itâat eylemek [26] neferât-ı merkûmeden birinin töhmeti zuhûrunda cûrm ve kabahatine göre tedîb ve eğer birbirine veyâhûd zâbitâna silâh çekerse iktizâsına göre tedîb olunmak

Ve bir müddet rızâ ve ihtiyârıyla ocak-ı mezkûre hizmet edip sonra firâr ederse beher hâl buldurulup keزالık tedîbi icrâ olunmak

Ve senede bir defa rûz-ı hazaarda vilâyeti karîb mahalde ise altı mâh kadar ve bâid mahalde ise bir sene sılaya gidip sâir işini görerek kışlasına gelmek üzere beş neferden birine münâvebe tarîkiyle izin verilmek câiz olup izni müddeti hitâmından evvelce avdet etmek şartıyla nâzır ve ağanın imzâ ve mühürleriyle ve kâtibin hattıyla müddeti musarrah izin tezkeresi verilmek ve izin tezkeresi ve sâir husûs için bir pâra harc alınmamak

Ve izin alıp gidenlerden müddet-i muayyenesi inkızâsında gelip isbât-ı vücûd etmeyenlere iğmâz-ı ayn olunmayarak bulunup kışlasına ihzâr ile tedîbi icrâ ve eğer sıla bahanesiyle gidip avdet etmezse mübâşir tayîni ile bi eyyi hâl buldurulup keزالık lâzım gelen tedîbi icrâ olunmak

Ve mezûnen sılaya gidip vaktiyle ocağa avdet edenlerin kendisine yevmiyyeleri hîn-i avdetinde tamamen kendilerine itâ olunmak

Ve bu sûrette ma' zâbitân bin altı yüz iki neferden ibâret olan binbaşının askerinin vakt-i hazarda mezûnlarından mâadâsı mevcûd bulunup beşte birden ziyâdeye sılaya ruhsat verilmeyerek bir nefer noksan olursa binbaşı ve beşyüzbaşı ve yüzbaşı ve onbaşının dördünün birden tedîbleri icrâ olunmak

Ve bu sılaya ruhsat maddesi vakt-i hazara mahsûs olup vakt-i seferde hasta olanlardan mâadâsı cümlesi sefere memûr olduğu mahale eşmek ve sayf ve şitâda Serdâr-ı Ekrem ve Serasker mâiyyetinde memûr olduğu mahalde mevcûd bulunmak

Ve ağa ve kethüdalarından mâadâ zâbitânın dahi vakt-i hazarda sıla-i rahm etmelerine mesâğ ve ruhsatta bâis olmayıp, lâkin bunlar neferât misüllü münâvebe tarîkiyle muayyen olmayarak lede'l-iktizâ izin verildikte üç mâh müddet tayîn olunmak

Ve inkizâ-yı müddette gelmeyenleri cebren götürölmek

Ve sâlifü'z-zikr zâbitân ve neferâtın biri ocağa girdiği tarihten üç sene mürûrunda ticâret veyâhûd memleketinde çift peydâ edip zirâat ve hırâsete iştigâl eylemek veyâhûd vilâyetinde mevrûsu vefât edip tarlaları ve yetimleri kalıp idârelerine kâdir akrabası olmayarak kendinin zarurî gitmesi iktizâ etmek misüllü maslahâta ve dirliğinden geçip ocağı terk murâd eyledikte o makûlelerin ocağa gireli ulûfe ve tayînât ve kisve ne almış ise hesâb ve istirdâd olunduktan sonra ağa ve nâzır ve zâbitânın izin ve icâzetiyle ocaktan ihrâcına müsâade olunmak [27] ve neferât ve zâbitândan ruhsat verilmek iktizâ edenleri ve gerek bade'l-izn hitâm-ı müddetde gelmeyenleri ve ber vech-i meşrûh dirliğinden geçip ulûfe ve sâir aldığını red ile icâzet verilenleri nâzırları bâ-takrîr Bâb-ı Âlî'ye ifâde edip ol vechle iktizası icrâ olunmak

Ve vakt-i hazarda ocakta hizmeti sibkat ederek maâşa mutasarrıf olanlar ihtiyâr veyâhûd alîl olursa mutasarrıf olduğu maaşın sülsü ile yine tımarlar hâsılâtından verilmek üzere bâ-berât tekâüdlük tevcîh olunmak

Ve eğer seferde mecrûh olup amelden sâkıt olduğu cerhi iltiyâmdan sonra mütehakkik olursa maâşının nısıfıyla veyâhûd cerh ve istihkâkına göre dahi ziyâdesiyle tekâüdlük câiz olmak

Ve keزالik yevmiyyeli neferâtdan biri vakt-i hazarda ihtiyâr ve alfl olursa yevmiyye ve tayînât-bahâsının nısfıyla ve eğer vakt-i seferde mecrûh olup cerhi iltiyâmından sonra amelden sukûtu mütehakkik olursa tamâm yevmiyye ve tayînât-bahâsıyla veyâhûd cerh ve istihkâkına göre dahi ziyâdesiyle tekâüd tevcîhi câiz olmak

Ve maâşa mutasarrıf olanlar süvârî olup yevmiyyeli olanların cümlesi piyâde olmak.

Ve süvârî olacak maâşlı zâbitânın hîn-i memûriyyetlerinde devvâb ve mevâşisini kendileri görüp fakat tayînâtı cânib-i mîrîden verilmek

Ve topçu ve arabacı ocakları misillü nâzır ve ağalar marifetleriyle işbu ocağın bir cümle ricâl ve zâbitânı intihâb ve şurûtu mûcibince alâ merâtibihim nasb olunmak ve ocağa dâir arzları nâzır ile berâber temhîr edip ikisinin mührü cem olmadıkça yalnız birinin mührü ile olan arza itibâr olunmamak

Ve bu makule arzlar ocak kâtibi hattıyla yazılıp arz için bir akçe alınmamak ve bir cümle umûrun ruyetinde nâzır müstakil olup cem-i umûr ocak nâzırı ile ağaya tefvîz olunmak

Ve zabt ve rabt-ı neferât ağanın ve idâre-i umûr-ı mevâcib ve mesârif kâtibi mârifetiyle nâzırın yedinde olmak

Ve yevmiyyeli olanlara mikdâr-ı kifâye ve maâşlıya dahi tertîb olunduğuna göre seferde beher yevm ol mikdâr nân-ı azîz verilip hazarda maâşlıya mikdâr-ı kifâye verilmek ve beher çift nan-ı azîz iki yüz dirhem olmak

Ve vakt-i hazar ve seferde kışlaklarında kandil ve mum ve matbah ve sobalar için hatab keزالik tımar hâsılâtından olarak İrâd-ı Cedîd tarafından itâ olunmak

Ve neferlik yevmiyyesi nihâyetü'l-nihâye yirmi yirmi beş yaşını tecâvüz etmiş pak asil tuvâna yiğitlere hüsn-i rızâsıyla tevcîh olunup ne kadar hadîsü's-sinn olursa dahi tahrîri câiz olmak [28] ve bunlara böylece yol ve erkân tahsîsi ve zâbitâna tımarlar hâsılâtından maâş ve neferâta külliyyatlı yevmiyye ve tayînât-bahâ tevcîhi ve tekâüdlüklerine bu vechle riâyet olunması ale'd-devâm kışlaklarında ve memûr oldukları mahallerde mevcûd olup talîm ve taallüm ile sanayi-i harbiyyeyi kemâl üzere tahsîl eylemek ve cümlesi saff-ı vâhid hükmüne girmek ve vakt-i seferde

bâlâda mezkûr olduğu üzere Serdâr-ı Ekrem ve Seraskerlik maiyyetlerine ve kılâ-ı hakaniyye muhafazasına tayîn olunduklarında metânet ve şecâat ve harb u darb ve muhâfaza husûslarına bezl-i makderet eylemek ve sayf ve şitâda bir neferi noksan bulunmamak irâdesine mebnî olmakla hîn-i tahrîrlerinde kemâl-i tekayyüd ve ihtimâm ile taahhüd ve kefâlete bağlanıp onbaşılar neferâtına ve yüzbaşılar onbaşılara ve beşyüzbaşılar yüzbaşılara ve binbaşılar beşyüzbaşılara ve ağaları dahi binbaşılara kefil olmak sûretiyle râbıta-i kaviyyeye bend olunduktan sonra hilâf-ı nizâm her kimde tekâsül ve kusûr zuhûr ederse derhâl tedîbleri icrâ olunmak

Ve binbaşılar ve sâir zâbitler yevmiyyeli neferâtı hizmetkâr etmeyip aherden hizmetkâr kullanmak ve hizmetkâr kisvesi neferât kisvesi gibi olmayıp fakat barata giymek

Ve Levend Çiftliği'nde tertîb olunacak neferât maddesi karîn-i hitâm olduktan sonra mukâyese ile irâdı bulunarak taşralarda asker tertîbi iktizâ eyledikte Anadolu'da bazı münâsib eyâletde vâli maiyyetinde ve Cabbarzâde ve Maden misüllü mahallerde ve Rumeli'de dahi Levend Çiftliği gibi mahsûs olarak Çorlu ve Silivri ve Edirne havâlilerinde emlâk-ı hümâyûn olan bazı çiftlik ve bahçe misüllü mahallerde münâsib olan vâli maiyyetinde tertîbi husûsu yine meclis akdiyle müzâkere ve ne mikdâr neferât techîz ve ne mahallerde tertîbi lâzım gelirse irâdı tahsîs olunarak karar verildikten sonra tertîb ve madde-i merkûme karargâr oluncaya dek hayırlı ve muktezâsı olan şurût ve kuyûd bi'l-istizân ilâve ve tebdîl olunmak

Ve Ocak-ı mezkûr Bostâniyân-ı Hâssa ocağına mülhak olduğundan ocak-ı merkûma ağa nasb ve ilbâs-ı hilat olundukda Bostâncıbaşı Ağaya dahi varıp mülâkât eyleye

Ve iydlerde dahi yine Bostâncıbaşı Ağaya varıp muâyede eyleye

Ve ocak-ı mezbûr ağavât ve zâbitân ve neferâta bu vechle maâş ve yevmiyye ve tayînât-bahâ tertîb olunmaktan maksûd tertîb olunan bir ortanın bin altı yüz iki nefer zâbitân ve neferâtı tekmîl olup hîn-i iktizâda bir mahalle memûr olduklarında tekmîlen varıp hizmetde bulunmaları maslahatına mebnî olup eğer tertîbe göre neferâtı tekmîl etmezlerse veyâhûd bazı esbâba mebnî şurût-ı nizâmlarına mugâyir harekete tasaddî ederlerse ol vechle yalnız iki üç yüz nefer için bu kadar zâbitân

maâşı beyhûde olmakla ağa ve kâtip ve zâbitanın maâşları kat' ile sûret-i ahire ifrâğı câiz olmak

Ve zâbitân ve neferâtdan harc-ı kalem mütâlebe olunmamak için zâbitân ve neferâtın maâş ve yevmiyyeleri tevcîh olundukda ruûs [29] ve piyâde kalemlerine kayd ve ruûs tezkereleri tahrîr ve mâh-be-mâh mevâcibleri itâ olunmak için kalem-i mezbûrdan icmâli verilip gerek senedât ve gerek icmâl hârici olmak üzere ruûs ve piyâde kalemlerine bin altı yüz iki neferden ibâret olan bir orta için mâhiyye yüz kuruş harc-ı kalem icmâle idhâl olunup asker-i merkûmeden harc-ı kalem mütâlebe olunmamak ve neferât-ı merkûme Asitâne'de oldukça ulûfe ve tayînât-bahâları mâh-be-mâh İrâd-ı Cedîd hazînesinden verile gelip lâkin bir mahale memûr olduklarında nân-ı azîz ve şaîr ve saman cânib-i mîrîden verilip ulûfe ve tayînât-bahâları yine mâh-be-mâh itâ ve kalem ile hesâbı ruyet ve irâd ve mesârif olmak şartıyla İrâd-ı Cedîd hazînesinden mikdâr-ı kifâye ale'l-hesâb akçe itâ olunmak

Ve Ocak Ağası ve Kâtibi zîrde mestûr zâbitân ve neferâtdan müfrez olmakla kaç orta ziyâde olursa dahi bunların zîr-i idâresinde olmak

Ve maâşlı zâbitân vesâireye senevi verilecek ma' tayînât-bahâ maâş ile verilecek nân-ı azîz tayînâtının mikdârı

Ocak Memûrları	Aded-i Nüfûsu	Nân-ı Aziz Aded	Senevî Kuruş	Yekûn Aded	Yekûn Kuruş
Ocak Ağasına	1	10	1200	1	1200
Çiftlik hademesine	0	25	00	25	00
Ocak Kâtibine	1	3,5	4000	3,5	4000
Kâtib Yamağına	2	1	1000	2	2000
Nefer Kâtibine	2	1	500	2	1000
Bir ortadan ibret on iki bölük zâbitalarının tertîbi					

Binbaşıya	1	5	4000	5	4000
Kethüdâya	1	2,5	1250	2,5	1250
Topçubaşıya	1	2	1000	2	1000
Topçu Çavuşuna	1	1	500	1	500
Arabacıbaşıya	1	2	800	2	800
Cebecibaşıya	1	1,5	500	1,5	500
Cebeci Çavuşuna	1	1	300	1	300
Mehterbaşıya	1	1,5	600	1,5	600
Bölük Zâbitânı					
Yemîn ve Yesâr Ağalarına	2	2	1000	4	2000
Mülâzim Ağalarına	2	1,5	550	3	1500
Bölük Başıllara	12	1,5	500	18	6000
Mülâzimlere	14	1	400	24	9600
Alemdârlara	12	1	350	12	4200
Çavuşlara	12	1	300	12	3600

[30-31]

Ve yevmiyyeli olan zâbitân ve neferât vesâîrenin ma' tayîn-bahâ yevmiyyelerinin mikdârı

Orta Zâbitânı	Nüfûs-ı Aded	Yevmiyye Akçe	Yekûn Akçe
---------------	-----------------	------------------	---------------

Cebelhânece Neferâtı	8	50	400
Cebeci Karakullukçusu	2	50	100
Bölük İmamı	12	80	960
Ser surnazen	1	90	90
Mülâzimi	1	78	78
Ser tablzen	1	90	90
Mülâzimi	1	78	78
Ser zilzen	1	90	90
Mülâzimi	1	78	78
Ser nakkarezen	1	90	90
Mülâzimi	1	78	78
Bunlara Mahsûs Olan Zâbitân ve Neferât			
Onbaşı	120	70	8400
Neferât	1080	50	5400
Top Ustası	12	78	926
Top Halîfesi	12	66	792
Topçu Neferâtı	96	58	5568
Arabacı Halîfesi	62	66	792
Arabacı Neferâtı	60	50	3000
Surnazen	12	66	792
Tablzen	12	66	792

Saka	24	50	1200
Karakullukçu	72	50	3600

Şu tertîb ve mikdâr üzere olmak

Ve ocak-ı merkûmede olan maâşlı zâbitân talîm ve sâir hizmet-i lâzîmelerini tediye kusûr etmemek şartıyla tehhül etmeye tâlib olanlarına ruhsat verilip lâkin neferâtın ale'd-devâm kışlalarına kıyâm eylemeleri için mücerred olmaları lâzîmeden olmakla şeref-yafte-i sūdûr olan hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn mucibince madde-i merkûme dahi iş işbu bu kânûn-nâme-i hümayûna zeyl oluna Fi 21 Safer sene 1209

Zâbitân ve neferâtın vakt-i hizada imâmeleri barata olup lâkin vakt-i seferde barata giymek meşekkati mûcib ve ale'l-hûsûs hîn-i muhârebede ve şiddetli rüzgârlarda başlarında durmayacağı bedîhî olduğundan vakt-i seferde ve hîn-i memûriyetlerinde barata yerine yeknesak olarak münâsib bir gûne imame verilip onları giymeleri câiz olmak maddesiyle

Neferât-ı merkûme Âsitâne'de oldukça ulûfe ve tayînât-bahâları mâh-be-mâh İrâd-ı Cedîd hazînesinden verile gelip lâkin bir mahale memûr olduklarında nân-ı azîz ve şâir ve saman cânib-i mîrîden verilip ulûfe ve tayînât-bahâları yine mâh-be-mâh itâ ve kalem ile hesâbı rûyet ve irâd ve masraf olmak şartıyla İrâd-ı Cedîd hazînesinden ale'l-hesâb mikdâr-ı kifâye akçe itâ olunmak maddesi sonradan kânûnâme-i mezkûra zeyl olunmuştur

Bir zabıtlık mahlûl olup da madûnu müstaid bulunmaz ve hâricde müstaid bulunursa imtihân olup hâricde olan kimse fenninde mâhir zuhûr ederse zabıtlığe idhâli câiz olması Mustafa Reşid Efendi'nin takrîri mücebince Levend Çiftliği Kânûn-nâmesine zeyl ola diye hatt-ı hümayûna sâdır olmakla ol vechle kânûn-nâmeye zeyl olunmuştur fi gurre-i Zilhicce sene 1210

Ayende-i beyân olunacağı vechle 1214 senesinde bir ikinci Nizâm-ı Cedîd ortası ihdâs olduğu sırada mezkûr iki orta ile [32] bundan sonra teşkil olunacak ortaların cümlesine yani Nizâm-ı Cedîd ocağına hükmü câri olmak ve kendisi binbaşılardan

fevkinde ve ocak ağasının tahtında zâbit-i mutlak bulunmak üzere ocak kethüdâsı tayîn ve kendisine senevî altı bin gurus maâş ve tayinât-bahâ tahsîs kılınmıştır ve bir de kânûn-nâmede binbaşının madûnunda olarak bir kethüdâ nasbı mûnderic ise de fî-mâ-ba'd bu kethüdâlık itibârı ilgâ olunarak kethüdâlık bu defa müceddeden tayîn olunan Ocak Kethüdâsına münhasır olmak ve Ocak Kethüdâlığı münhal oldukda binbaşılardan hangisi eski ise yoluyla kethüdâ nasb olunmak ve binbaşılık münhal oldukda ağa-yı yemîn ve yesârdan keزالik hangisi eski ise binbaşı olmak ve fakat bunların cümlesi yoluyla eskiyerek terfî olup eğer ehliyet ve istidâdı yok ise mâdûni mustaid bulundukta takdîm kılınmak ve istidâdı müsâvî olursa eskiliği sebeb-i tercîh olmak ve bu askere verilen kisvenin nısfı kırmızı ve nısfı mâi olup ancak bu defa iki orta olmalarıyla bundan böyle bir orta kırmızı ve diğer orta mâi kisve ile temyîz edilmek şerâit-i mevzûası sene-i mezkûrede kânûn-nâme-i hûmâyûna zeyl ve ilâve olunmuştur.⁴¹

Yeniçeriden sonra Devlet-i Aliyye'de muvazzaf ve muntazam olmak üzere teşkîl olunan piyâde askeri Nizâm-ı Cedîd askeri olduğundan bu asker hakkında neşredilen nizâm-nâme dahi piyâde askerimize dâir en evvel yapılan nizâm olması lâzım gelir

İşbu nizâm dikkatle mütâlaa olunduğu hâlde görülür ki bizde ol vakit daha tabur ve alay ve livâ ve fırka ve kolordu tabîrleri bilinmeyip sevkü'l-ceyşce cüzü tam orta denilen bir heyet-i askeriyyeden ve bunun mevcûdu ise de bin altı yüz iki neferden ve askerlik kayd-ı hayât şartı ile de gönüllü efrâddan ibâret imiş bugünkü taburların mevcûdu sekiz yüz itibâr olunursa bir orta iki taburdan ibâret bir alay demek olup bunlara bir binbaşı kumandan nasb olunursa da esâs tabîr kuvve-i mevcûdeye nazaran yanlış kabul edildiği ve zâbitân-ı mûmâ-ileyhe bin altı yüz baş demek lâzım geleceği anlaşılıyor

Bir de bir orta on iki bölüğe mûnkasım olduğundan beher bölüğün mevcûdu doksan nefer ve onbaşından ibâret olmakla bugünkü bölüklere hemen müşâbih olup ancak yüzbaşı yani bölükbaşılar mülâzim ağalardan sonra geldiğinden mülâzim ağa tabîri sağ ve sol kolağalarından aşağı rütbede ikişer zâbite mahsûs ve mülâzim tabîri ise yüzbaşyı müteâkib gelen beher bölükte ikişer neferden ibâret olan zâbitâna muhtas olduğu gibi evâilde çavuş tabîri devletin düvel-i ecnebiyye nezdine elçilikle

⁴¹ Cevdet, cild 7, sahife 121.

gönderdiği zevâta mahsûs iken sonraları bu tabîr lağv edilip nihâyet [33] zamânımızda olduğu misillü mülâzimden aşağı onbaşidan yukarı rütbeye ‘alem olduğu ve kezâ her bölüğe birer tertîb top ve sekizer nefer topçu ve birer top ustası ve birer top halîfesiyle birer arabacı halîfesi ve beşer nefer arabacı neferi ve birer surnazen ve tablzen ve ikişer saka altışar karakullukçu tayîn kılındığından bir orta on iki topdan ve bir mükemmel musîka ve efrâddan ibâret bir heyet-i askeriyye idiği müstebân olur ki şu tertîbât ile bugünkü tertîbin arasında olan fark erbâbına malûm ve bunların tayînât ve maâşatıyla sûret-i terfî ve tesrîrleri ve tekâüdlükleri hakkında olan nizâmâtın bugünkü kavânîn-i askeriyye ile olan farkları metn-i nizâmıdan münfehim olmuş olacağından muhtaç îzâh olmayıp ancak ol vakite göre şu nizâmın pek müdekkikâne tertîb kılındığı azâde-i kayd ve işârdır

İşbu nîzâmın tesîsî tevsîkine bâdi olan meclis-i meşveretde yeniçerilerin talîm ve taallümü dahi karargâr olmuş idi tâife-i merkûmenin evvelden daha ziyâde mazhar-ı tevcîhât ve taattufât-ı şâhâne olacağı sözleri işâe ve ismâ olunarak Nizâm-ı Cedîd’in ihdâsından dolayı zümre-i Bektaşîyyede görülen bûğz ve infîâl teskîn olunmak istenmiş ve aradan bir müddet mürûrunda kânûn-ı kâdim üzere yeniçerilikte beher sene rûz-ı hızırdan rûz-ı kasıma kadar Topkapı hâricinde Segirdim mahallinde ve ol vakit Sadâbat şimdi Kağıthane denilen mahalde talîme sa’y ve müdâvemet eylemeleri emr ve ilân olunmuş ise de yeniçerilerce husûle gelen infîâl bu misillü letâifü’l-hiyel ile def’ olunamadığından birkaç aydan sonra cümlesi talîmden ferâgat etmeleriyle bu hâlden vükelâ-yı devlet bir kat daha kemerbent-i gayret olarak Nizâm-ı Cedîd askerinin teksîrine mübâşeret eylediler ve Levend Çiftliği’nden mâadâ Üsküdar’da hâliyâ Selimiye denilen kışlanın inşâsına niyet ve mübâşeret ve taşralarda dahi asker-i mualleme tedarîğine kaviyyen azîmet ettiler ve asker-i merkûmenin refte refte noksanlarını ikmâl ve icâb eden mevâdd-ı kânûniyeyi bâlâda sûreti yazılan kânûna ilâve ve tezyîl eylemeleriyle az vakit zarfında gerek Dersâdet ve gerek Memalik-i Şâhâne’nin bazı nukâtında asker-i mualleme tekessür eyledi nitekim fasl-ı âtîde buna dâir tafsîlât ve izâhât-ı lâzıme beyân oluna [34]

Fasl-ı Râbi

Levend Çiftliği - Nîzâm-ı Cedîd askerinin sûret-i talîmi – Elbise ve Eslihâsı – mezkûr askerinin Anadolu’da ve Derseâdet’te sûret-i tezyîdi – Nizâm-ı Cedîd ortalarına Erkânı Harb zâbitânı terfîk olunmak – Nizâm-ı Cedîd’in muhârebede yararlılığı – Nizâm-ı Cedîd’in yollarda kimseye taarruz eylemeyerek zabt u rabtı yolunda bir asker olduğu – Nizâmât-ı Cedîdenin ilerlemesi için teşvîkât-ı Sultânî

Nizâm-ı Cedîd ihdâs olunduğu vakit Levend Çiftliği’nde evvel be evvel birkaç yüz kişi tecemmü ettirilmiş olmakla kendilerine mahsûs kışla ve sâire inşâ etdirilmemiş iken mevcûdları tam bir ortaya yani bin altı yüze iblâğ olundukta müceddeden bir kışla inşâsı lâzım gelmekle 1208 senesinde cesîm bir kışla inşâ olundu ve 1209 senesinde dahi Vâlide Sultân bu kışla derûnuna bir câmi ve ittisâlinde bir çeşme mukâbilinde bir mekteb yaptırmış ve refte refte zâbitân ve nüzzâr için devâire-i müteaddide inşâ ve ilâve edilmiş olduğundan az vakit zarfında Levend Çiftliği herşeyi mükemmel cesîm bir dâire-i askeriyye heyetine girdi Nuri Bey tarihinde İrâd-ı Cedîd defterdarlarının vûkelâ-yı devlete verdikleri ziyâfetler hikâye edilmiyor iken vûkelânın vakt-i asra kadar talîm-i asker ve bazen Levend Çiftliği’nde kâin tüfenkhâne edevât-ı müsennaa-i harbiyye temâşasıyla imrâr-ı evkât eylediklerini beyân etmiş mahall-i mezkûrda bir de tüfekhâne vücûdunu ilâm ediyorsa da tevârih-i sâirede buna dâir bir tafsîlâta dest-res olamadığımızdan bu kadarcık itâ-yı malûmâtla iktifâyâ mecbûr olduk her neyse Levend Çiftliği’nin ol vakitki hâlini gösterir resm şâyân-ı dikkat asârdan olmak lâzım geleceğinden ve Râif Mehmed Efendi’nin devr-i Selim Hân-ı Sâlis’de Fransızca neşreylediği risâlede böyle bir resim tersîm edilmiş bulunduğundan bizde bu eserimizde mezkûr resmi aynen sâife-i eşkâl (1)⁴² ile irâ’e eyledik

Nizâm-ı Cedîd askerinin sûret-i talîmi 1790 hilâlinde Fransa’da meriyyü’l-icrâ olan talîmin bir aynısı idi devr-i Selimî’de icrâ olunan talîme üçlü talîm tabîr olunduğu müstahber olmakla ol vakit eslihâ doldurulması üç nizâmı ile icrâ kılındığı

⁴²Yazar tarafından yazmaya resim konulmamıştır.

zannolunuyorsa da Mehmed Râif Efendi'nin kitabında olan esliha istimâli şekillerine nazaran bunun üç nizâm olmayıp oniki nizâm olduğu anlaşıldığından mezkûr üçlü talîminin başka bir şey olduğu derkârdır her ne ise sâhife-i eşkâl (2) de silah doldurmak ve kullanmak için ayrılan harekât-ı muhtelif'e'nin 32 kıtadan ibâret birer resmi gösterildiği bunların altındaki numaraların delâlet eylediği mevâdd bervech-i âti beyân olunur

1- Hazır dur	12- Nişan al	22- Silah sağa
2- Silah doldur [35]	13- Ateş	23- Súngü çek
3- Fişenk al	14- Divân dur	24- Súngü yerine
4- Fişenk yerin	15- Selâm dur	25- Piyâde üstüne siper
al
5- Ağızotu	16- Silah sağ yana	26- Suvâri üstüne siper
al
6- Kapa	17- Silah sol yana	27- İşâret
7- Silah indir	18- Diz çök	28- Silah indir ileri yürü
8- Harbi çek	19- Silah sol omuz
altına	29- Sağdı geri
9- Harbi vur	20- Rahat dur	30- İleri yürü
10- Harbi koy	21- Silah yere	
11- Silah davran		

[36] İşbu resimler ile müteâllik oldukları kumandaları mumâ-ileyh Mehmed Râif Efendi'nin mecmuâsından tercüme eyledik ise de ol vakit kullanılan kumandaların tercümemize mutâbık olup olmadığını fark ve temyîz edecek elde Türkçe bir malûmât olmadığından sıhhâti bâbında ısrâr edememekte mazûruz

Nizâm-ı Cedîd askerinin ibtidâ-yı ihdâsında elbisesi başta bir barata ve ayakta dizlik ve arkada olan bir ceketden ibâret olup dizlik ve ceketin rengi kırmızıydı sonraları bir ikinci orta ihdâs olundukta birinciye kırmızı ikinciye mâi renk tahsîs kılınmış ve ortanın adedi üçe bâliğ oldukta bunun yerine başka renkli elbise ile ilbâs taht-ı karâra alınmış idi

Her rütbeye mahsûs elbise hemen bir gibi olup zâbitânın rütbesi ancak cübbe üstünde olan düğmelerin adediyle fark olunur idi

Binbaşının elbisesi önü çaprazlı bir nimten ve arîzî bir kuşak ile bir anteriden ve bunun altındatında vâki bir şalvardan ibâret olup resmi sahife-i eşkâl (2) de (1) numara ile irâe olundu.

Sağ ve Sol Kolağaları sahife-i mezkûrenin (2) ve (3) numaralarıyla gösterilen resimlerdeki elbiseleri giyerler idi sağ kolağasının cübbesinde beş Sol Kolağasının cübbesinde dört düğme olduğundan rütbeleri (daha büyük mikyâsda olarak (3) sayfayı eşkâlinin (1)) bununla fark olunur idi velhâsıl yüzbaşı mezkûr sahifenin (4) mülâzim (5) mülâzim-i sâni (6) numarasıyla ve sancakdar (7) ve baş çavuş (8) numaralarıyla gösterilen elbiseleri giyerler idi

Bunların alâmâtı ve birbirinden farkı resimlerde görüleceğinden tafsîlinden sarf-ı nazar olundu ve nefer elbisesi de bâlâda esliha istimâlini gösteren resimlerde irâe kılındığı gibi sahife-i eşkâl (3) de (2) numara ile daha mufassal gösterilmiştir

İşbu resimler Mehmed Râif Efendi'nin eserinden alınıp Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn kütüphanesiyle Yeniçeri Müzehânesinde görülen Nizâm-ı Cedîd resimlerinin bunlara tevâfuku sıhhatını isbât edeceği irâde-i kayd-ı işârdır

Nizâm-ı Cedîd askerinin istimâl eylediği eslihanın çakmaklı ve süngülü tüfek olduğu azâde-i tarîf olup yeniçeri silahlarından farkı ancak süngü idi zâbitâna birer eğri kılıç verilirken 1215 senesinde neşr olunan bir irâde-i seniyye üzerine eğri kılıcın istimâli

men' buyrulmuş ve bu zamana kadar neferâtın bazısı piştov ve bıçak taşır iken bunların da taşınmaması emrolunmuş idiği Târîh-i Cevdet'te muharrerdir

(İstitrâd) Süngünün bizde daha evvel istimâl olduğu memûl olup hatta Köprülü Kütüphânesinde manzûrumuz olan bir varakda süngü istimâli devlete tavsiye olunmuş ise de varaka-i mezkûrede ne târih ve ne de tavsiye eden zâtın imzâsı olmadığından bunun ne vakt yazılmış olduğu mechûl olup ancak Avrupa askerinin ol vakit ki sûret-i talîm ve harekâtına dâir bazı malûmâtı hâvi olmasına göre bunun bir Avrupalı tarafından verilmiş olduğu ve sâhib-i varakanın Bonneval veyâhûd Baron dö Tott olması memûl bulunmuştur

Ve varaka-i mezkûrede şöyle deniliyor ki [38] Levend Çiftliği ile Selimiye'de teşkîl ve tezyîdine çalışılan Nizâm-ı Cedîd askerinin taşralarda dahi tamîmi vükelâ-yı devlet ve bâ husûs sâhib-i saltanat-ı âli-himmet vâsıtasıyla arzu olduğu bâlâda arz ve beyân kılınmış idi

Taşra vilâyâtında asker-i mezkûrenin ne sûretle teşkîl olduğuna dâir elde olan tevârih-i meşhûrede bir kayıt ve malûmât olmadığından bu bâbda ihtiyâr-ı sükûne mecbûr olmuş idik muahheren devr-i Selim Hân-ı Sâlis'de Humbara-hâne hocalarından Seyyid Mustafa Efendi nam zâtın asrının terakkiyâtına müteallik Fransızca neşr eylediği eser ele geçirilmiş ve Avrupa'ya gitmeden devr-i Selim-i Sâlis gibi bir asırda mahzâ gayret ve ikdâmıyla Fransızca ve ulûm-ı riyâziyye tahsîl etmiş ve o lisân ile eser neşrine başlamış olan bir dindâşımızın nâmı mensî ve eseri mahfî olması gayret-i diniyyemize dokunduğu gibi aradığımız tafsîlât ma'-ziyâde işbu eserde mevcûd olduğundan yalnız bahsimize müteâllik olan kısmının bervech-i âtî harfiyyen tercümesine ibtidâ olunmuştur

“Sarayburnu karşısında Üsküdar'da Atîk Kadı Karye'sinin kurbunda vâsi ve atîk bir saray bulunup bu saray selâtin-i sâbıkanın pek haz ettiği bir sayfiyye idi mevki-i mezkûrda Sultân Selim Hân hazretlerinin hemen doğrudan doğru taht-ı nezâretinde kışla şeklinde vâsi ve nefis bir binâ inşâ olup bunun karşısına piyâde ve süvârî asâkirinin yevmiyye talîmi için pek geniş bir meydan açıldı keza suret-i mutâzamada bir şehir binâ etmek için orada bir câmi ve zâbitan için hâneler ve hamâmlar ve dükkânlar ve bilcümle ebniye-i lâzıme inşâ olundu ve elsine-i kesîre

hurûfâtını ve coğrafya haritası ve diğer muhtelif planlar hakkına mahsûs her nev edevâtı hâvi olmak üzere cedîd ve vâsi bir matbaa tesîs olundu el hâsıl müessesât-ı mezkûre için beş milyondan ziyâde kuruş sarf edildi bu suretle hükümdâr-ı mufâhhamımız Memâlik-i Şahânesinde fûnûn-ı müfidenin intişârı husûsunda malûm olan dilhâh-ı pâdişâhîsini tamamıyla icrâ ederek bilcümle teşekkîyât-ı vâhiyyeyi iskât ve sebuk-magzânın muâmelât-ı nâ-hemvâresinden tereddüt edecek bir zât olmadığını isbât eyledi ve bu sûretle cühelânın ağızlarını kapadı ve halkın boş yere mekâsid-i selâmet-bahşâ-yı şâhânesine irâs-ı mâni'â etmeye çalışarak husûlu mümkünsüz bir iddiâda bulunmalarından ise kendi eser-i şâhânelerine müşâbih hareket etmeleri daha evlâ ve ahrâ olacağını şu âsâr-ı celîle ile mânen emr ve icbâr ederler idi şu tasavvurât-ı sâibe artık kuvveden fi'ile çıkıp Levend Çiftliği alayına (lejyonuna) müşâbih olan Üsküdar alayı kavâid-i mütehazzesi mûcibince muhtelif taburlarla bölüklere taksîm olundu dar ve hafîf elbiselerinin biçimi ve üniformalarını teşkîl eden renkler ve zâbitânın alâim-i fârikası artık hedef-i tahkîr ve adâvet olmayıp bilakis mazhar-ı teşvîkât olduğundan neferât-ı askerîyye yorulmaksızın her gün kısmen talîm ederek ve haftada iki defa ateşli talîminde bulunarak bilcümle usûl-ı tâlimîyyeyi icrâyâ muvaffak olduktan maâda harekât-ı mürettebeleriyle seyircileri özendirerek onlara dahi asker yazılmak için heves getirdiler fenn-i askerîye âşina bir hayli Avrupalı [39] ecânib asâkir-i merkûmenin talîmlerinde hâzır bulunmuş olmakla bunların sûrat-ı münâvere ve icrââtlarına bakılır ise müceddeden kaydolunmuş asker zannolunmayıp muhârebât-ı kesirede bulunmuş olan asâkir addolunacakları kaviyyen âcizlerine beyân etmişlerdir asker-i merkûmeye her ne talîm ettiriliyor ise derhal zihinlerinde tutmakta olduklarına ben dahi şahâdet ederim riyâziyât mektebimizin derslerinde hâzır bulunan iki alay (orta) zâbitânından bazıları dirâyetleriyle bizi hayrete bırakmaktadırlar bunlar kemâl-i suhûlet ve doğrulukla bilcûme nazâriyâtı kendi fenlerine tatbîk ediyorlar zâbitân-ı mûmâ-ileyhin meyânında İstanbullular taşralılardan pek çok temeyyüz edip lâkin ekâlîm-i mûtedile ahâlisi dahi zekâvet-i fikriyye ve sûrat-ı bedenîyyeden mahrûm değildirler el-yevm asker yazılmak arzusu umumî olduğundan bu dediğimizin muteâddid misalleri görünmektedir ve bir asker neferinin üç dört hafta zarfında talîme alıştığı ve eski bir neferin tavır ve hareketinde bulunduğu nadirü'l-vukû bir keyfiyyet değildir şimdiye kadar hükümdâr-ı metbûmuz asâkir-i şâhâne-i muntazamasının mikdârını tezyîd ve topçu ve humbaracı kulları gibi

tasavvur ettiği piyâde askerinin dahi mikdârını ikmâl edemeyeceği için dâimâ endişede bulunmakta idi zirâ bir hayli büyük kolordulara hizmet etmek için mikdâr-ı kifâyede bulunan talîmli taburlardan maâda burada topçuların muhâfazası için tüfekli topçu bölükleri tertîb olunmakla bunlar hîn-i hâcette bir kola rabt olunarak saff-ı piyâde alayları bile teşkîl edebilirler şimdi padişâh-ı mufahhamemiz Üsküdar'daki ebniyeyi ikmâl ettikten sonra artık Pâyitaht'a yevmiyye vukû bulan tahrîr-i asâkir vâsıtasıyla asâkir-i muntazama-i şâhânenin tezâyüdü beklemeyip Anadolu eyâlât-ı şâhânesinde umûmen tahrîr-i askere teşebbüs olunmasını ve efrâdın hüsn-i rızâsına riâyet edilmesini emir buyurmuş olduklarından merre-i evvelîde zîrde muharrer eyâlâtdan mikdâr-ı âtî mûcibince piyâde askeri ahz olunmuş ve bu asker Üsküdar alayına idhâl edilmiştir

Esâmi-i Bilâd	Neferât-ı Askeriyye
Niğde	1000
Kayseriye	1000
Yenişehir	2000
Ankara	2000
Kütahya	1000
Kastamonu	1000
Bolu ve Viranşehir	2000
Akşehir	1000
Aydın	1000

[40] Bunların mecmuû on iki bin nefer olup talîmleri için zâbitân-ı mücerrebe tayîn olunmuştur ve resm-i geçitlerini de Padişâh-ı mufahhamamız bizzât yakında icrâ edecektir bir kere bu tarîke muvaffakiyetle duhûl edildikten sonra artık sene-i âtiyyede aynı suhûletle bâlâda zikrolunan mikdârdan daha ziyâde asker

kaydedilebilecektir hiçbir müşkilata uğramaksızın Üsküdar alayına bir süvârî alayı da zamm ve terfîk olunmuştur malûmdur ki her vakit erbâb-ı tımar Memâlik-i Osmaniyye'nin en âlâ süvârîsi olup mürûr-ı zaman ile bunların nizâm-nâmelerine vukû bulan sû-i istîmâlât yüzünden gayretleri gevşemiş ve tanzîmât mevcûdeleri de hemen muattal olmuş idi Padişâh-ı mufahhamamız ibtidâ-yı saltanatdan beri nazar-ı dikkatini oraya hasr edip mezkûr kolun sû-i istîmâlâtını defi' ve tashîh ve nizâmât-ı müteaddide ile bu kola hayat-ı taze bahş eylemiş idi biraz sonra askeri talîm ve manevralara alıştırmak için eyâlât asâkirinin bir mikdârını alelâde Avrupa'da vukû bulduğu gibi saff-ı piyâdenin muhtelif kollarına mezc ve idhâl etmek için bir karâr verildi işte bu sebebe mebni asâkir-i merkûme bervech-i âtî tevzî olunmuştur; Bolu sancağında bulunan zuemâ ve ashâb-ı tımar Levend Çiftliği koluna ve Hüdâvendigar züemâ ve erbâb-ı tımârı dahi Üsküdar koluna ilhâk olunup bu husûs o zaman tasavvur olunan iş için bir başlangıç oldu el-yevm zuemâ ve erbâb-ı tımar Üsküdar alayına dâimi bir süvârî kolu teşkîl edip bu süvâriler bittabi pek mükemmeldirler ve yevmiyye icrâ ettikleri talim sayesinde bu sınıfta olan maharetlerini gösteriyorlar bunlar pek tetîk ve hafif olup bundan ma'ada tabi'at'ül-çeyş vasıtasıyla hareketlerinde bir tarz ve siyâkda bulunduklarından günün birinde bu kol celb-i nazar-ı hayret ve istiğrâb edecektir bu süvârî iyice terbiye-i askeriyye ahz etmiş olup mezkûr kola müteallik nizâm-nâmeler dahi tanzîm olunmuştur her kim görmek ister ise mezkûr nizâm-nâmelere mürâcât edebilir bu muhtasar makalemiz onlardan bâhis olamaz ancak bir mütâlaada bulunacağız şöyle ki bilcümle zuemâ ve ashâb-ı tımar hâl-i hazırlarına hayran olarak Sultân Selim-i Sâlis zamân-ı sâdet-i nişândan bahseden kitapta esâmilerinin kaydolunacağını beyân ile iftihâr ediyorlar işte hüsni muâmele ile sebâtın ahvâl üzerine bu derece tesîri vardır bir vakit böyle bir esâsî tebeddülü hâtır ve hayâlden bile geçirmeye korkulurdu bununla berâber asrın da büyük tesîri olmuştur şimdi saff-ı piyâde asâkirinin muhtelif kollarına merbût olan bu mükemmel süvârîlerin mikdârı dörtten beşbin efrâda kadar bâliğ olup asker-i muntazamaya rabt olundukları sebebiyle gerek kendileri ve gerek zâbitânı tarz-ı nevîn elbiseyi lâbis oluyorlar ve zâbitân mensûb oldukları kolların alâim-i fârikâsıyla fark olunurlar beher bölük altı aydan altı aya gelip merbût bulunduğu kolun kışlası önünde talîm ettiğinden yekdiğerini müteâkiben gelen bu askerin iskânı için Üsküdar'da mahsûs bir kışla inşâsına karar verilmiştir dört taraftan pek çok asker

yazılanlar bulunduğundan [41] ve Dersaâdet tarafında bulunan kışlalar ziyâde adam istiâb edemediğinden ebniye-i cedîde inşâsı tasavvur olunarak ebniye-i mezkûrenin pâyitahtta yapılmaktan ise hâricde inşâsı daha ziyâde kâide-i tasarrufa muvâffık olacağı zât-ı hazret-i şehriyâriye arz olunmuştur ve mucibince âmâl ve inşâsı irâde buyurulmuş olduğundan Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde bir hayli vâsi kışlalar yaptırılıp bunlar talîm-i askerî için mecma-ı ittihâz olacaktır bu mecmaların beherine nevâhi-i mezkûre asâkirinin bir büyük kısmı bi'l-münâvebe dâimî sûretde ikâmet ederek mütemadiyen talîm edecektir bu kışlaların inşâsına emir verilen mahaller âtûdekilerdir

Seydi Şehir	1500	neferât için
Kebân Sancağına Develi	1500	neferât için
Bolu	2000	neferât için
Niğde	1000	neferât için
Ankara	1000	neferât için
Kastamonu	1500	neferât için
Yekûn	8500	neferât için

Bu kışlaların bazıları resîde-i hadd-ı hitâm olup diğerleri de hitâm bulmak üzeredir mezkûr kışlalarda âsâkir dâimî sûretde ikâmet ettirilip bunlar talîm ve fenn-i harbe alıştıkça yerlerine diğer neferât-ı askeriyye getirilecektir

Anadolu'da inşâ edilen ebniye-i mezkûre gibi Rumeli'de dahi mevâki-i münâsibede kışla inşâsı mukarrer olmakla Edirne şehrinde an karîb bir ebniye-i vâsia inşâ edilerek bu binâ Edirne Vilâyeti havâlisinde yerleşecek olan bir cümle asâkire nokta-i ictimâ olacaktır

Bu tasavvur-ı vâsi'in icrâsı için sene-i sâbıkada Dersaâdet'te bulunan talîmli asâkirden mâada Anadolu'nun zikrolunan şehirlerinde on iki binden ziyâde neferât-ı askeriyyemiz var idi ve eğer tasavvur-ı mezkûrun ol sûretle icrâsına devam edilir ise

kemâl-i suhûletle iktizâsından ziyâde askerimiz bulunacağında iştibâh olunamaz bundan mâada topçu ve granadiye ve lağımcı kulları mükemmel olup tamâmıyla talim olunmuştur bahriyemiz ile bu sonrakilerin az vakit zarfında olan tarakkiyâtına gelince Derseâdet'e gelip kuvve-i bahriyemizi reyü'l-ayn müşâhede eden ve sefâinemizin metânet-i inşâatını tasdik eyleyen Avrupalı dostlarımıza mürâcaât eder ve bu bâbda hissiyât-ı vâkıalarını beyân etmelerini ricâ ederiz malûmdur ki bundan böyle Levend Çiftliği Rumeli için ve Üsküdar dahi Anadolu için birer merkez olacak ve bâlâda mezkûr kışlalara tecemmu eden kur'a neferâtını talim ve terbiye edecek olan muallim zâbitân mezkûr merkezlerden hurûc edecektir) intiha [42] Mısır Vâlisi Hüsrev Paşa kölemenlere karşı derme çatma asker ile iş göremeyeceğini anlamakla Mısır'da bir takım yabancılardan ve biraz da yerli ve siyah kölelerden mürekkeb ve mahlût olmak üzere Nizâm-ı Cedîd askeri tertîb ve terbiyelerine şurû ve işbu asker-i mualleme için bir kışla inşâsına mübâşeret ile itmamına aşırı derece sarf-ı himmet eylemiş ve bu askerle Hüsrev Paşa 1217 senesinde haylice iş görmüş olduğu Cevdet Tarihi'nde muharrer olduğu gibi Bağdad'da Con Reymun⁴³ nam bir İngiliz muallim vâsıtasıyla orada dahi Nizâm-ı Cedîd ihdasına Bağdâd Vâlisi'nin gayret eylediği mastûr-ı sahâyif-i tevârih olmakla Rumeli'den başka Memâlik-i Şâhânenin ekser cihetinde Nizâm-ı Cedîd haylice yol almış idi

Nizâm-ı Cedîd askerinin Derseâdet'te tezyîdini mûcib olan ahvâle gelince Nizâm-ı Cedîd'in ibtidâ-i tanzîminde olan bir orta teşkîl olunarak bunların teksîri ve lâ-akall on iki bine iblâğı âtiye teallik olunmuş idi

Bu nev muallem askerin Devlet-i Aliyye'ye her bâr lüzûmu olduğu Akka Vakasında da bütün bütün meydana çıkmış olduğundan bu askerin Levend Çiftliği'nden mâada Edirne ve Çorlu ve Silivri havâlisinde kâin emlâk- ı hümayûn olan çiftlik ve bahçe misillü mahallerde ve sâir münâsib olan vâliler maiyyetinde dahi tertîb ve tensîki bâdehû bi'l-müzâkere karâr verilmek üzere şimdilik taşradan tertîb olunan neferât-ı cedîde geldikçe elhâletü hâzihi Levend Çiftliği'nde mevcûd olan ortadan mâada diğer bir ortanın müceddeden küşadına bâ-irâde-i seniyye bin ikiyüz on dört tarihinde ibtidâr olunmuş ve bu cihetle orta tadad eylediğinden işbu yeni ocağa müceddeden bir kethüdâ nasb olunup kaç orta olursa cümlesine hükmü câri ve kendisi binbaşılardan

⁴³John Raymond

fevkinde ve Ocak Ağasının tahtında zâbit-i mutlak üzere senevî altı bin kuruş maâş ve tayînât-bahâ tahsîs kılınmıştır

Yeniçeriler her ne kadar Nizâm-ı Cedîd'in aleyhinde idiseler de Mısır seferlerinde Fransızların muntazam askerlerine karşı bir iş beceremedikleri gibi Köse Mustafa Paşa Ebûkır Vakasında fevke'l-âde şecâat ibrâz eylediği halde Fransızların asker-i muntazamasına ve düşmanın kumandanlarının mahâret-i harbiyyesine karşı sırf şecâat-ı zâtiyyesi bir fâide vermediğine karşı Nizâm-ı Cedîd mezkûr seferdeki yararlılığını yeniçerileri görerek ileride fâidesi tasdik olunduğundan Üsküdar'da dahi müceddeden bir orta küşadına 1215 senesinde karâr verilmiş olmakla bununla İstanbul'da ihdâs olunan Nizâm-ı Cedîd askeri üç ortadan ibâret oldu⁴⁴

Bir de Nizâm-ı Cedîd gibi talîmli ve müretteb asker içinde mahsûs mühendisler bulunmak lâzımeden ve ale'l-husûs bir yere memûr olduklarında ordu kurmak ve metris hafr ettirmek ve zehâir ve mühimmâtı neferâtın adedine göre tevzî ve bunları bir mahalden mahall-i âhere nakl etmek ve lede'l-iktizâ köprü kurmak ve tarafeyn askerinin keyfiyyet ve kemiyetini müvâzene ve zâmân ve suret-i hücumu ve mevâki-i harbi askere irâe ve arz ve hava ve miyâhı keşf ve muâyene ve'l-hâsıl fenn-i hendeseye dâir olan dekâyiki sefer ve hazarda icrâ eylemek için mühendis bulunmak ferâiz-i umûrdan olmasıyla 1214 senesinde ikinci bir orta ihdâs olunduğu sırada işbu iki orta için [43] Hendesehâne hocası Abdurrahman Efendi mârifetiyle her ortaya sağ ve sol itibâriyle ikişer mühendis ve ikişer mülâzim intihâb ve tayîn olunmuş ve bunlar ol vaktin hükmünce Erkân-ı Harb zâbitânı makâmında olarak rütbeleri sağ ve sol kolağalarının madûnu ve sâir zâbitânın mâ fevkî olmak üzere tertîb edilmiştir⁴⁵

Nizâm-ı Cedîd askerinin muhârebede yararlılığına dâir mazbut-ı sahâif-i tevârih vekâyiden bazıları hülâsaten beyân olunacaktır mâlûm olduğu vechle Napolyon Bonapart bi-gayr-i hakk Mısır'a asker sevkedip beylerin aralarında olan münâfasetden istifâde ederek Kahireyi zabt eylemiş ve gözünü Mısır'dan sonra bir de Suriye'ye dikmiş olduğundan ordusuyla Gazze'ye geçip oradan sâhil boyunca Akka'ya muvâsalat ve kalenin hasr ve tazyîkine mübâşeret eylemiş ise de Akka'nın

⁴⁴Cevdet, cild 7, sayfa 163.

⁴⁵Cevdet, cild 7, sayfa 122.

etrâfında dökdüğü kanlar netice-bahş-ı merâm olmayıp Fransız askeri her çend ki hücum ve iktihâmda ateşe saldırırcasına ileri gitti ammâ önlerinde şecâat-ı mücesseme itlâkına şâyân bir Cezzâr ve ona peyrev olmakla müftehir bulunan Nizâm-ı Cedîd gibi bir asker görmüşler ve her hücumlarında geri püskürtülmüşlerdir çünkü devlet Bonaparta'nın suret-i dostânede görünerek bagtaten Mısır'a girip ve oralarda bast-ı bisât istilâ eyledikten sonra Suriye'ye tevcihini nazar-ı bi-kaydâne ile görmekten vazgeçmiş ve hemen tedârikât-ı harbiyyeye müsâraâtla tez elden Akka'ya biraz Nizâm-ı Cedîd neferâtı göndermiş idi⁴⁶

Ve Köse Mustafa Paşa'yı donanma ve ordu ile İskenderiye cânibine müteveccihen yola çıkarmış idi Paşa'nın ordu ve donanma ile İskenderiye tarafına gelmek üzere olduğu İngiltere'nin Fransa aleyhine Avrupa devletlerini tahrîk eylediği bir zamanda idi ki Bonapart'a artık bütün bütün giriftâr-ı elem ve Mısır cihetinin ihtizâz ve iğtişâşından dûçar-ı ekdâr ve evhâm olmasıyla Nasiriyye'de bulunan Ceneral Kleberi celb ile var kuvvetini bazuya vererek gayet şedîd bir hücum etmek emrini vermiş ve Fransız'lar şu emir üzerine öldürücü şiddetli bir hücum eylemişlerdir ki hakikâten muhâcemât-ı meşhûrenin en birincilerinden birisidir bu hücumda ateş-i harb ve sitûz bir gün devâm eyledikten sonra Fransızlar gece saat beşte muharebeye devâm ve Burc Ali nam kaleyi lağm ile rahnedâr ederek içeriye girmeye bile muvaffak oldular asâkir-i Osmaniyye miknet ve sebât ile taş gibi kesilerek düşman her ne taraftan **[44]** baş göstermiş ise karşısında bir müdâfâ-i kâmileye rast gelmiş ve top ve tüfenk ateşinden başka bazı yerlerde kılıc kılıca yaka yakaya muhârebe edilmekte bulunmuş idiyse de Fransızlar refte refte tekarrüb eylediklerinden Cezzar son tedbir olmak üzere evvelce iki yerden kazdırdığı lağımlara ateş vererek bir hayli düşmanı havaya atmış ve kale içinde kalanlar üzerine de asker üşürmüş olmakla bunların da çoğu idâm kılındı

Akka önünde duran İngiliz donanması ve donanma amirali İsimit⁴⁷ gece beşte vukû bulan şu muhâcemâtın derece-i şiddetini ve cephânelerin iştialini görecektik kalenin

⁴⁶İşbu askerin mikdârı yediyüz nefer olduğu Cevdet'in cild 7, sayfa 58, yazıldığı şu fıkrasından müstebân olur (Bu esnâda Bonaparta'nın Berû's-şâm tarafına hareketi istimâ olunmakla Levend Çiftliği'nde talîm olunan Nizâm-ı Cedîd askerinden yediyüz mikdârı Cezzar Paşa maiyyetine gönderilmiştir) Fî'l-hakika ol vakte kadar daha bir orta Nizâm-ı Cedîd askeri tesîs olunabildiğinden şu rivâyetin doğru olduğu bâ şekk ü güvâhdir

⁴⁷Sdyney Smith

mukavemetinden nâ ümîd olup serpintisi kendilerine dokunmamak için gemilerini alarga etmişler ve artık Suriye'nin Mısır gibi Fransa eline geçtiğini zann ile vâ esefa demişler iken asker-i Osmaniyyenin muhâcemât-ı dilîrânesi ile düşmanın münhezim olduğu tahakkuk eyledikte İngilizler memûlün gayri olan şu muvaffakiyyeti kemâl-i taaccüp ile istima eylediler ferdâsı gün düşman hücûmunu bir daha tecdîd eyledi çünkü Akka Suriye'nin kilidi makâmında olup orayı almadan avdet eylese esnâ-yı rahta Osmanlıların takîbiyle bütün bütün zedelenmekten ve her muhârebede gâlip olmağa alışmış olan Bonapart gibi bir kumandanın Akka duvarları önünde biçâre kalmasıyla şöhret ve şâyia-i askeriyyesini lekedâr etmekten korkar idi ve bâ-husus Akka alınır mı Suriye hemen kâmil feth olunabilecek derecede idi bu cihetle bütün bütün fedâkarlığı göze aldırıp ertesi günü muhârebeye yine başladı o gün ise Rodos Mutasarrıfı Hasan Bey ile Derseâdetten gönderilmiş olan bir mikdâr Nizâm-ı Cedîd askeri imdâda geldi yetişti⁴⁸ Cezzâr elindeki azıcık Nizâm-ı Cedîd askerinin görmüş olduğu gazanferâne hizmetleri görerek her neferini canından ziyâde severken bu kere yine o sınıftan bir imdâd alınca bütün bütün kuvvet-i kalb hâsıl eyledi Nizâm-ı Cedîd efrâdı ise hemen nikâte-i lâzımede mevki tutup ayaklarının tozuyla mukâbele-i bi'l-misle müsâraât eylediler ve kaviyyen müdâfaâ edip Fransızları metrislerine kadar takîb ettiler şu intizâm-ı kâmile altında bulunan askerden Fransızların yediği dayak bütün bütün gözlerini korkutmakla düşman askeri hücûm ve iktihâmdan imtinâ eder oldu

Nihâyet Bonapart Akka kalesinden nevmîd olarak sakîlü'l-hücûm edevât-ı harbiyyesini yere gömüp sabaha karşı zemzeme-i hayf ve sad hayfla Hayfa'ya can attı gitti

Ve Yafa'ya muvâsalâtında istihkâm yapıp birkaç gün rahat eylemek istemiş ise de Osmanlıların takîbinden kurtulamayıp hemen geceleyin zevâid eşyâsını ihrâk ederek Gazze'ye vardığında orada dahi takîbden rehâyâb olamadığından nefesi Mısırdaki almakdan başka çare bulamadı imdi Bonapart Mısır'a ricat edip ve Fransa'da zuhûr eden inkılâbât ve ufk-ı politikada husûle gelen tebeddülât münâsebetiyle orada da duramayıp Ceneral Kleberi bi't-tevkîl Fransa'ya avdet eyledikten ve Ceneral-ı müşârun-ileyh bir Arap fedâisi eliyle idâmından sonra Mısırcı işin bütün bütün

⁴⁸ Cevdet, cild 7, sahife 91.

değişip Fransızların hâli fenâlaşmış ve İngilizler donanma-i Osmaniyye ile müştereken hareket etmekde bulunmuşlar idi [45] 1215 senesinde İngilizler İskenderiye'ye muhâsaraya mubâderet eyledikleri vakit Osmanlı donanmasında sagîr ve kebîr yetmiş pâre sefîneden ibâret olarak Ebûkır sevâhiline gelip karaya altı bin asker dökdü ve Kaptan Paşa kethüdası Hüsrev Ağa'yı ki cülûs-ı Abdülhamîd Hân'da Sadrazam olan ve Ağa Hüsrev Paşa lakabıyla yâd edilen zâttır başbuğ nasbeylemiş ve bunlara biraz askeri terfîk ederek Reşid üzerine sevk etmiş idi Hüseyin Ağa ibtidâ Levend Çiftliği takımından sol kolağası Abdullah Ağa'yı bir miktar Nizâm-ı Cedîd askeri ile Reşid üzerine sevk eyledi ve Reşid boğazına on kıta şalope idhâl ile kalenin teslîmini teklîf ettikte Fransızlardan menhurâne cevâb almasıyla berren ve nehren top ve humbara ile kaleyi dört gün ale't-tevâli tazyik etti düşman teslimden başka çâre-i necât göremeyerek evâil-i Zilhiccede kaleyi de teslîme mecbûr oldular ki bunda da Nizâm-ı Cedîd'in hayli yararlığı görülmüştür⁴⁹

İşte Nizâm-ı Cedîd'in Mısır cihetinde gösterdiği yararlık şunlardan ibâret olup asker-i mezkûrenin ol havâlide ufak tefek sâir hidemâtında sebkât eylemiş ise de bunların tafsîli tatvîli mûcib olacağı gibi inşae Allahu teâlâ muhârebât-ı Osmaniyyeyi bast-ı beyân eder iken sırasıyla Mısır seferinin tafsîlâtı yazılacağından teferruât-ı sâiresi ol vakte bırakılmak üzere şimdilik bu kadarcıkla iktifâ ve asker-i muntazama-i mezkûrenin memâlik-i Osmaniyyenin cihât-ı sâiresinde ibrâz eylediği hizmetten en başlıcasının beyânına ibtidâr olunur

Târîh aşinâyân-ı zamân nezdinde malûm olduğu vechle devlet Mısır'ın şu gavâil-i ahvâliyle meşgûl iken Rumeli'de dahi dağlı eşkıyası devleti daha ziyâde tazyik ve tâciz eylemekte idi

Çünkü tetabu'-ı muharebât ile ahvâl-i idâre-i mülkiyyeye bakılmadığından her tarafta birer bâgi zuhûr ederek bâ-husûs Siroz ve Varna ve Selanik aralarında ve Balkan ve Rodop dağlarının sarplığına mâzuren oraları makarr-ı eşkıyâ olmuş ve bunlar yerlerinde rahat durmadıklarından etrâf ve eknâfa sarkıntılık edegelmekte bulunmuşlar idi Vidin'de Paspanoğlu Ruscuk'ta Tirsinklioğlu İbrail'de Nâzır Ahmet Ağa Silistre cihetinde Yılıkoğlu Yanya ve Mora taraflarında Tepedelenli Ali Paşa gibi Rumeli'nin her tarafında türeyen derebeyi ve mütagallibe gürûhu da dağlı

⁴⁹ Cevdet, cild 7, sahife 200.

eşkiyasının birer memen ve melcâtı olduğundan bunların devletçe def‘ ve istisâlî mümkün olamamış ve bir hayli zaman Anadolu’yu harap ve yebâb eden celâlîler sekbanlar levendler gibi Rumeli cihetinde dahi dağlı eşkiyası ‘alem-küşâ-yı bâgi ve tuğyân ve memâlik ve beledâtı harâb ve perîşân etmekte bulunmuşlar idi ez-cümle bin ikiyüz altı seneyi hicriyyesinde üzerlerine asker sevk ve tayîn olunup bir iki mahalde hasr ve tazyîk olunarak cemiyetleri dağıtılmış ve eşkiyâ-yı merkûmenin avânesinden İdris ve Halil Ağalar tutulup Edirne’de idâm kılınmış ise de aradan biraz müddet mürûrunda tekrar şekâvete mucâseret eylediklerinden Hamamîzâde Ahmet Paşa bunlar üstüne memûr edilip fakat Belgrad müfsidlerini tedfîb için müşârun-ileyh Belgrad’a tahvîl-i [46] memûriyet eylemekle eşkiyânın tedmîri 1208 senesinde Zeyhaneli Hasan Paşa’ya tevcih olunmuş ise de o da muvaffak olamadığından müşârun-ileyh Silistre’ye gönderilip yeri Vidin muhafızı Vezir Ali Paşa’ya verilmiş ve oda kuvve-i vâfiyye ile eşkiya üstüne yürümüşdür ve Rumeli Vâlisi Ebubekir Paşa’da Manastır civârında ekserisini ansızın bastırıp idâm eylemiştir

Ali Paşa makarrı olan Niş’den seyr-i serî ile Pazarcık kurrâsından Dere karyesindeki eşkiyâyı târ ü mâr edip bakiyesini Çırpan ve Dimetoka ve Gümölcine ve Hasköy ve Nevrekop cihetlerinde takîb ve vukû bulan muharebelerde münhezim eylemiş ise de eşkiyâ Despot dağlarına tahassun eylediklerinden cibâl-i mezkûrenin menâatına da bakılmayarak bütün bütün def-i istisâlleri çaresine gayret etmiş ise de şekâveti esâsından kal‘ ü kam‘ edememiş idi nihâyet Ali Paşa ne tarafa giderse berâberince gitmek şartıyla eşkiyâ istimân ettiklerinden 1209 senesinde müşârun-ileyhe Anadolu eyleti verilip oraya geçeceğini haber verdikde âsiler bu kere birer birer Paşa yanından çözülmekle ve başka yerlerde ilân-ı şekâvete başladılar Ali Paşa’nın memûriyyet-i sâbıkası olan Çirmen Sancağı Hacı Abdi Paşa’ya ihsân ve takîb-i eşkiyâ’ya emr ü fermân buyrulmakla müşârun-ileyh sergerdegân-ı bugâtı rey ve amân ile bir yere iskân ettirebildiyse de bir sene sonra tekrar ref‘-i livâ-yı isyâna ictisâr eylediklerinden kethüdâ-yı esbak Mehmed Bey vezâret ve istiklâl-i tâm ile Rumeli’ye memûr maiyyetine asâkir-i muntazama itâ ve terfîk edildi ve müşârun-ileyh Edirne’ye vardığını müteâkib pek çok gayretler ederek taraf taraf tedmîr-i eşkiyâya müsâraat etmekle ekserisini ele getirmiş ise de yine tamâmiyle istisâllerine muvaffak olamadığından memûriyyetinden azliyle yerine Belgrad Muhafızı Mustafa Paşa memûr edilmiş ve müşârun-ileyh 1211 senesinde Sofya tarafından eşkiyâyı

sıkıştırırken Niğbolu cihetinden Silistre Valisi ve beri cânibden Anadolu Valisi Ali Paşa memûr edilmiş iken Paşaların başındaki asker eşkiyâdan farksız dirliksiz ve düzensiz olmakla yine neticeli bir iş görülemedi devlet şekâvetin kökünden kal' ü kam' ı derebeylerinin terbiyesiyle olacağını anlamış olmakla ve işe Vidin'de başına bir hayli eşkiya toplayarak ve yeniçeriye de nisbet peydâ eyleyerek Tuna havâlisini yıkıp yakan Paspanoğlu'ndan başlamayı muvaffak-ı hikmet-i hükümet görmekle 1212 senesinde Kaptan Paşa'yı Serasker nasb edip kuvvetli bir ordu ile Vidin'e yürütmüş ve müşârun-ileyh bir çok telefât vererek kaleyi sıkıştırmış iken ekser muhârebelerde bâis-i hezîmet ve perişân olan 'adem-i ittihâd münâsebetiyle ordu-yı hümâyûn münhezim ve perişân olduğundan şu inhizâmdan sonra Paspanoğlu bütün bütün kâm' ını artırdı halbuki Paspanoğlu şakîsini uyutmak üzere rütbe-i vezâret bile verilmişti Mısır meselesi cihetiyle devletin nazar-ı dikkati bütün bütün Rumeli'ye atf olunamadığından Kaptan Paşa hezîmetinin ahz ve intikâmı vakt-i âhere ta'lik olunarak nihâyet 1215 senesinde Silistre Vâlisi Musa Paşa ile Tırhala Mutasarrıfı Palaslı Mehmed Paşa tedmîr-i eşkiyâya memûr edilmiş ve Mehmed Paşa Tırnova'yı Musa Paşa'da Niğbolu'yu almış iseler de merkez-i şekâvet Paspanoğlu olmakla şakî-i merkûmun eşkiyâya olan [47] yardımı münâsebetiyle şekâvet kökünden kesilememiş ve Paspanoğlu'nun vezâretle uyutulamayacağı anlaşılmış olmakla vezâreti ref olundu ve Tayyar Paşa dahi Rumeli'ye ordusuyla geçirildi her ne kadar Tayyar Paşa Edirne civârında eşkiyâya galebe eylediyse de bu galebede bir galebe-i muvakkata idi hülâsa Rumeli Vâlisi Gürcü Osman Paşa azl olunarak yerine Hakkı Paşa beş sene istiklâl-i tâm ile Rumeli Vâlisi edilmiş ise de ifrât-ı kibr ve taassubundan bir şey yapmaya muvaffak olamadığı gibi yerine getirilen kethüdâsı Ömer Ağa zamanında Edirne'deki Arnavut askeri isyân ettiklerinden o da azl ve Tepedelenli Ali Paşa memûr edilmiş idi bu sefer gerçi Osman Paşa'da bir mütegalib kesildi Anadolu cihetine memûr olmuşken geçmek istemedi Bosna'ya tahvîl-i memûriyyet edildi ona da gitmedi nihâyet maiyyetine üçbin nefer asker gönderilip ve Arnavut askerinin maâş vesâireleri verilip güç hâl ile bu gâile yatırıldı Tepedelenli Ali Paşa'ya Sofya'ya karîb mahalde eşkiyâ dehâlet ettiklerinden arz ve edepleriyle oturmak şartıyla muvakkat bir mütâreke kılındı ortalık tebsî olundu

Paşa'nın Filibe cânibine hareketi eşkiyâyı korkutmakla fî-mâ-ba'd birer mahalde iskân ile şekâvetden ferâgat edeceklerine dâir söz verip fakat şu sözlerinin icrââtını

evvel bahara talîk eylemişler idi Paşa şu söz üzerine vilâyetine avdet eylemekle Çavuşbaşı Ali Ağa Dersaâdet'den Rumeli'ye gönderildi Çavuşbaşı İskece'ye varıp rüesâ-yı eşkiyâdan Ali Molla ile Kara Feyzi'nin iskâtları husûsunu müzâkere için Rumeli ayânlarını topladıkda cümlesi Ali Paşa'nın batş ü şiddetinden şikâyet ile devlet bir münşif vezir gönderirse onunla beraber mütehhiden tedmîr-i eşkiyâya çalışacaklarını temhîr ve bu meâlde bir kıta arz-ı mahzar dahi temhîr eylediklerinden Çavuşbaşı Dersaâdet'e avdetle beyân-ı hal eyledikte Vehhâbi meselesi ve İngiltere ile Fransa beyninde zuhûr eden muharebenin muntic olabileceği vukûât arasında bir de Rumeli'de daha büyük bir gâile zuhûru menâfi-i devlete mugâyir olduğundan müşârun-ileyh uhdesinden Rumeli eyâleti alınıp Selanik Sancağı mutasarrıfı Vanî Mehmed Paşa'ya tevcih kılınmış idi

Ve muallem askerden yedi sekiz bin süvârî ve piyâde Çorlu tarafına gönderilip İznikmid mutasarrıfı Osman Paşa bu fırkaya başbuğ tayîn olunduktan başka Cabbarzâde ve Kara Osmanogullarının dahi asâkir-i vâfiyye ile bu cemiyete iltihakları emrolundu Osman Paşa Nizâm-ı Cedîd ile Dersaâdet'ten hareket ile eşkiyâya Ballı nam karyede rast gelerek birinci muharebede eşkiyâyı münhezim ve perişân eylemiş ise de Vanî Mehmed Paşa tedmîr-i usât hakkında bir iş beceremediğinden yerine İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa tayîn kılındı ve eşkiyânın yatağı ve maiyyeti olan Gümülcine ayânı Süleyman Ağa ile Filibe ayânı Hüseyin Bey'in idâmları emrolundu ancak Süleyman Ağa'nın Tekfur Dağı ve Çorlu taraflarında olan dağlıları teşvîk etmesinden havf olunmakla buna karşı tedbîr-i ihtiyâtiyyede bulunarak Çorlu taraflarına dahi muallem askerden [48] mikdâr-ı kifâye piyâde ve süvârî sevkolunup mîr-i mîrândan Karaman Beylerbeyisi Abdurrahman Paşa dâiresi halkıyla arkalarından gönderildi Abdurrahman Paşa Çorlu sahrasında asker-i muallem ile birleştikten sonra Malkara'ya ve oradan da mecmû-ı eşkiyâ olan Bulgar karyesine varup eşkiyâyı tedmîr eyledi İbrahim Paşa'nın ihtâr ve işârı üzerine Tirsinklioğlu asker sevk edip perişân olan eşkiyânın yollarını sedd ile itlâf ettiği gibi bakiyesi de Vidin cihetinden Paspanoğlu'nun kahrına uğrattırılmış ve İbrahim Paşa'nın kethüdâsı Tahir Paşa dahi mikdâr-ı kifâye asker ile Gümülcine'ye gönderilip ayân Süleyman Ağa ise nihâyet Tırnova'da Tirsinklioğlu'nun askeri yedine düşmüş ve Filibe ayânı Hüseyin Bey ve rüfekâsı birer sûretle elde edilip katl olunmuştur şu icrâât ile Rumeli eşkiyâsı evvelkilere mukâyese olamayacak derecede

kahr ü tedmîr olunup bu işte hüsn-i hizmetleri görünen İbrahim ve Abdurrahman Paşalar mazhar-ı mükâfât-ı seniyye olmuşlardı işte bu kadar senelerden beri devleti meşgûl ve memleketi harâb eden dağlı eşkiyâsının hemen esâsından denilebilecek derecede kahr ü tedmîr iki üç defa üzerlerine sevkolunan asker-i muallim sayesinde olup hatta Koca Sekbanbaşının Sultân Mustafa'nın velîahdlığı esnâsında takdîm eylediği lâyiha-i meşhûresinde muharrer olan şu "Rumeli"de zuhûr eden dağlı eşkiyâsı bunca vüzerâ ve memûrîne galebe edip şimdiye dek hiçbir yerde bu hıznırlar kimseye yüz döndürmediler geçen bin iki yüz on yedi senesinde üzerlerine Nizâm-ı Cedîd askeri memûr olundukta dağlı eşkiyâsı bunların birtanesi kalmayınca kadar kırıp Nizâm-ı Cedîd'in kökünü kazıyıp nâm-ı nişânlarını mahv ve imhâ etmek niyet-i fâsidesiyle var kuvvetlerin bazuya getirip bunlarla elleştiler Nizâm-ı Cedîd askerinin topları ve humbaraları ve süvârîleri yanlarında olmayıp yalnızca piyâde ve açıkda dizlerine kadar çamur içinde ve eşkiyâ ise bir karye derûnunda iken vardılar basdılar eşkiyâyı olmuş armut gibi döküp harab ettiler eşkiyâdan alınan dillerden menkûldur ki eşkiyâ birbirine çağırışıp "A be babamoğlu bu Nizâm-ı Cedîdin ateşi işittiğimiz gibi değilmiş tartıldık işte bizden altı okka ziyâde geldiler diye söyleşiler imiş" fıkrası dahi asâkir-i mezkûrenin her yerde ve az vakit zarfında ibraz eyledikleri hizmet-i celîleyi mu'lin olmakla Sultân Selim-i Halîm Hazretleri çire-i dest-i himmetleriyle teşekkül eden bir heyet-i askeriyenin şu yararlıklarını görerek cidden iftihar eder ve asâkir-i mezkûre aleyhinde söz söyleyenlerin şu hidemât-ı celîleyi görerek mütenebbih olacaklarını ve onların da Nizâm-ı Cedîd'i zât-ı şâhâneleri gibi seveceklerini ümid ederek bir kat daha mesrûr ve müteselli olurlar idi

Kitâb-ı evvelde beyân olunduğu vechle yeniçerilerin zabt ü rabtı bozulduktan sonra vukû bulan muhârebelerde devletin Dersââdet'ten yeniçeri ve ordu çıkarması halkça bir dâhiye-i kübrâ makamında tutulup öyle günlerde herkes evlerinden dışarı çıkamaz ve dükkânlarını açamaz idi hele yol üzerinde bulunan kurrâ ve kasabanın başına gelen felâket yutulur belâ [49] ve şenaâtlerden değil idi bu defa teşkil kılınan Nizâm-ı Cedîd askerinin sürat-ı hareket ve manevrasını herkesi hayret ve meserretle temâşa etmekle berâber daha o vakite kadar bir yere hareketleri vukû bulmadığından asâkir-i mezkûre dahi esnâ-yı rahda ahaliye teaddi edecekler mi diye cümlede bir intizâr olup husûsuyla sefâretler devletin muallim askerini şu yolda mehekk-i tecrübeye çekmek arzusuyla bir yere hareketlerini isterlerdi hatta bâlâda beyân

olunduğu vechle Abdurrahman Paşa kumandasında bulunmak üzere Çorlu tarafına çıkarılan asâkir-i muallemenin Dersââdet'ten sevk ve irsâllerinde düvel-i ecnebiyye süferâsından bazıları arkalarından hafıyyen memûrlar göndermişler idi asâkir-i merkûme zâbitlerine kemâ yenbagî itâat ve inkiyâd ve esnâ-yı rahda ahâlinin bir hilâle-i taarruzdan mücânebet ederek tamam askerliğe lâıyk olacak vechle seyr ü hareket eyledikleri görüldükte herkes askerin bu tavrından memnûn ve ecnebler az vakit zarfında Osmanlıların iktisâb eyledikleri şu intizâma mütehayyir olmuşlardı

İşte Nizâm-ı Cedîd askerinin şu yolda vukû bulan hidemât-ı müstahsenesi cümleyi mütehayyir eylediği sırada halkı teşvîk ve rağbet için Sultân Selim-i şehîd ara sıra bunları huzur-ı şâhânelerinde manevra ve talîm ettirerek inâm ve ihsân-ı tâcdârîlerine mazhar buyurdukları gibi İrâd-ı Cedîd defterdârı olanlara verdiği emir üzerine senede bir iki defa onlar tarafından Sadrazam ve Şeyhülislâm ve ricâl ve vükelâ-yı devlet dâvet olunup ziyâfet-i kesiresinden sonra cümle huzûrunda talîmler icrâ edilir ve bu sırada Sadrazama teşekkürü hâvi taraf-ı şehriyâriden taltîfnâmeler gönderilirdi Nûri Bey târîhinde bu misüllü ziyâfetler muhkî ve muharrer ise de tevârîh-i sâirede ehemmiyetsiz zannıyla yazılmamış ve'l-hâsıl Hakan-ı müşârun-ileyh halkı ve vükelâyı Nizâm-ı Cedîd'e ısındırmak ve Nizâm-ı Cedîd'i de taltîf ve tergîb eylemek üzere zuhûr eden her fırsatı iğtinâm buyurmuş oldukları hâlde esefâ ki böyle muntazam ve mutî bir askerin kadrini bilmeyen bir takım menfaât perest hâinler asker-i mezkûre tezâyüd eder ve Rumeli'ye yerleşirse yeniçerilerin ve kendilerinin artık ehemmiyetleri kalmayacağını hissettiklerinden el altından gerek Nizâm-ı Cedîd ve gerek onun müessisi olan şehriyâr-i şehîd aleyhinde fesâd ve ihtilâl ihzâr ediyorlardı ki bu madde dahi fasl-ı âtîde hülâsa-i zıkr ve beyân olunacaktır [50]

Fasl-ı Hâmis

Nizâm-ı Cedîd'in Sûret-i Lağvı ile Şehâdet-i Selim Hân-ı Sâlis

Nizâm-ı Cedîd'in refte refte tezâyüdü ve Kadı Paşa ile Cabbarzâde'nin gayretleriyle Anadolu'da iyice yerleşmesi geride muhâlefinin gözlerini yıldırılmış ve asker-i mezkûre Rumeli'nde icrâ olunursa artık her taraf onların kabza-i tasarrufuna geçerek

eski ocakların bi't-tabî şân ve revnakı kalmayacağı mütâlaası yeniçerileri telâşa düşürmüş idi

Ve Rumeli'nde beheri birer hükümdâr kesilmeye başlayan derebeyleri Nizâm-ı Cedîd gibi muntazam bir kuvve-i askeriyyeye karşı duramayacaklarını anlamalarıyla bu askerin değil Rumeli'nde tamîmini hatta Anadolu ve Dersaâdet'te intişârını bile istemezlerdi

1806 senesinin bahârında Avrupa ufk politikası üstünde yine karanlık bulutlar görülüyordu Rusya devleti Presburg müsâlaha-nâmesine iştirak etmeyerek Fransa hükûmetiyle muhârebe hâlinde bulunur ve Berlin kabinesi ise Fransa'nın evzâ ve etvârından memnûn olmadığından Fransa hükûmetine ara sıra bazı tebliğât-ı dostâne icrâ ederdi

Bu muhârebe alâmetlerinin bir şerâresi de Memalik-i Şâhânede görülüp ez cümle Sırlılılar isyân eylediler Rumeli Vâlisi Sırbistan'a ve Bosna askeri de o cihete memûr olmuşken Rusyalılar intihâz-ı fırsatla Karadağlıları tahrîk ve Fransızlar da Dubrovniği istilâ eylediklerinden ahvâl-i hâzıraya karşı devletin ne yolda hareket eylemesi lâzım geleceğine dâir vükelâ ve ümenâ-yı devletin hülâsa-i efkârını lâyhâlar ile beyân eylemeleri irâde ve müşârun-ileyhin her biri ber-mantık-ı irâde-i seniyye birer lâyhâ kaleme alıp cümlesi mâbeyn-i hümâyûna arz olundukda kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî İbrâhim Nesim Efendi lâyihası istihsân buyrulmuştu Nuri ve Cevdet târîhlerinde beyân olunduğuna göre bu lâyhânın hülâsa-i mazmûnu (asâkir-i şâhâne başbuğu olan Karaman Vâlisi Kadızâde Abdurrahman Paşa'nın asâkir-i kâfiye ile Rumeli'ye imrâr ve zâhiren Sırlı aleyhine olarak kırk elli bin neferden ibâret bir orducuk tertîb ile Sofya yâhûd Edirne'de ikâme olunup eğer Moskovlu nakz-ı ahd ile kılâ'-i hakanîye taarruz ederse Devlet-i Aliyye ordusu hâzır bulunmakla müdâfaaya ibtidâr edilmek ve eğer Fransalı hayrhâhlık yolunda Devlet-i Aliyye'nin tesyîlinden bahs ederse saltanat-ı seniyyenin kuvveti kemâldedir yalnız kendi reâyâsından olan Sırlılıarı tedîb için ednâ himmetle bu kadar muallem asker ile bir ordu tertîb eyledi iktizâ ederse Rusyalı'nın müdafaasına da kâbildir cevâbı verilmek ve bu iki sûrette dahi hâcet mess etmezse bu ordu Sırbistan üzerine sevk ile âsiler tedîb olunmak) husûsâtından ibâret olmakla bunun üzerine Kadı Paşa'nın asâkir-i vâfiyye ile Dersaâdet'e gelmesi için emr-i âlî gönderildi ve bu vesîle ile

Nizâm-ı Cedîd'in Rumeli'ye tamîmi dahi tasmîm olunduğundan Gümüşhâne Emîni Ahmed Ağa Dersaâdet'e celb ve Edirne Bostancıbaşı nasb olundu ve Edirne'de nizâmı bozulmuş olan bostânîlerin nizâmları bir suret-i haseneye ifrâğ [51] ve adedleri bine iblâğ olunmak için yedine bir talîmât verildi ki maksad-ı hakkı Edirne'de Bostânî nâmıyla bir orta asakîr-i mualleme tertîbi idi

Ve Nizâm-ı Cedîd'in Rumeli'nde ibtidâ Tekfur Dağı'nda icrâsı tensîb ve bu bâbda Tekfûr Dağı mütesellimine fermân-ı âlî gönderildi hâkim efendi fermânı kiraât ve mazmûn-ı münîfine itâat lüzûmunu ifâde eyledikte yeniçeriler hücûm ile hâkimi idâm eylediler devlet der akab Tekfur Dağı yeniçerilerini tedîb ve hükm-i fermânı icrâya ısrâr etmesi lâzım gelirken yalnız birkaç kalyon irsâliyle bahren Tekfur Dağı'nın tazyîfine müsâraât ile iktifâ eyledi işbu fermân-ı âlî-şânın mazmûnu Nizâm-ı Cedîd'e ol vakte kadar gönüllü nefer kayd olunur iken bundan sonra yirmi yirmi beş yaşında olan ahâli-i Müslime'den lüzûmu kadarının asker olmaya mecbûr olacaklarını emr ve beyândan ibâret olduğundan fermânın her yerde sû-i tesîri olmuş ve âtîde zikr olunacak Edirne Vakası'na da bu sû-i tesîr sebep olmuş idiği ve Tekfur Dağı maddesinden sonra Rumeli'nin ekser mahallinde fermân neşr ü ilânına hükûmet memûrları cesâret edemedikleri gibi İstanbul'da dahi ahâlinin tehyîcinden ihtirâzen Bâb-ı Âlî'nin fermânı neşrettirmediği tevârih-i ecnebiyyede muhârrer ve mestûr ise de bizim Türkçe târihlerin hiç birinde ne mazmun-ı emr-i âlîye ve ne de şu husûsâta dâir bir kayıt ve malûmât olmadığına teessûf olunur her ne hal ise Abdurrahman Paşa asâkir-i külliye ile Üsküdar'a vürûd ve bir müddet ikmâl-i levâzımât ile iştigâl eyledikten sonra süvârî ve piyâde yirmi dört bin asâkir-i mualleme ile Edirne tarafına gitti Kadı Paşa'nın birkaç kere huzûr-ı hümayuna çıkıp mazhâr-ı iltifât olması ve bâ husûs kethüdâ İbrahim Efendi lâyihasının istihsân olunması sadr-ı vakt olan İsmail Paşa'yı dilgîr eylemiş ve zaten Kadı Paşa'nın Edirne cihetine azimetini Sadrazamın hilâf-ı rey olarak mahzâ zât-ı şâhânenin ısrârıyla vukû bulmuş olmakla ve Sadrazam harîs-i câh ve ikbâl sebuk-magaz bir adam bulunmakla her türlü fenâlıkları gözüne aldırıp Tirsinklioğlu İsmâil Ağa'ya hafiyyen adam gönderdi ve dâire-i saltanat-ı seniyyede teneffüz eden ricâli ifnâ eyledikten sonra birlikte devlete nizâm vermek üzere dâire-i ittifâka dâvet ve o da icâbet ve Rumeli ayânlarını teşvîk ve igvâya müsaraât eyledikde zaten Rumeli ayânları Kadı Paşa'nın ordu ile yürümesinden mütevahhiş olduklarından bu dâveti canlarına minnet eylediler ve Paşa'nın askerine

mukâbele ve müdâfaayı tasâmîm ederek her taraftan hareket ve Edirne havâlisinde tahaşşüd ve tecemmü eylemeye başladılar

Eğer Sultân Selim-i Halîm Kadı Paşa askerini Derseâdet'e vürûduna müteakib yola çıkarmış ve işi sūratlice tutmuş olsaydı böyle cemiyyetler teşkîl ve tertîbine vakit bulunamazdı halbuki müşârun-ileyh Nizâm-ı Cedîd'in münâveresini seyretmekten pek çok mütelezziz olduklarından fâidesiz resm-i geçitler ile yirmi günden ziyâde vakit izâa edildi bu müddet zarfında ise hilâfgirân-ı saltanat bildikleri gibi icrâ-yı şenâate muktedir oldular çünkü bu müddet zarfında şehzâde Sultân Mustafa [52] tarafdârânı sadrazamla ittifâk ederek hilâfgirândan mevâlî ve ricâl ile yeniçerileri dâire-i ittifâka idhâl ve şehzâde-i müşârun-ileyh lisânından Yeniçeri Ocağı'na ve Rumeli ayânlarına envâ mevâidi muhtar ve Nizâm-ı Cedîd'in ref'ini müşîr kağıdlar irsâl ettiler

Sadr-ı vaktin bazı bahânelerle Rumeli'ye gönderdiği hâsekilere hafîyyen verdiği talîmât mûcibince onlar da halkı tehdîş ve Nizâm-ı Cedîd cümlelerini kılıçtan geçirecek diye teyhîc ve tahvîf eylemeleriyle kasabât ve kurrâ ahâlî-i mutîası da ũrkerek isyâna karâr verdiler ve bu cihetle müddet-i kalîlede Edirne'de külli haşerât tecemmü ve evvel-be-evvel Nizâm-ı Cedîd taraftarı olan mezkûr Ahmed Ağa'yı ve Babaeski'deki mübâyaaacıyı ve Abdurrahman Paşa'nın Belgrad'a azîmet eylediği beyânıyla Rumeli sergerdegân ve ayânını temîn için Bâb-ı Âlî'den bâ tahrîrât gönderilen tatarı şehîd ettiler Kadı Paşa'nın Silivri'ye muvâsalatında ahâlisi 'alem küşâ-yı bagî ve tugyân ve müşârun-ileyhe mukâvemete kıyâm ettiklerinden Paşa Nizâm-ı Cedîd'i hücûm ettirerek Silivri'yi almış ve ileriye hareket ve Çorlu'ya muvâsalat eyledikte Çorlu ahâlisi de isyâna cesâret etmişlerdi Abdurrahman Paşa'nın muntazam ordusuna karşı Çorlu halkının mukâvemet edemeyeceği gerçi zâhir idi ancak İstanbul'da olan yeniçeri kokonoslarının da fitne ve fesâda sâ'i oldukları anlaşıldığından ordunun pek uzaması münâsib görülmemiş ve Silivri'ye ricât etmesi emri verilmiş idi usâtın terbiyesinde gösterilen şu rehâvet ise eşkiyâyı teşcî ve Nizâm-ı Cedîd'i meyûs eyledi

Hatta Paşa Silivri'ye geldikte meclisine dâhil olan Silivri ayânı esnâ-yı müsâhabetde Paşa'yı gâfil olarak idâm edivermek için yanındaki çifte kurşunlu tabancayı Paşa'nın

üzerine sıkılmış ise de bereket versin ki kurşun isâbet etmeyerek Paşa kurtuldu ve şakî-i merkûm derhâl tutulup idâm olundu

Tevârîh-i Türkiye mazmûnuna ittibâen Kadı Paşa'nın Çorlu'dan sonra ricât eylediğini beyân eylemiş ise ki şu vaka zamânında Dersaâdet'te bulunup vukûâtı kaleme almış olan bazı ecnebi müverrihlerin beyânına göre Kâdî Paşa Çorlu'dan ileriye hareketle Babaeski'ye vâsıl olduktan on bin kadar şakînin mühim noktaları tutarak mahall-i mezkûr önünden cereyân eden nehrin dik ve dar sahilini meşgûl edilmiş buldu pek ol kadar kavâid-i harbiyyeye vâkıf olmayan Paşa icâb eden tertîbâtı almadan hücûm emrini verdi Nîzâm-ı Cedîd askeri kemâl-i nizâm ve intizâmla hareket ve nehri güzâr ettiler lâkin şehre vâsıl olunca hânelerden atılan kurşunlarla pek çok telefâta dûçâr oldular sebât ederek üç kere hücûm etmişlerse de hiç birine muvaffak olamadıklarından Paşa Edirne'ye kadar ilerlemek fikrinden nukûle mecbûr ve ricât etmeye muztar oldu Kırkkilise ve Kârinâbad tarîkiyle Ruscuğa gitmek için Burgaz'a döndü lâkin Burgaz'a [53] müvâsalatında usâtın Kırkkilise yolu üzerinde kâin uzun ve dar bir boğazı muhâfaza eden Lüle deresine dolanıp orayı sedd ettiklerini ve Tekfur Dağı ve Ereğli yeniçerileri de usât ile ittifâk ederek İstanbul ile bahr-ı Marmara'ya giden hatt-ı ricâtı tehdîd eylediklerini istihbâr eylemiş ve usâtdan yedi sekiz bin kadarı Paşa'ya musâbakatla Çorlu'yu bile tutmuştu müşârun-ileyh Çorlu'yu geride bırakarak yoluna devâm edebilirken Çorlu ahâlisinin ilân-ı isyân ve şekâvet etmelerinden fevke'l-âde münfâil olmağla onları tedîb için askerini Çorlu'ya sevkeyledi ve kasaba civarına muvâsalat eder etmez hücûm emrini verdi şehrin devresi vâsi olmakla muhâsara olunmak mümkün olmadığı gibi neredübbân vesâire de mefkûd ve civârda orman olmaması cihetiyle inşâsı dahi müteessir idi ve askerin berâberince olan topraklar ise duvarları hadm ve tahrîb edecek derecede büyük çaplı değil idi Nizâm-ı Cedîd bedene çıkmak için zevâyâ-yı hârice önüne toprak ve taş biriktirip yüksek yer yapmakla meşgûl olurlar ve fakat böyle açıktan açığa toprak yığmakdan pek ziyâde telefât verirlerdi Paşa üç gün şu hâl ile tazyîke devâm etmekde inâd eyledi lakin İstanbul'dan hiçbir emr ve havâdis almadığı gibi zahîre kâfilelerinin dahi usât tarafından alındığını istimâ eylediğinden Çorlu ahâlisinden intikâm almak niyetini mecbûren terk ve Silivri'ye ricâte karâr verdi Silivri pîşgâhında iki korvet olduğundan şu sâyede halk makâm-ı itâatte kalabilmiş idi Paşa Silivri civârında ordugâhını tertîb ve on beş gün usâtın tahvîf ve tehdîdi

altında ikâmet eyledi ise de nihâyet bâlâda beyân olunduğu vechle İstanbul'un karışmaya başlaması cihetiyle avdet ve ricât emri almakla İstanbul'a ve oradan da Anadolu'ya güzâr eylemiştir müşârun-ileyh Anadolu'ya güzârından biraz sonra Tirsinklioğlu hâini kendi hizmetkârlarından birisi yediyle azm-i dârü'l-bevâr ve hâin-i mûmâ-ileyhin ziyâından gürûh-ı eşkiyâ haylice zaâf ve perişânîye dûcâr olmuş ise de İstanbul'da taraf-ı saltanat hilâfına bulunan yadigârlar Edirne cemiyetini mütemadiyen teşcî eylediklerinden cemiyet-i mezkûra mukarribîn-i şehriyâriden on kişinin isimlerini yâd ve bunlar katl olunmadıkça dağılmayacaklarını irâd eylediler ve bir iki hafta hutbede nâm-ı şâhâneyi ıskâta kadar ileri gittiler o esnâda Silistre eyâletinden infisâl ve mansıbı olan Anadolu'ya âzim olan Bekir Paşa Edirne'den geçerken şu hâl-i vehâmet-iştîmâli bi'l-müşâhede sergerdegân cemiyeti kavli-i leyyin ile kandırıp ve metâlib-i şeniyyelerinden vazgeçmek şartıyla sâir müstediyyât-ı meşrûalarına müsaâde buyrulacağı vaad ü taahhüdü ile kendilerini irzâ ve hemen Dersaadet'e ilgâr edip huzûr-ı şâhâneye duhûl ve meşhûdâtını arz etmiş ve yine bazı ecvibe ile geri dönüp Edirne'de cumhûru bi'l-iknâ herkesi yerli yerine iâdeye muvaffak olmuş idi Edirne Vakası zâhirde gerçi küçük bir şey ise de fakat manen pek büyük kuvveti hâiz idi çünkü bu fitne İstanbul'daki hilâfgirânın [54] semere-i sa'y ve tedbiri ile husûle geldiğinden Kadı Paşa'nın ricât-i kahkarisi bütün bütün onların şımarmasını ve Nizâm-ı Cedîd ile taraftarânının meyûs olmalarını mûcib oldu hatta bu aralık Sultân Selim-i Halîm Üsküdar'da inşâ ettirdiği Selimiye Câmi-i Şerîfi'nin hitâm bulduğu ilk cuma'da Nizâm-ı Cedîd askerinin Selâmlık resm-i âlîsinde bulunmasını tasmîm buyurmuşlar iken yeniçerileri hilâfgirân teşvîk ettiklerinden cümlesi silahlanıp Nizâm-ı Cedîd resm-i âlî-i mezkûra çıkarılırsa cümlesini idâm edeceklerini alenen beyân etmeye cüret eylediklerinden bîcâre efrâd-ı mualleme kışlaklarından taşra çıkarılmayıp Selâmlık resminde ke'l-evvel yeniçeriler saf beste-i selâm olması emir buyrulduğu gibi bazı letâîfü'l-hiyel ile tatyîblerine müsâraât kılınmış ise de böyle şeylerle yeniçerilere itminân gelmemiş idi

Bu fenâlıkların bâis ve bâdisi Sadrazam İsmail Paşa olduğu tahakkuk eylemekle Şeyhülislâmla beraber azl olunup şu sırada yeniçerileri taltîfen Yeniçeri Ağası İbrahim Hilmi Paşa Sadrazam ve Şerif Efendizâde Nâkibü'l-Eşrâf Mehmed Atâ Efendi Şeyhülislâm tayîn olundu Abdurrahman Paşa ile beraber bulunan yirmi dört bin muntazam askere İstanbul'daki altı yedi bin Nizâm-ı Cedîd zamm olunsu ve

Sultân Selim'in halimiyyeti olmasa bu kadar leşker ile yeniçeriler daha ol vakit tedfîb ve tenkîl olunabilirdi ne çâre ki sâik-i takdîr pâdişâh-ı müşârun-ileyhi bir girdâb-ı fenâyâ doğru sevk ediyordu Bonapart'ın teşvîkiyle bu esnâda devlet Rusya'ya ilân-ı harb etmekle Sadrazam Serdâr-ı Ekrem'likle ordu-yı hümayûnu müsteshiben hudûda azîmet eylediğinden Selânik Mutasarrıfı Musa Paşa gibi bir hâin kâimmakâmığa intihâb olunarak Dersaâdet'e çağrıldı İngiltereli ise Rusyalı ile Napolyon aleyhine müttefik olduğundan Devlet-i Aliyye'nin Rusya'ya ilân-ı harb etmemesine gayret eylemiş ise de şu gayreti semeresiz kaldığından donanmasıyla cebren boğazdan geçerek İstanbul önünde görünmüş ve İstanbul'u topa tutmak azminde bulunmuş olmağla tekmîl-i halk yekdil ve yekcihet müdâfâ-yı vatana şitâb ve pek az vakit zarfında İstanbul'u sâhilen bir büyük kale şekline ırcâ etmişler ve İngilizler muhâsara olmaktan korkarak geldikleri gibi gitmişler ise de Fransız elçisi Sebastiyani Devlet-i Aliyye'yi bir gâileye uğratıp da Fransa'dan istiâneye mecbûr eylemek için hafiyen yeniçerilere İngilizler vükelâ-yı devletin davetiyle geldi sözünü işâe ve İstanbul'da kalan gürûh-ı muhâlifin dahi atabegân-ı saltanatın ordu-yı hümayûn ile berâber gitmemesinden istifâde ile bu sefer müvâzaa olup gazez yeniçerileri kırdırmak imiş ve yeniçeri kışlaları hâli olmakla Nizâm-ı Cedîd askeri konacakmış ve bu cuma günü zât-ı şâhâne Nizâm-ı Cedîd elbisesiyle çıkacakmış ve Nizâm-ı Cedîd askeri geceleyin İstanbul'a dühûl ile kolluk neferâtını ve sâir mahallerde duran yeniçerileri ve Sadrazam dahi ordudaki yeniçerileri kıracakmış diye envâ-ı erâcîf neşrine başladılar söz kahvehânelere kadar düşerek İstanbul'da guftegû çoğalmaya başlayınca dakîka-i şînâsân-ı zamân ürkerek bir köşeye [55] çekildiler serkârân-ı devlet ise Nizâm-ı Cedîd'in kesret ve yeniçerilerin kılletine mağrûr olarak ve şu erâcîf ve guftegûlar bir büyük fesâdın mukaddime-i mülakatından olduğunu bilmeyerek nevm-i gaflete dalmış idiler çünkü Kâimmakâm-ı şeytanet-ittisâm müfti-i a'rec ile müttefiken ortalığı hâli bularak bir fitne ihdâsına çalışan Şehzâde Mustafa taraftarânıyla akd-ı peyvend-i ittifâk ederek bu misüllü havâdis neşrine müsâraât ve bir büyük fitne ihzârına gayret etmekte idi ve gürûh-ı muhâlifini kâmilten ele alıp onlar vesâtetiyle halkı Nizâm-ı Cedîd'ten tebrîd ve tenkîr eylemiş ve bu sırada Sultân Selim Bostancıbaşı Şâkir Bey'e (Sen Bostancı neferâtına Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirebilir misin) deyip te o da (Emrederseniz şapka bile giydirebilirim) diye cevâb verdiği havâdisini işâe ederek Bostancılar ile Nizâm-ı Cedîd arasında tefrika

düşürmüş idi padişah-ı melek-haslet ise Köse Musa ve Topal ‘Ata hâinlerinin ahvâl-i müfsîd-nigârîlerinden gâfil olarak Nizâm-ı Cedîd’in teksîr ve tevfirine çalışır dururdu binâen-aleyh akdemce Trabzon’dan celb olunan bir iki bin Lazı Kılâ‘-ı Seb‘a yamaklarına ilâve ettirdi maksad-ı âlî yamakların ulûfesi İrâd-ı Cedîd hazînesinden verilegeldiğinden boğazın iki tarafında hayme-nişin olan Nizâmı Cedîd efrâdıyla bunların ihtilâtına gayretle ve beynleri telîf olunarak Nizâm-ı Cedîd silkine idhâlleri tedbîrinden ibâret idi bu cihetle Bostancıbaşı Şakir Bey Boğaz Nâzırı Mahmud Efendi ile istişâre ve yamaklardan bazılarını mahremâne (Be hey canım sizin bu yerlerde külli alakanız var rahat geçiniyorsunuz bununla berâber Nizâm-ı Cedîd olup elbise giyseniz daha ziyâde temettu etmiş olurdunuz) diye yamakları Nizâmı Cedîd etmeye ihtimâm eylerdi Musa hâini bu tedbîri saltanat-ı seniyye aleyhine çevirip kurduğu fesâdın icrâsına alet ittihâz eyledi yani yamaklara hafiyyen haberler uçurup (Sizler yeniçeriler iken Frenk kıyâfetine girip de dinden çıkmış olan askerle ihtilâtınız yakışıyor mu) diye zihinlerini ihlâl ve yamaklara Nizâm-ı Cedîd olmaları teklîf olunacakmış ve kabul etmezlerse cümlesi denize dökülecekmiş gibi ercûfeler işâesiyle bir kat daha hâliü’z-zihn bir takım piç kârkânı izlâl etmiş olmanın yamaklar gizlice meşveretle (Bizler ebâ en cedd kuloğlu kuluz Nizâm-ı Cedîd elbisesi giymeyiz) diye karâr verdikleri esnâda Sultân Selim Hân hazretleri Bayezid Câmî selamlığında Sekbanbaşı Arif Ağa’ya (Ağa ordu’nun azîmeti hasebiyle İstanbul hâlidir ve kolluklarda yeniçeri az kaldı Nizâm-ı Cedîd askerinden her kolluğa üçer beşer adam koysam olmaz mı) diye buyurduklarında Ârif Ağa (Fermân efendimizindir lakin Yeniçeri Ağası ordadır ben burada bir vekîl kulunuzum irâde buyurulur ise bu husûsu Ağa’ya yazalım) demesi üzerine (Yok yazma şimdilik dursun) buyurmuş oldukları yeniçerilere ismâ olunmakla Ocak tarafından yamaklara talîm-i fitne için karakullukçular [56] gönderilmiş idi

1222 senesi Rebiyyülevvel’inin on yedinci ve Mayıs-ı Rûmî’nin on üçüncü Pazartesi günü Karadeniz Boğazı Nâzırı Mahmud Efendi Rumeli Kavağında yamaklara ulûfelerini verdikten sonra Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmek tasarrufunda olduğunu yamaklar istimâ ve hemen ictimâ ile meşveret-i hafiyyeye ibtidâr eyledikleri ağaları olan Halil hasekinin mesmû olmakla yamakların yanına varıp cemiyyetlerini dağıtmak istemiş ve elbise keyfiyetinin aslı yoktur deyip teminât vermiş ise de bize elbise giydirmeyi sen bile taahhüd etmişsin diye bîcârenin üzerine hücûmla şehîd

eylediler ve bu hâdise-i facâyı bi'l-istimâ kayığına binip firâr eden Mahmud Efendi'yi takîb eylediler Efendi-i mûmâ-ileyh Büyükdere Ocağı'na ilticâ eylemek istemiş ise de âsiler efendi-i mûmâ-ileyhi karaya çıkarken yakalayıp paraladılar

Mahmud Efendi'nin mühürdârı İstanbul'a gelen kayıkçılardan vakaya agâh olarak der-akab İbrahim Kethüdâ'ya ve o da mâbeyn-i hümâyûna keyfiyeti arz eyledi ve akşamüstü Bâb-ı Âlî'de akd-i meclis-i meşveret olunup âteş-i ihtilâlin Dersaâdet'e şerâre-baş-ı sirâyet olmaması esbâbı teemmül olunduğu sırada asıl fitne ocağı olan Musa Paşa hâini yamaklar itâate gelmek üzeredir etdiklerine nâdim olmuşlar şimdi üzerlerine varılsa işin daha fenâlaşmasını müeddi olur gibi maddeyi hafif renkte göstermiş olmağla Sultân Selim-i Halîm dahi nush ü pend ile tefrîk-i cemiyyetlerini irâde buyurdular ertesi günü yeniçeriler ileri gelenlerinden yamakları yola getirmek üzere bir heyet gönderildiği gibi Musa Paşa ve İbrahim Kethüdâ ve sâir bazı havâss-ı vükelâ li-ecl-i istişâre meşhûr Çardak denilen kollukda toplanıp bazı ağavât-ı Bektaşîyye ile bu bâbda idâre-i akdâh-ı kelâm eylediklerinde Sekbanbaşı mesmûumuza göre yamakların maksadı İstanbul'da bir büyük fitne ihdâs eylemek imiş tedâbir-i lâzîminin icrâsı rey-i âlîye menûttur diye tevriye ve ibhâmlı bir cevâb vermekle İbrahim Kethüdâ bu cevâbdan maksad-ı hafîye intikâl etmesi lâzım gelirken çünkü kendisi kemâl-i neşe-i ikbâl ile mest ve medhûş ve gurur-ı câh ve celâl ile bi-hûş ve sarhoş olduğundan (O makûle hazelenin cemiyyeti karga direngidir mühimsenecek madde değildir itâat etmezlerse cebren dâire-i inkiyâda alınır ve tedîb olunurlar) cevâbıyla maddeyi istihfâf ve diğerleri de onu tasdîk eylemesiyle meclis dağıldı Musa Paşa hüzzâr-ı meclisin ve bâ-hûsûs ol vakitçe habl-ı idâreyi yed-i inhisârına almış olan kethüdânın şu gaflet ve 'adem-i basîretinden fevke'l-âde vâyedâr-ı meserret olmuş ve üns-i ihtilâlin henüz iştiâl bulmadan müntaffî olur diye dâima havf ve endişe etmekte iken atabekân-ı saltanatın şu sûretle olan mağrûriyetleri o korkuyu da def' ve izâle eylemiş idi binâen-aleyh kânun-ı ihtilâli kaynattıkça kaydanıp tafsîlâtı kütüb-i mufasssala-i târihiyyede bahs ve beyân olduğu vechle iş bir taraftan taraf-ı saltanata hafif ve eşkiyâya dahi bu işde sizinle berâberiz korkmayın her biriniz envâ-i mükâfata mazhar olursunuz yollu lâtif göstererek Büyükdere'de Kabakçı [57] nâm şakî ri-yâseti altında bir cemiyyet-i isyânîyye teşekkül ettirmiş ve bunlar İstanbul'a yürüyerek yeniçerileri ve Topçu ve Humbaracı ve Kalyoncu Ocaklarını da kandırıp meydan-ı lahm'de bir büyük cemiyyet husûlune

kadar büyütmiş idi işbu pereseye gelinceye herkesin bâ-husûs mest-i ikbâl ile mağrûr olan mukarribinin aklı başına gelmiş ise de ne çâre ki ber-fehvâ-yı (âhû begüzeşt) iş işten geçmiş ve cemiyet-i isyâniyye tarafından başları talep olunan on kişinin ekserîsi Musa Paşa'nın dâm-ı tezvîr ve ihtiyâline düşmüş olmakla pâdişâh-ı Halîm-haslet dahi Nizâm-ı Cedîd'i ref' ve lanet etmekten başka ateş-i ihtilâlin teskîn ve itfâsına çâre göremeyerek asâkir-i mezkûre sınıfının ilgâ ve İrâd-ı Cedîd'i tayy ü fesh buyurdıklarını ilân ve fermân buyurdular İstanbul sokaklarında dellâllar çıkararak şu emri halka ilân eyledi yeniçeriler ile pâydâşları olan cemiyet-i fesâdiyye Nizâm-ı Cedîd'in üzerlerine sevk olunacağını teemmül ile işin pek ilerisine gidememekteler iken Nizâm-ı Cedîd'in refâ olunup askerinin kışlalarından birer birer dağıldıklarını istimâ edince bütün bütün şımarıp ve hafiyen Musa Paşa ve Şeyhülislâm hâinlerinden aldığı talîmât îcâbınca metâlib-i sâbıklarına bir de hal'-i Sultân madde-i kerihâsını ilâve ve istediklerini icrâ ile şu devlet-i Muhammediyye ve Aliyye'ye onulmaz bir yara daha küşâde ettiler işte bu kadar fedâkarlıkla tanzîm kılınan bir muntazam asker mahzâ birkaç hâin-i bî-dinin denâiyetiyle lağv olundu gitti

Bundan sonra vukû bulan ahvâl târîhimizin cild-i evvelinde asr-ı Selim-i Sâlis vukûâtı icmâlinde beyân olunmuş idiğiden tafsîlinden sarf-ı nazar kılındı zaten ahvâl-i mezkûrenin tafsîli için kalem ele alınsa vakanın dehşetinden insanın tüyleri ürpererek ve vücûda ra'ş'e gelerek yazı yazmak mümkün olamıyor nasıl mümkün olsun ki yazılacak madde Yavuz Sultân Selim ve Kânûnî Sultân Süleyman ve Fâtih Sultân Mehmed'e hayrî'l-halef olan Sultân Selim-i Sâlis gibi bir müceddidin vaka-yı Kerbelayı andıran madde-i şehâdeti olmakla insan müşârun-ileyhin fezâil ve kemâl ve mehâsin-i ahlâkını ve devlet ve milletin selâmeti uğrunda ibrâz eylediği hidemâtı teemmül ettikçe ve buna mukâbil gördüğü mükâfâtı düşündükçe kan ağlıyor

Zâten Şehrîyâr-ı müşârun-ileyh hazretlerinin zâde-i tab-ı belâgatları olup şahâdetinden sonra cebinden çıkan

Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem

Fetvâ-yı hûn-i nâ-hakkımı yazdı ibtidâ

Beyt-i meşhûru vakayı tafsîle hâcet bırakmayacak derecede mukayyed ve muhtasar bir güzîde bir eser olduğundan tatvîl-i makâldan ise yalnız onu derc ile iktifâ eyledik [58] Sultân Selim gerçi her devir ve milletde nâdir gelen eâzımdan ve Büyük Petro gibi müceddid-i meşâhirden idi ancak birinci rıfk ve mülâyimet ve ikinci batş mekânet ile mütehallik olmakla ikisi beyinde şu kadarcık bir fark var idi ne büyük fark Petro'nun şiddet ve mekâneti sâyesindedir ki o barbar Rus milletini zorla tarîk-i medenîye soktu İsterliç askerini mahv ile yerine mutî ve muntazam ve muvazzaf ve muallem asker tesîs etti Sultân Selim'in eseri hilm ve mülâyimettir ki bu kadar akçeler ve emekler sarfiyle tesîs edilen Nizâm-ı Cedîd bir kaba gürültü ile mahvoldu gitti devlet ve milletin saâdet-i hâl ve istikbâline hükümdarının ahlâkı ne büyük tesîr ediyor [60]

KİTÂB-I SÂLİS

Yeniçeri'den Gayrı Devletimizde Müstahdem Olan Piyâde Asâkiri

Serhad Kulunun Tarîfiyle Taksîmâtı - Azablar – Hisârlı – Lâğımcı – Sekbân – Müsellem ve Yörük ve Yaya – Voynuk

Kitâb-ı Evvelde zikrolunduğu vechle bin ikiyüz kırk bir târîhine kadar devletimizde iki cins piyâde askeri mevcûd olup bunlardan birincisi muvazzaf yani ulûfeli diğeri ulûfesizdi hazîne-i devletten doğrudan doğruya maâş tayîn ve bedel alan asâkir-i muvazzafa merkez-i saltanatda ikâmet ve lede'l-hâce sefere azîmet eder olduğundan Kapıkulu nâmıyla benâm olmuştu Memâlik-i Osmaniyye'nin vusât ve fesahat-ı inhâsı cihetiyle yalnız Kapıkulu askeriyle muhâfazası mümkün olamadığından vilayât ve eyâlât- ı şâhânede diğeri bir asker ihdâs buyruldu bunun vazîfesi vakt-i sulhde sâkin oldukları bilâd-ı kasabâtın hizmet ve muhâfazasında bulunmak ve hengâm-ı muhârebede Kapıkulu askerine kuvvetü'z-zahr olmak idi işbu asker Bağdad ve Mısır ve Garb Ocaklarıyla Şam ve Haleb ve Erzurum ve Kütahya ve Konya ve Bursa ve Kıbrıs Edirne Selânik Bosna Belgrad Temeşvar Budin gibi merkez-i eyâlet olan yerler ile serhadât-ı hümâyûnda vâki kalelerde iskân edilmekle Kapıkulundan fark olunmak için serhadkulu ve yerlikulu nâmıyla benâm idiler işbu serhad veya yerli kulu yeniçeri ve sâir sünûf-ı askeriyyeden ibâret olup bunlara

Yeniçeri Ağaları ve Yeniçeri Serdârları nezâret ve kumanda ederdi ve bunlardan başka yamak tabîriyle kalelerde müstahfız neferâtı vardı çünkü o ulûfenin usûl-ı idâresi icâbınca mühim bir kale zabt olundukta civârında vâki elviyeden birkaç sancak ilhâk olunarak bir eyâlet ittihâz ve bu eyâlete Beylerbeyi nâmıyla kuvve-i icrâiyye-i askeriyye ve mülkiyyeyi hâiz bir zât nasb olunduktan sonra feth olunan arâzi tahammül derecesinde tımar ve zeâmete taksîm ve hîn-i fetihde hizmetleri sıbkat eden şüce'â-i vatana tefvîz olunarak onlar dahi hizmet-i muhâfaza ile mükellef kılınır ve Cebeci ve Topçu ve Yeniçeri olarak mikdâr-ı vâfi asker yerli ve serhad kulu tabîrleriyle o kaleye muhâfız yazılıp bunların ulûfe ve vezâif-i mukanneneleri ocaklık tahsîs olunan mahallerin aşâr ve harîr ve cizye ve mîzân resmi misüllü vâridâtın tahsîl ve ifâ olunurdu ve kalenin ehemmiyeti ziyâde ve düşmanın tasallutundan gayr-ı irâde ise üçer beşer akçe terakki itâsıyla ve meselâ bir sene hizmet bulunmak şartıyla eski yeniçerilerden mikdâr-ı kâfi terakkili yazılıyor ve yine bir sene hizmet-i muhâfazada bulunmak ve badehu ocaklardan birine ilhâk kılınmak şartıyla ve kuloğlu tabîriyle icâbı mikdâr neferât dahi o kale muhafazasına memûr ediliyor idi [61] veyâhûd Kürdistan'da câri olduğu gibi bazı mahaller umerâ ve müteayyinâtına mutavattın oldukları mahaller Yurtluk ve Ocaklık nâmıyla tevcîh olup Yurtluğun hâvi olduğu arazinin vâridâtı öşriyye ve örfiyyesi emr-i hükümeti mutasarrıflarına âid ve hizmetleri hudûdu muhâfaza ve o tarafa ordu sevk olunursa Serasker maiyyetinde muhârebe etmek olup vefâtlarında dirlikleri oğullarına ve eğer bilâ-veled fevt olmuş ise hânedânından birisine tevcîh olunurdu

Devlet-i Aliyye bir asker devleti olup câ-be-câ feth ve teshîr eylediği memalik işte şu sûret ve usûl ile teşkîl eylemiş olduğundan Memâlik-i Osmaniyye'nin hâvi olan eyâlât birer heyet-i müsellehâ ile hücum-ı adâdan mahfûz demek idi ve her kalenin muhâfızı başka başka tertîb olunmuştu

Vüzerâ ve mîr-i mîrân ve sâir mirlivâların kapısı halkı nâmıyla kendilerine mahsûs süvârî ve piyâde askerleri olduğu gibi derebeyleriyle bazı ümerâ-yı aşâirin asâkir-i mahsûsesi olduğundan bunlar da bir muhârebe zuhûrunda irâde-i aliyyeye göre hizmet-i devlette bulunurlardı

İşte şu tafsîlâtan anlaşılır ki devletimizde yeniçeriden başka piyâde olarak serhad ve yerli kulu ve vüzerâ ve mîr-i mîrân ve mirlivâ ve ümerâ-yı aşâir ve müteayyinâtın

kapı halkı isimleriyle bir hayli askerleri olduğundan devletimizin bazı muhârebelerde yüz elli bin râddesinde olarak çıkarmış olduğu piyâde mahzâ bir nev redif demek olan işbu serhad kuluyla kapı halklarından ibâretti

Erbâb-ı tımar ve züemâ nâmlarıyla yâd olunanlar ise bilhâssa süvârî olduklarından bunların işbu hesaba 'adem-i idhâli ve kitâb-ı mahsûsda beyân edeceğimiz vechle kapıkulu süvarisine ilhâkı iktizâ eder

Bâlâda beyân olunan askerden başka gerek muhârebede silah-endâz gibi ve gerek şimdiki istihkâm askerinin vezâifinden olduğu üzere yol yapmak tabya kazmak misüllü hizmetlerde istihdâm olunmak üzere birtakım piyâde asâkiri daha var idi Marsigli nam ecnebi müverrihi kavlince bunlar da serhad kulu adâdına idhâl eylemiş ise de bizce bunların serhad kulundan olup olmadığı meselesi o kadar tedkîke şâyân bir mesele olmayıp rûh-ı madde bunların da asâkir-i Osmaniyyeden olmasında idüğünden asâkir-i mezkûre ahvâli muhtasaran ber-vech-i âtî beyân olunur Müverrih-i mûmâ-ileyh diyor ki: Kapıkulu, Yeniçeri, Cebeci ve Topçu ve Acemioğlanı nâmıyla dört kısma münkasım olduğu gibi mahall ve sûret-i istihdamlarına nisbetle serhâd kulu da

1. Azab

2. Hisarlı

3. Sekbân

[62] 4. Lağımçı

5. Müsellem, ünvânıyla beş kısma münkasım idi.

Azabân

Azablar memâlik-i şâhânenin nikât-ı muhtelifesinde bulunup her vilâyetde bulunan diğerinde bulunandan ayrı ve başlı başınaydı ve o vilâyet beylerbeyisinin taht-ı emrinde bulunurlardı bunlar yedişer orta veya odaya münkasım olup her biri mensûb olduğu oda ismiyle anılırdı azabların iki büyük âmiri olup bunların birisi Azab Ağası diğeri Azab Kâtibi idi

Ve her odada reis ve odabaşı ve bayraktar namlarıyla zâbitleri var idi Azab Ağası azabların başkumandanı demek olup Azab Kâtibi ise azabların esâmesini ve muhassesât ve künyelerini defter etmeye memûr idi

Reisler yeniçerideki çorbacıbaşının istiklâl ve kuvvetine hâiz olup her bölük veyâhûd odada on nefer reis olmakla bunlara neferâtın vezâifini hüsn-i ifâyâ nezâret eden onbaşı demek daha doğru bir tabîrdir Bayrakdar her odanın bayrağını hâmil idi bu bayrak bir mızrağın ucuna asılmış nevî ve bu nevin üzerinde altın yaldızlı bakır bir kürreden ibâret idi Bayrakdarlar bölüklerinin vekil harçlığı hizmetini de ifâ ederlerdi her azab ekseriya hizmet eylediği memleket ahâlisinden olup o memleket elbisesini lâbis olur idi bu cihetle meselâ Peşte azabları Macarlar gibi elbise giymeye ve kumaştan mamûl kuzu derisiyle muhât bir külâh ve bir kılıç ve bir tüfek taşımaya mecbûr olmakla bu kıyâfetle bilmeyenler onları Macar zannedebilir idi azablar muahharan hizmet-i bahriyyeye memûr olduklarından beriyyeden kat‘-ı alâka etmiş idiler bu askerin yeniçeriler ile bir nefsâniyyeti olmuş berriyede istihdâm olunmamalarını mûcib olmuş zann olunur bu adâvet ve nefsâniyyetin mebdei Murad-ı Sâni ile Düzme Mustafa beyinde vukû bulan muhârebede bede etmişti

Hisarlı

Hisarlılar asıl hudûdda bulunan şehir ve kalelerde topçuya âid hizmetlerde istihdâm olunurlar idi ve Derseâdet’ten gönderilen topçu ağası bunlara kumanda eder idi bunlar bölük ve ortalara munkasım olmayıp adetleri de mahdûd ve sâbit değil idi çünkü adetleri kalede bulunan topların adedine tâbi idi ufak toplara birer ve büyüklere ikişer hisarlı verilmekle falan kalede falan top hisarlısı diye isim ve hizmetleri tefrîk olunurdu [63] Hisarlı Topçu Ağası kalede bulunan Paşa’nın taht-ı emrinde idi

Sekbân

Sekbânlar serhad kulu nâmıyla tesmiye olunan askerin en fenâsı idi zîrâ bunların fevke’l-âde askere ihtiyaç hâsıl olduğu vakit toplanan ahâli-i kurrâdan ibâret olmakla kuru bir kalabalık demek idi ve sâlyânedan kurtulmak için bu sınıfa Hristiyanlar bile dâhil olabilir idi Sekbânlar bulundukları mahal paşasından başkasını tanımazlar idi ve ancak vakt-i istihdâmlarında ulûfe veriliyor idi ise de bayrak nâmıyla aksâma münkasım olup her bayrak sekbân bölükbaşısı kendi bayrağı altında bulunan askerin

âmiri olup bir bayrak nihâyet altmış sekbândan ibâret idi Bayraktar bölüğün bayrağını taşır idi Sekbân bayrakları cürmü küçük ve rengi ekseriya kırmızı filamalar idi Sekbanların istihdâmı umûmen mevki muhâfazalığıyla ordugâhlarda bulunmak olup Hristiyan sekbanlarından teşkîl olunan asâkir Viyana muhâsarasında istihdâm olunmuş ve hatta bunlardan teşkîl edilen ihtiyât Kolembergde⁵⁰ düşmana pek büyük müdâfaada bulunmuşlar idi Sekbanların silâhı iyi denmeyecek kadar fenâ olan bir kılıç ile bir tüfek idi bunlardan başka bir mîr-i mîran vesâir erkân maiyyetinde ayrıca sarıca sekbân nâmıyla birtakım asâkir daha var idi ki bunların da tafsîl-i ahvâli de mahallinde arz olunacaktır

Lağımcı

İsimlerinden anlaşıldığı vechle bunlar lağım yapmaya memûr idi bunların bazısı Ermeni veya Rum veya Hırvât idi üzerlerinde Lağımcıbaşı nâm zâbit olup ordularda lağımcılığa mahsûs hizmeti kemâl-i mehâretle ifâ ederler idi

Müsellemler

Müfehhem vezninde olup pîşdârda hareket ile ordunun geçeceği köprü ve bunları tamîre memûr olduklarından bunlara köprücü tabîr olunduğu da vardır

Müsellemlerin baltadan başka silahları yok ise de civâr kurrâ ahâlisi veyâhûd topçu depoları müsellemlere lüzûmu olan kazma ve kürek ile edevât-ı sâireyi tedârik etmeye mecbûr idiler tüfek istîmâlî müsellemlerce memnû idi ordu yol yürürken müsellemler bir gün evvel hareketle ordunun hareketine mümânaât edebilecek mevânî'î ber taraf ederler idi hûdûd-ı hakaniyye şehir ve kalelerinde veya oraya gönderilen müsellemler top yanına konulup derece-i liyâkatlarına göre topçu sınıfının hizmet-i muhtelifesinde istihdâm kılınırlar idi [64] muhâsara esnâsında istihkâm ve sıçan yollarıyla buna mümâsil inşââtı imâl etmeye memûr edilip bu memûriyetlerden pek çok temettu eylediklerinden yeniçeriler bile kendilerine hased ederler idi.

Ve'l-hâsıl sınıf-ı mezkûreden sâir piyâdegânın cümlesinden ziyâde havf olunur idi çünkü alât ve edevât-ı harbiyyenin cümlesi bu sınıf elinde idi

⁵⁰Kahlenberg

Müsellemlerin adedi mahdûd olup dâhilinde bulundukları eyâletin vusatı az veya ziyâde olduğuna ve onlara tahsîs olunacak arazinin vusât ve cesâmetine göre bazı vilâyetde çok ve bazısında az idi

Bunların mîr-i müsellemler nâmıyla birer beyleri olup bunun vazîfesi asker-i mezkûreyi hüsn-i sûretle istihdâm etmek idi

Müsellemler Anadolu eyâlâtından müretteb olup Rumeli eyâlâtında olanlara yörük deniyor idi

Gerek müsellemler ve gerek yörükler birer çiftlik yani seksen yüzer dönüm arâzi itâ ve öşr-i şer'ileri bedel-i hizmet mukâbilinde kendilerine terk olunmak ve sefer Rumeli cânibinde olursa yörükân tâifesinden ve Anadolu'da olursa müsellemler gürûhundan be-nevbet tabîriyle otuzda beş neferi mu'asker-i hümayûna celb olunur idi Netâyicü'l-vukuâtta bunların elli bin nefer kadar olduğu mezkûr olup fi'l-hakîka bin üç senesinde vukû bulan Engürüs seferinde akıncı ve yörük kırk binden ziyâde olduğu Naima'da muharrer ve bunun yirmi bin kişisi akıncı olsa bile küsuru yörük olacağı ve bir o kadar da Anadolu müsellemleri bulunacağı memûl olmakla bunların elli bin kadar olduğunda şüphe yoktur

Ayn-i Ali Efendi risâlesinde müsellemler ve yörüklerin nizâm ve adedlerine dâir mâlûmât-ı müfide verilmiş olduğundan ber-vech-i âtî aynen derc olunur

“Defter-i pâdişâhide yörük ve müsellemler kaydolanların otuz neferi bir ocak ki beş neferi be-nevbet tabîriyle eşkinî yirmi beş neferi yamak olup sefer oldukta be-nevbet eşkinî yamakları olanlardan avârız-ı dîvâniyye mukâbelesinde ellişer akçe harçlık alıp sefer ederler sefer olmadığı zamanda nesne almazlar be-nevbet sefere eşenler ol sene âdet-i ağnâm vermezler bu tâife şöyledir ki seferlerde sipâhi dahi olursa yine yörüklükten halâs olmaz müsellemlere bir çiftlik mikdâr yer verilmiştir

Çiftlikte hâsıl olan kendi terekesinin öşr resmi tımarı kaydolanmıştır be-nevbetlisi ol tımarın mahsûlun alıp sefere gider ve bunların hizmeti top çekip ve yol tathîr edip askere zâhire getirmektir ve bu makûle hizmetleriyle istihdâm olunurlar bu hizmetler bunlar yediyle görülüp züemâ ve erbâb-ı tımara ancak cenk ve kıtal hizmeti teklîf olunur [65]

Eyâlet Rumelide Olan Yörükân ve Müsellemân	
Yörükân-ı Vize Ocak	---
Yörükân-ı Yanbolu Ocak	---
Yörükân-ı Tekfurdağı Ocak	323
Yörükân-ı Okçabolı Ocak	88
Yörükân-ı Selânik Ocak	401
Yörükân-ı Kocacık Ocak	168
Yörükân-ı Naldöken Ocak	314 toplam: 1.294
Yörükân-ı Müslüman Kızılca Ocak	300
Yörükân-ı Çirmen Ocak	301
Yörükân-ı Vize Ocak	170
Yörükân-ı Çingâne Ocak	198 toplam:1.019

Anadolu'ya dahi piyâde ve müselleme tâifesi var idiği cümlesi sefer eşer be-nevbetlisi 6.900 nefer olup yamaklarıyla 26.500 nefer idi bunları nöbetlilerin sefere ihrâc edip top çekmeğe ve yol ayıklatmağa ve zâhire göndermekde istihdâm ederlerdi Rumeli'nde olduğu üzere bunların dahi müselleme ocağının çiftliklerinde hâsıl olan terekenin öşr resmi evvel ocakda nöbetli olan yaya ve müselleme alıp sefere hizmet edâ ederlerdi şimdiki halde yaya ve müselleme tâifesi ref' olunup cümlesi reâyâ kayd olunmuştur⁵¹

Ve çiftliklere zeâmet ve tımar bağlanıp hâlâ züemâ ve erbâb-ı tımarı Kapudan Paşa ile derya seferine memurlardır bunlardan maâda 1.280 nefer canbazan ve garibân tâifesi dahi vardır on neferde biri sefer nöbeti hizmetin edâ edip yüz yirmi sekiz nefer sefere eşerler idi

⁵¹ Efendi-i mûmâ-ileyh defter emîni iken 1018'de işbu risâleyi yazmıştır.

Hâlâ mensûh olup çiftikleri tımara kayd olunmuştur” İntihâ

Anadolu’ya bu misüllü mensûh çiftliklerden 574 zeâmet ve 765 tımar teşkîl olduğu da risâle-i mezkûrede muharrerdir

[66] Yörüklerin Fatih Sultân Mehmed zamanında Anadolu’dan Rumeli’ye geçirilip Dobruca ve Selânik cihetlerine iskân edildiği mastûr-ı sehâif-i tevârîh olup ve müsellemler ve yörükler hakkında kadîmde mükemmel nizâmlar var iken bunların hiç biri ne târihlerimizde ve ne de sâir âsârda mevcûd ve muharrer olmamasına teessûf olursa bicâdır işbu nizâmâtın bazı evrâk-ı perişânda kalıp gitmiş olanlarına tesâdüf olunursa da tesâdüf eden zâtca kıymeti takdîr olunacağı zann olunmaz bu kabîlden Sultân Süleyman-ı merhûm asrındaki İbrâhim Paşa’nın dâisi olup Sultân Selim asrında kayd-ı hayât ile nişâncı olan Celâl Paşa’nın kânûna müteallık tahrîrâtı sûretleri bir kütüphânede elimize geçip müteâlâ ve tettebbu’ eder iken Yörük ve Mesellem ve Yaya ahvâline dâir olan nizâmâtı işbu mecmûa da görmüş olduğumuzdan garâib-i nizâmât ve mûcib-i ibret olmak üzere ber-vech-i zîr aynen buraya derc ve tezbîr olundu

Yaya Nizâmı

Yayabaşılar yayayı tutup hizmetiniz nâ tamamdır diye akçe almak câiz değildir Yayaların hizmetinde kusûru olsa dahl eylemek mevkûfcunundur yayabaşı taksîr-i hizmet için dahl eylemek olmaz yayabaşıya vâcib olan yayalara kulluğun etdirmektir bu husûs için yayabaşı yayalardan akçe almış olursa yayalara alıverilir

Bazı yayalar kaçıp yamakları gaybet eyleseler ol kaçanların yerleri yerine kalanların elinde değil ise yayabaşıları ocak tahılın yerinde kalanlardan talep edemez ol yamaklar bulunup yerine gelince veyâhûd vilâyet yazılıp ocak tekmîl oluncaya değin onların yerlerin yedinde kalana teslîm eylemek kadîmden kânûn-ı mukarrer idi lâkin şimdi defterdâr câniblerinden ahkâm-ı şerîfe çıkıp beyliğe zabt eder olmuştur yamak bulunup yerine gelip tavattuna gelip defterde üzerlerine yazılan yerleri tasarruf edecek ocak tahılın ol vakit alırlar ammâbir ocağın cümle yayaları ve cümle yamakları gidip yerlerini aher kimseler tasarruf eyleseler yayabaşlarına ocak tahılı defterde mukarrer hâsıl yazılıp onunla hizmet ederler mâdem ki defter hazîneye gelip ocaklarını tekmîl olunmaya ol ocakları tasarruf edenlerden kânûn üzere ocak tahılın alırlar biz yaya değiliz diye teallül câiz değildir

Bir yaya hâl-i hayatta olup defterde mukayyed olunsa birkaç oğulları olup onlar dahi yazılı olsa ammâ bir oğlu tâlib-i ilm olup tahsîl üzere olup adı henüz yaya defterine girmemiş iken yayası yaya olmakla ona dahi hizmet teklîf eyleseler mâdem ki ol tâlib-i ilm dahi adıyla deftere yaya yazılmış olmaya yayalık hizmeti teklîf olunmaz

Yaya sancağı beyleri yayadan birini tabbâl ve birini surnâzen ve birini nefrezen ve birini sancaktar eylese bu hizmetlerle yayalık hizmeti edâ olunmaz diye nidâ etseler zikrolunan husûsât için kadîmü’z-zamân yayalardan olagelmeyin tecvîz olunmuştur [67] tabbâla ve çalıcı mehter ile sancaklara nizâ ettirilmeye gayrısı hizmet değildir olmasa olur

Bazı kimseler yayanın bağını ve bağcısını vesâir emlâkını sattırıp satın alıp medyûn ettirip yayalar dahi o ecilden kaçıp gitseler yayanın kaçmasına sebep olsalar kaçan yayaları onlara teklîf edip buldurulur

Ve yayanın vefâtından sonra veyâhûd gaybet edip kaçıp gittikten sonra yetişmiş veya hizmete yaramış oğulları olsa yayaları nevbetinde onlara dahi hizmet teklîf olunur

Yaya ve müsellemler biri vilâyet yazıldıkda ölçülüp sedlenmek kânûndur ziyâdesini yaya ve müsellemler evvelden tutagelmiş ise öşrü tımarla ise tımara hükm olur ve eğer ziyâdeyi yaya ve müsellemler sonradan gasb ile almışlar ise arz-ı magsûbe alıverilip sâhibine teslim olunur vilâyet yazılmadan yaya ve müsellemler yerleri ölçmek kânûn değildir zîrâ sâhib-i arz kimse yayadan ve müsellemlerden akçe cebretmek için bir sûret ile gelir iltizâm eder ölçmeye hüküm verilirse varıver yayadan ve müsellemlerden yerlerinizi ölçeriz diye tazyîk eder her birinden akçe alır yayanın ve müsellemin zâifü’l-hâl olmasına sebep olur sefer ve hizmet vâki oldukça bî-mecâl bulunur

Bazı yayalar çiftlikleri üzerinde olmamağın hâricden kimseler gelip yayalık çiftlik içinde evler yapıp oturup sâkin olsalar ve sâkin olanı iki üç yıl mikdârı olup yayalar göçürmek murâd edinseler kâdirlerdir ammâ ol mikdâr zamândan ziyâde olup ve oturmakla yayalık çiftliğe zararları dahi olmasa ve ziraatları dahi olmayıp öşr ve resm vermeseler her evden ()⁵² resm-i altı akçe alırlar yayalara

⁵² Yazar tarafından boş bırakılmıştır.

Bir yaya gaybet-i münkati'e ile gaybet ettiği mâlûm ve mütehakkik oldukta o gaybet edenlerin yerlerin ocakta olanlara tasarruf ettirilmeyip hizmetlerin ettirirler ta vilâyet yazılınca onun gibi gâib olanların yerine mevkûfcu dahl eylemeye kânûn değildir Mevkûfcu şol yaya ocağına dahl eder ki bi'l-küllîye ol ocak sınıp kimsesi kalmaya veyâhûd yerinde kalan yamakları onların hissesin tasarruf etmeye ve hizmet eylemeye kudretleri olmaya muattal ola mevkûfcu dahl eder

Defterde yazılı yaya, yayabaşı olmak kânûn değildir meğer ki yer yoldaşlıkda ve hizmette bulunup emr-i hümayûn ile yayabaşı ola mâdem ki emr-i âlî olmaya beylerbeyiler verdiği makbûl değildir zâhir olacak berâtı alınıp geri yayalığa hükm olunur malûm olmayıp yayabaşı dahi olsa yayalığı sâkıt olmaz geri hizmeti ne ise edâ eder ve birkaç yıl hizmet etmeyip onun hizmeti yerinde olanlar etmişler ise ol hizmetin akçesi ne mikdâr ise bî-kusûr hizmet edene eli verilir

Bir yaya hizmet vaktinde yamakların bulup yayabaşına teslim ettikten sonra yayabaşı onları hizmete sürmeyip onların [68] hizmetini yayaya ettirse o hizmetin akçesi ne ise yayabaşından yayaya hükm olunup alıverilir

Bir kimse bir yaya ocağında mücerred kayd olursa ammâol ocağın yayaları mükemmel olup kusûru olmasa yayabaşları ol mücerred yazılana hizmet teklîf eyleseler mâdem ki ol ocağın hissesi olmayıp ol ocağın kusûru dahi olmaya mücerred yazılmakla hizmet teklîfi câiz değildir ammâ kusûru olursa hisseyi tasarruf ettirip teklîf-i hizmet ettirirler

Yayaya sefer ve hizmet emrolundukta kadılardan vesâir halktan bazı kimseler yayanın arasına girip sefer-i hizmete mâni olurlarmış ve hem sefere varmayıp hizmetten kusûru olan ve seferden gaybet edip edâyı hizmet etmeyen yayaların siyasetine bazı kadılar fasl edip mâni olurlarmış ve hem yayanın bağların ve bahçelerin ve mutasarrıf oldukları yerlerin vesâir mâ mülklerin satın alıp olvechle yaya tâifesi gaybet eyleyip hârice gidermiş tekîd oluna ki hiçbir fert kuzzâttan ve gayriden sefer vaktinde ve hizmet eyyâmında yayanın arasına girip seferden ve hizmetden udûl etmeyeler ve sefere varmadan ve hizmet edâ etmeden gaybet eyleyen yayaların siyâseti arasına girmeyeler siz ki kadılsız bu husûslara mâni olmayasız yaya sancağı beyi kusûruna göre cezâ ve sezâsı ne ise icrâ edip yerine koya ve şol

bağ ve bahçe ki yayalık yerde olup onun satılmasına yayalık yere zarar ârız ola onun gibinin bey'î câiz değildir menn edip sattırmayalar ve bazı yaya oğulları biz defterde mukayyed değiliz diye nizâ edip hizmet etmezlermiş yaya oğlu yayadan mâdem ki aher yamak yazıla onun gibileri teftîş edip göreler şöyle ki yaya oğlu olup atası dahi defterde mestûr ve mukayyedir fevt olup oğlu kalıp hizmetine kâdir olup aher ocağa yamak yazılmış olmaya onun gibileri ataları yerine sefere sürüp nöbetlerine edâ-yı hizmet ettireler ve şol kimseler ki defterde yaya kaydolunup bir sûretle kendini mülke ve vakfa veyâhûd huzûra veya şehzâdelere veya sâir tımarlara raiyyet yazdırmış ola yayalık mukaddemdir defterde yaya kaydolunan yayaya hükm olunup yaya sancağı beyine teslîm olunur bu husûsta kimse mâni olmaz ve yayanın arasına girmez ve kulluk kusûru mukâbelesinde olan siyâsete kimse dahl eylemez

Raiyyetden yaya yazıldıkta bir kimse yaya kaydolunsa o kimse yaya yazıldığı vakt erken oğlu olsa babasına tâbidir sonra ona yaya oğludur diye dahl olunur ammâ erken olmasa babası yazıldığı vakit ölü olsa başka raiyyet olmuş olur sonradan ona yaya oğlusun diye dahl eylemek câiz değildir

Yaya ve müsellemlerin takarrübî emr ile hizmete dahi gelmese çiftliğinde bir yıllık mahsûlu beylik için alınır ve müsellemin bedel tutmaması câiz eğıldir meğer ki pîr ola veyâhûd kulun veya şerîkin bedel tutup sefere gönderip tamâm-ı hizmet etmiş ola onun gibi tecvîz olunur ammâ bedelden şol ki bedel ekçesin alıp sefere gelmeyip veyâhûd yoldan kaçıp [69] veyâhûd gelip itmâm-ı hizmet etmeden gitmiş ola bedel için aldığı akçe beylik için zapt olunur bedelin hakkından gelinir bu sûrette mübdelün- menh olanın günâhı olmaz onu incittirilmez

Yayalık ve müsellemlik yerlerde ve defterde sipâhiye hâs yazılan yerlerde bağ ve bahçe olsa hâsıl yer issinindir ve bâki hâsıl bağ ve bahçe sâhibinindir

Yayanın ocağı tahılı senevi mahsûlâtıdır o yerlerde ocak tahılı ne zamanda alına gelmiş ise ve ol zaman kimin tahviline düşmüş ise onundur

Müsellemler Ahvâlin Beyân Eder

Müsellemler çeribaşlarının tımarları ki kadîmi çeribaşı tımarı ola serbesttir ammâ sonradan serbest olmayan tımarı ki rûsûm-ı serbestiyyesi defterde gayrîhu hâsıl kaydolunmuş ola müsellemler çeribaşısına verilse serbest olmaz bu bâbda defter kavîdir

Bir müsellemin nevbeti yamağının olup sefere eşip hizmeti eylemek üzere iken çeribaşı müselleme dahl eylemek olmaz müsellemlerin hizmeti kendiler eşmek ile tamam olsa çeribaşı bedel tuttum diye müsellemdem bedel akçesi talep etmek câiz değildir ve müsellemin özrü ve illeti yokken bedel tutmak mutlaka câiz değildir meğer ki ziyâde pîr ve malûl olup kendi eşmeğe kâbiliyyet olmaya ol vakit oğlunu veyâhûd yamağını bedel tutup edâ-yı hizmet ederse câizdir

Bir kimse müsellemin bedelini müsellemden kendi zamanında toplayıp alıp mutasarrıf iken bir kimse dahi sabıka müsellemler yamağında tapu olup alıp verdin diye nizâ eylese müsellemler yerinin tapusu müsellemin kendi zamânından gayrı câiz değildir ol vechle vâki olan nizâ istîmâ olunmaz

Müsellemler defterde üzerlerine yazılan müsellemlik yerlerinden bir mikdâr yeri kendi zamanlarında tapu alıp bir kimesneye kendi zamanlarında resm-i tapu alıp bir kimesneye verseler yine ol müsellemler kendi zamanlarında elinden almak isteseler kâdir değildir ammâdefter-i cedîd yazılıp yerine aher müsellemler yazılsa o almak istese alır

Bir müsellemler müsellemlik yerine kendinin rızası ve marifeti olmadan gelip evler yapıp sâkin olsalar eğer yakın zamandan beri oldu ise o evler bozulup giderilir iki üç yıldan beri ise

[70] Müsellemler sancağı beyi müsellemleri şerîat meclisine eyaletten cürüm isnâd edip cerîme almak câiz ve kânûn değildir Kadı katında cürüm sâbit olmayınca ve kânûnnâme mûcibince kadı cürüme hükmetmeyince almak câiz değildir

Bir yer defterde hem müselleme ve hem de raîliğe kaydolunup nizâ olursa müsellemler mukaddemleri ona hükm olunur

Bir sancağın müselleminin nöbetlisi ki musîn ola bir hizmet emr olunup gelip hizmet edip icâzet verilmeli olmayıp hizmete gelenler yoklanıp defter olunup kula teslîm olunup gönderildiğinde müsellemler sancağı beyi kendi nefsiyle veyâhûd kendi cânibinden birer adamı ve müsellemler çeribaşları ve mukaddemleri hâzır olup ve müsellemler sancağı beğiden müsellemler defteri alıp ona nazar edip südde-i saâdetten varan defteri dahi görüp nöbeti olup hizmete gelen müsellemler ne mikdârdır malûm

ediliniþ varan defter muktezâsınca edâ-yı hizmet ettiği mâlûm olduktan sonra nöbeti olup gelmeyenlerin çiftliğinin bir yıllık hâsılı alınıp beylik için zabt olunur ve müsellemin bedel tutulmaması câiz değildir meğer ki pîr ola veya kavî özrü ola karındaşını veya oğlu veya kulu veya kendi şerîkin bedel tutup sefere gönderip itmâm-ı hizmet etmiş ola onun gibiler tecvîz olunup dahl olunmaz ammâ bedelden şol ki bedel akçesi alıp sefere gelmeyip veyâhûd yoldan kaçıp veyâhûd gelip itmâm-ı hizmet etmeden gitmiş olanların gibilerden bedel için verilen akçe alınıp beylik için zabt olunur ve bedelin hakkından gelinir bu sûrette bedel tutanın günâhı yokdur onu incitdirilmez ve müsellemden ve bedelden her kime dahl olursa ve her kimden ne alınır ve her kime tedîb olunursa ve meblağ ne kadar cem‘ olursa defter olunup dergâh-ı muallâyâ arz olunur

Bir kimse misl-i nesli olup deftere kayd olunan müsellemlik çiftlikleri içinde yemiş ağaçları irsâen intikâl edip mülkü olsa müsellemler yerinde olmakla elinden alınmaz ol ağaçlardan rub‘-ı hâsıl müselleme hüküm olunup bâki hâsılı mülk sâhibi alır

Bir yer kadîmden müsellemler yeri olup müsellemler üzere tasarruf oluna geldiği tamâm-ı sâbit ve zâhir olsa bir sipâhi hâric-ez-defterdir diye varıp berâtını kaydettirirse o berâta âmel ve itibâr olunmayıp müsellemler yeri tımar olunmaz geri müselleme hüküm olunur

Bir kimse müsellemler raiyyeti olsa ve müsellemler yerin tutsa ve reâyâ yerlerin dahi tasarruf eyleyip o raiyyet birinin kulluğun âvârız verdikten sonra müsellemler yeri için avârız teklîf eyleseler câiz değildir hilâf-ı kânûndur

Müsellemler tâifesi sefer-i hümayûn eşmek emr olunduğu vakit bazı müsellemler kendiler eşmeyip bedel tutup ve tuttukları bedel dahi sipâhi hizmetkârları olup gelip müsellemler arasına girip edâ-yı hizmeti etmeyip seferden gelecek hizmeti edâ eyledim diye şâhidler hâzır indirmiş ve bazı dahi düşman bayrağıyla gelmeyip ve bazı dahi orduculuk edip hizmetlerin görmeyip [71] ve bazı sefer aherinde bedel gönderip ve gâh oturgub akçesi dahi alıp ol hizmeti bile ederlermiş imdi müsellemler olana sefer emr olundukda şol müsellemler ki sefere eşmeğe kâdir ola ve nevbeti dahi ola ol kendi sefer-i hümayûna eşip edâ-yı hizmet eyleye ammâ şol müsellemler ki sefere eşmeğe kudreti olmayıp kânûn üzere bedel tutmalı ola ol tuttuğu bedel müsellemler sancağı

beyine teslîm olunup sefere bile gönderip teftîş edip sipâhilerin hizmetkârlarına bedel tutmaya ve bedel olan kimse sefer nâ-tamâm oluncaya değin müsellemler sancağı beyinin yanında olup bile göçüp kona ve her ne hizmet olursa bu kılıp icâzet oluncaya değin yerine getüre fi'l-cümle nevbeti olup sefer-i hümâyûna eşen müsellemler olsun bedel olsun orduculuk etmek ve azab akçesini almak ve kolayında yürüyüp seferden sonra hizmetini edâ ettim seferde bile idim demek mesmû' değildir cümlesi müsellemler sancağı beyi ile bile varıp gelip hizmetlerini edâ eylemek gerektir şöyle ki emre muhâlefet eyleyeller kânûn mücebince siyâset olunurlar

Yörük Ahvâlin Beyân Eder

Hâricden bir yörük gelip müsellemler tarafında on yıldan ziyâde oturup müsellemler toprağında ziraat edip müsellemler öşür verse sonra müsellemler bunu ol mahalliden cibr ile kaldırmak istese mâdem ki zarâr olmaya kaldıramaz ammâ zarârı olup tenbîh ile mütenebbih olmayıp işlemezse müsellemler yerden kaldırılır

Sancak Beyi kulları olup yörük yamağına yazılsalar câiz değildir ellerine hükm-i hümâyûn verilmiyor ki ol vilâyete yörük yamağı yazmaya varan ümenâ onları yamaklıktan ihrâc edip yerlerine kânûn üzerinde yazılması icâb eden kimseler yazıp tekâmîl eyleyeller yörük eşkincileri tımar erinin toprağında ettikleri yerde öşür ve salariye verirler verdikleri öşürü ve salariyeyi sarfettikleri köyde tımar erinin anbarına atılıp gayrı yere atılmaz

Yörük taifesinin koyunu resminde her yıl mevcûd olandan alınıp geçen yıl koyunun bu mikdâr idi ona göre resm ver diye teklîf olunmaz

Yörük eşkincileri ve yamakları ulakların ve sahradan ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmaktan ve salgundan ve cerehordan ve azabdan ve arpa ve samân salmaktan ve bilcümle mecmu avâız-ı divânı ve tekâlif-i örfiyyeden muâf ve müsellemler olurlar ve eşkincilerin nevbetli nevbetince eşdirirler eşkinci pîr ve malûl olmadan yerine gitmiş ilişdirmez pîr ve malûl olacak Subaşı ve Çeribaşı onu görüp fi'l-vâki pîr ve malûl olduktan sonra kadı mektubu ile [72] getirip malûlun yerine kayd ettirip eşdirir kayd ettirmeyince eşdirmez tâki mâbeyne riâyet ve muvâzaa olmaya eğer oğullarından ve akvâmından eşmeye kâbil olmaya yamaklarında kâbil olana yazdırır ve kendi cebeleri ile ve tuğluğa ile ve kılıçları ile ve bilek ile ve süngüleriyle ve yaraklarıyla bile eşerler ve altlarına çuha fiston ve başlarına kızıl börtük giyerler ve her

on eşkincide bir orta beygiri olur ve eşdikleri yıl yamaklarından ve şerîklerinden mecâl vermeyip dürüst ellişer akçe harçlık alırlar bir yıl bahâne ve teallül edip eşmeyenin cezâsı nakl-ı mekân ettirilir Trabzon'a ya Mora'ya sürülür iki eşmeyenin cezâsı salbdır ve ok eşmek bilmeyenin parmağı kesilmektir eşkincinin nöbeti gelince bu zikr olunan bayrak ile mükemmel ve müretteb hâzır ve müheyyâ olup kullukların yerine getireler kulluğa koyup aher yere gitmeyeler ve çeribaşları hükm-i şerîf vardıgı gibi ihmâl etmeyip bunları hâzır ve müretteb eyleye subaşıları gittikten sonra evinde kalıp tehîr edip oyalananları döve döve sürüp çıkaralar ve çeribaşı dahi cebesiyle ve tuğlugasıyla vesâir düşman yarağıyla varıp hizmeti şerâitin yerine getire ve yasak bâbında kimesneden akçe alınmaya ve kimesneye eyülenmeye ve illâ teftiş olunup akçe alıp eyülenmeye ve illa teftiş olunup akçe alıp eyülenmiş ola ikâb-ı azîme müstehak olup muâkab olalar yarağında yasağında kusûru olan eşkincileri yamak edininp yamakları eşkinci olanın o yörükleri dahi evvelden yör yükledikleri yerlerde ve yaylada ve kışlada yürüyüp havlı yapakladıkları yerlerde havlı yapıp ve döllerin elegeldikleri yerde ve döllerin alıp kimse mâni olmaya ve bunlar dahi ol yerde kimsenin ekinine ve tahılına ziyân etmeyeler ziyân ederlerse kadı mârifetiyle tazmîn ettireler ammâ ettikleri yerde öşr ve salarlık vereler verdikleri öşr ve salarlığı harman ettikleri köyde olan süvârînin anbarına eylenürler gayrı yere atılmazlar bu uslûb üzere murâd edenlere nişân-ı hümayûn yazılır bir yörük sipâhinin tımarı içinde oturup ziraat eyledikten sonra yine o karye sınırında devvâbı ve atı yürüdüğünden otlak resmi talep ederlerse câiz-i mezkûr verilmez meğer ki defter ile evvel bir yerde otlak resmi hâsıl yazılmış ola ol vakit alınır

Yörük taifesi yaylaklarına gelmekde ve gitmekde oturmak lâzım gelen yere üç günden ziyâde oturmayalar ve oturdukları vakitte dahi kimseye zarar etmeyeler zarar ederlerse şer' ile sâbit olduktan sonra tazmîn ettirilir

Yörüklük bir yerde ikâmeti ve karârı olmayıp dâim hareket üzere olmağın gerdek resmine toprak sâhibi tarafından dahl olunmaz ve yörük taifesinin avdeti için subaşılar ve sipâhiler toprağımdan çıktı diye nizâ etseler çünkü yörük konar-göçer taifedir karyede ikâmetleri yokdur ki toprağa taallukları ola ve topraktan seyyibe avretin gerdeği resmi toprak üstü almak mukîm ve mütemekkin reâya avretine

mahsûstur yörük avretinin gerdek resmine [73] toprak davası olup sâhib-i tımar ve subaşı tarafından dahl olunmaz

Bir tımara yörük taifesi ve Tatar'dan veya Acem'den veya Gürcü'den gelip yer tutup ziraat etseler yörük ve Tatar eşkincisine bütün çift tutandan on iki akçe vermek kânûn olmuştur yörük eşkincisinden Tatar'dan bütün çift tutandan on iki akçe ve dahi eksik tutandan ona kıyâs olunup alınır ammâ Gürcü veya Acem sâir reâyâ gibidir onlar bunlara kıyâs olunmaz

Yörük tâifesi göçer halkları makarr ve yerleri yoktur ve sancağa ve Sancak Bey'lerine ihtisâsları olmayıp ağaları subaşılardır onlardan şöyle ki galîz günâh sâdir olup siyâsete müstehâk olurlar kadılar hükmedip hüccet verdikten sonra siyâseti subâşılar yetmektir diye sâbika hükm-i şerîf verilmiştir

Bir tımar da hâricden yörükler gelip kışlasalar musarrah kışla resmi defterde yazılmış ise alınır serâhen yazılmış değil ise ve kadîmden ol yerlere resm-i kışla alına gelmek âdet ise alınır değil ise alınmaz

Rumeli'nde olan yörükler de âdet budur ki yirmi dört kişide biri eşkinci olup üçü çatal yirmisi yamak ola ve mezkûr eşkinci kendi cebelu gönderi demirinde ve bileğinde okunda ve yayında ve kılıcında kalkanında eksik olmayıp müretteb ola ol eşkincinin bir orta beygiri ola eşkinci çatallarına ve yamaklarına arpa ve samân ve hasar yapmak yoktur avarıza katılmaz ve eşkine eşen eşdiği yıl avâriz vermez

Yörük tâifesinden bazı kimseler hâsda ve Beylerbeyiler ve Sancakbeyiler haslarına gelip göçüp konmaktan ferâğat edip bir yerde temekkün ve karar eyleyip çift edinip arâzi-i öşriyyeden yerler tutup resmin verip ziraat eyleyip gelip tavattun edeli dahi on yıldan beri veya ziyâde olsa yörük deftere raiyyet yazılmak câiz değildir yörük raiyyet olmaz elinde yeri var ise elinde olan yeri üzerine yazıp kendileri geri yörük kaydeylemek gerektir

Voynuk

Bunlardan başka yine köprü ve yolların tamîrât ve nakliyât hizmetinde istihdâm olunmak üzere voynuk nâmında bir asker var idi bunlar hakkında mevzû olan nizâm yine Celal Paşa mecmuâsından alınıp âtîye yazıldı

Voynuk askerine dâir tevârîh-i Türkiye'nin hiçbirinde bir serâhet olmayıp yalnız Tâcû't-tevârîhte bir kere ismi zikrolunduğu manzûrumuz oldu ve Celal Paşa mecmuâsında bunların nizâmâtı mûnderic olmasına göre müşârun-ileyh asrında da mevcûd bulundukları ve bir de Voynuk ve müselleme Voynuk ve Sekbân askerinin bin târihlerinden sonra lağv olup hizmetleri memleketin askerine gördürüldüğü Netâyicü'l-vukû'ât'da muharrer olduğuna nazaran asâkir-i mezkûrenin sonraları silah-endâzlıkta istihdâm kılındıkları memûldür [74]

Voynuk Ahvâlini Beyân Eder

Voynuk zevâidinden bir sipâhiye raiyyet yazılsa beş akçe ispençelerin ve bâd-ı hevâsı kime hâsıl yazıldıysa resm-i cürüm ve cinâyet verirler kimsenin tımarında yer tutsalar öşrlerin ve yerin resmin verirler koyunu olsa resm-i ganem kime hâsıl yazıldıysa ona verir diğer değirmenleri olsa resmlerini verir bilcümle sâir rûsum-ı örfiyye-i âdiyyede reâyâ gibi kânûn üzere verirler voynuğun üzerine yazılan voynukluk yerler hâricden kimseye verilmek câiz değildir eğer bir tarîk ile alınmış olsa geri voynuka alıverilir bu kadar zamân benim tasarrufumdadır diye dava eylemek câiz değildir kendi zamânını verse ve birer zamânda geri alınmak istese teveccühle şart eylemiş ise olvehle muteberdir

Voynuğun kendi üzerine yazılan voynukluk yerinden öşür alınmaz ammâ hâricde yerler açıp tasarruf eylese kimin toprağı ise öşürünü alır ve resm alınagelmış ise resmin dahi alırlar bağ ve bahçe ki voynuk baştanesi olsa ki voynuğun üzerine yazılmış ola ol mirâsa girmez ve şirâ olunmaz sonra yazılan voynuğa teslîm olunur

Istabl-ı âmireye hizmet eden voynukların ahire yazılmayan oğulları ve kardeşleri vesâir akrabâsı olup harâciye ve ispençeye kâbil olup harâciye yazılmak sipâhi cânibinden dahl olursa mâdem ki sipâhiye raiyyet yazılmaya harâciye yazılmakla sipâhi dahl edemez onun gibilerin ispencesi voynuk sancağı beyinindir

Voynuk zevâidi ki hârâca yazıla müstakil raiyyet baştanisini tutmaya ve raiyyet baştanenin ziraat etmeye ispençe talep eyleseler ve raiyyet hizmeti teklîf etseler câiz değildir voynuk zevâidi harac vaz' olunmakla raiyyet kısmına girmez voynuk noksan gelicek itmâmı onlarınla olur voynuğun evlâdından olsun akrabasından olsun onun gibilerden kimse madem ki raiyyet yazılmaya ispençe talep eylemez ve raiyyet teklîfâta olmaz

Şol kimse ki raiyyet defterinde raiyyetde voynuk defterinde voynukta mestûr ve muharrer olmuş ola voynukluğu mukarrerdir voynuğa hükm olunur eğer voynukluk için baştane yeri olup sâhib-i tımardan dahi yer tutarsa sâhib-i tımardan tutan daimi yerlere öşriyyet ve salariyesin sâhib-i tımara verir voynukluk yazılan yer diye öşür alınmaz onunla hizmet eder

Bir voynuğun voynukluk yerleriyle raiyyet olan kardeşlerinin yerleri meşru ve müşterek olup müleyyin senevî yok ise ol vilâyette câri olan kânûn üzere ol yerden voynukluk miktarı baştane çıkarı verip ondan rüsûm ve hukûk aldırılmaz bâki kardeşlerinin dahi yerlerin yetmez ve tayîn edip öşür ve ispençe ve saları ve sâir [75] rüsûm-ı raiyyet ne ise alıverilir

Bir voynuğun defterde üzerine yazılan voynukluk baştanesinin sınırında nâ Müslümandan ve kâfirden gelip yerlerin ziraat edip öşür vermeyip nizâ etseler voynukluk yerden aldığı sâbit olduktan sonra ziraat edenlerden kânûn üzere öşrü voynuğa hükmolunur öşre nizâ edip vermemek isteseler voynuğu olduğu cihetten ziraatten men olunup ziraat ettirilip voynuğa hükm olur nice dilerse tasarruf eder

İşte yeniçeriden başka devletimizde müstahdem olan piyâde asâkirinin hülâsâ-i ahvâl-i târîhiyyeleri de bundan ibâret olup bugüne pek o kadar ehemmiyeti kalmamış olan asâkir-i mezkûrenin tafsîl-i ahvâlî beyhûde teksîr-i sevâdı mûcib olacağı cihetle bu kadcırcıkla iktifâ bicâ görülerek kitâb-ı sâlise burada nihâyet verilmiştir

3. SONUÇ

Bu çalışmada Ahmed Cevad Paşa'nın Tarih-i Askerî-i Osmanî isimli eseri transkripsiyon edilmekle birlikte dönemin olayları Cevad Paşa'nın tarih yazımı ve Nizâm-ı Cedîd hareketi açısından değerlendirilmiştir. Türk askeri tarihçiliği ve teşkilat tarihi açısından önemli bir kaynak ve başvuru eseri olan Tarih-i Askerî-i Osmanî isimli eser III. Selim döneminde Osmanlı ordusunun talîm, teçhizât ve yapısını, Nizâm-ı Cedîd döneminde yapılan yeniliklerin hangi yollar izlenerek yapılmaya çalışıldığını ve ne gibi zorluklarla karşılaşıldığını ortaya koymaktadır. Çalışmada Cevad Paşa'nın olayları kaleme alırken kendisini konumlandığı yer ve olaylara bakış açısı ayrıntılı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında Nizâm-ı Cedîd hareketi ve III. Selim dönemi askeri yenilikleri açısından çok önemli

bilgiler ortaya konulmuştur. Yapılan yeniliklere başta bir takım devlet ricali karşı çıkmakla birlikte yeniçeriler de yenileşme hareketleri karşısında çok önemli bir engel teşkil etmiştir. Aslında yapılmak istenen ıslahatlar yavaş yavaş, aşama aşama yapılmasına rağmen başını yeniçerilerin çektiği gruplar tarafından engellenmek istenmiştir. Burada bir nevi ıslahatlar üzerinden karşımıza çıkan bir mücadeleye şahit olmaktadır. Merkezi otoriteyi güçlendirmek ve devletin bekasını sürdürebilmek adına III. Selim ve destekleyicileri tarafından yapılan ıslahatlar, taşrada ve merkezde belirli mevki ve makam sahiplerinin güçlerinin elinden alınması ve çıkarlarının baltalanması olarak gördükleri için güç kaybetmemek adına yapılan bu ıslahatlara karşı çıkmayı tercih etmişlerdi. Bazı bölgelerde halkı da yanlarına alarak ıslahat hareketlerine karşı çıkarak Nizâm-ı Cedîd'i başarısız kılmayı sağlamışlardı. Her ne kadar yenileşme hareketi III. Selim devrinde engellenip yapılan çalışmalar kaldırıldı ise de onu takip eden II. Mahmut dönemine bir temel teşkil etmiştir. Bu dönemde yapılanlardan ders çıkarılarak daha temkinli ve daha sistemli bir şekilde yenilik hareketlerinin yapılması sağlanacaktı. Bu açıdan değerlendirdiğimizde III. Selim dönemi ıslahatlarını bir nevi başlangıç olarak görmekteyiz. Cevad Paşa, eserinde olayları anlatırken her ne kadar tarafsız olarak ele alsada nihayetinde merkezi otoritenin bir çalışanı olduğu için olaylara merkezi yönetim gözüyle baktığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Ama buna rağmen zaman zaman farklı kaynaklara başvurduğunu ve olaylara daha etraflıca bakarak yeri geldiğinde merkezi yönetimi eleştiren ve sorgulayan bir yapısı olduğunu unutmamak gerekir. Eserini II. Abdulhamid döneminde kaleme almasına rağmen yazdığı kitapta yeri geldiğinde meşrutî yönetimin gerekliliğini vurgulamıştır. Tabi bunda eserin bu cildinin yazma olarak kalmasının rolü vardır. Belki bu dönemde matbu olarak basılsa idi bu tip görüşler bizzat yazarın kendisi tarafından oto-sansüre uğrayacaktı. Bu minval üzerinde yine de Cevad Paşa eserinde elinden geldiği kadar olaylara tarafsız yaklaşıma çalıştığını ve eserini yerli ve yabancı kaynakları kullanarak kaleme aldığını görmekteyiz. Tarafsız olarak olaylara yaklaşıma çalışmasına rağmen meseleleri çoğu zaman merkezi yönetimin bakış açısıyla ele almıştır. Bunun sonucunda ise yeniçerileri bir zorba ocağı şeklinde görerek ötekileştirmiş, devleti zarara uğratan ve yenilikleri kabul etmeyen bir sınıf olarak değerlendirmiştir. Oysaki yazılan bazı eserlerde ve layihalarda mevcut sistemin ve yeniçerilerin ıslah edilmesi

fikrini savunanların da azımsanamayacak durumda olduğu kaşımıza çıkmaktadır. Lakin eser kaleme alınırken bu gibi konuların üzerinde pek durulmayarak Nizâm-ı Cedîd taraftarlarının fikirleri üzerinde daha fazla mesai harcanması, bir takım düşünceleri önemsememek ve görmezden gelmek olarak ifade edilebilir. Bunun yanında Nizâm-ı Cedîd'in eşkıyalar üzerindeki başarılarının çok büyük ve önemli başarılar gibi gösterilmesi ve Cezzar Paşa'nın Meşhur Akka Kuşatması'ndaki başarısında Nizâm-ı Cedîd askerinin sayısının sadece 500 kişi civarında olmasına rağmen sırf bu askerle kazanılmış gibi gösterilmesi zihinlerde soru işareti oluşturmaktadır. Bunlara rağmen yeri geldiğinde merkezi otoriteyi ve devlet tarihçilerini eleştirerek olaylara farklı açıdan bakmaya da çalışmıştır. Zaman zaman yabancı tarihçilerin eserlerinden istifade ederek farklı bakış açılarına da yer vermiştir. Buna rağmen Cevad Paşa'nın yaşadığı dönem itibari ile o döneme ait olan dünya görüşünün etkisiyle meşrutî yönetime atıfta bulunmasını eserinde görmek mümkündür.

Bir diğer açıdan değerlendirdiğimizde eser gerek III. Selim dönemi askeri ıslahatları gerekse ordunun yapılanması, teşekkülü, askeri giderlerin temin edilmesi, askeri teşkilatlanma, askerlerin eğitimleri, silahları ve askere alma usulleri gibi çok değerli bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda bunun gibi uygulamalar yapılırken ne tür zorluklarla karşılaşıldığı devlet yöneticilerinden ve halktan kimselerin bu duruma nasıl tepki verdiği gibi husûslar eserde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Eserin üçüncü cildinde o zamana kadar pek üzerinde durulmamış olan erken ve klasik dönem askeri teşkilatının parçalarını teşkil eden yaya, müselleme, azab, sekban, voyunuk, yörük gibi askeri ocakların teşkilat yapısı ve kanunlarından bahsedilmiştir. Modern dönemde bu ocaklara dikkati çeken ilk yazar olması açısından Ahmed Cevad Paşa'nın eserinin bu bölümü önemlidir. Ancak o bile üçüncü cildin sonunda bunun gibi tali konulara girdiği için okurlarından özür diler bir pozisyon almıştır. Bu aslında Ahmed Cevad Paşa'nın konusunu meşrulaştırmak için kendi dönemi ile bir alaka kurma çabasından doğmuştur. Ahmed Cevad Paşa aynı biçimde Nizâm-ı Cedîd reformları, teşkilatı ve kanunları ile ilgilenmesi ve yazmasını da modern Osmanlı ordusunun yapısının kökenini oluşturması bakımından okurun gözünde meşrulaştırma gayreti içine girmiştir. Bu açıdan tarihe faydacı bir yaklaşım sergilediğini de eklemek gerekir.

KAYNAKÇA

Ahmed Cevad Paşa. *Tarih-i Askerî-i Osmanî: Yeniçeriler*, Kitab-ı Evvel (İstanbul: Kırk Ambar Matbaası, 1297).

Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi, haz. Aysel Yıldız (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007).

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018)

Çağman, Ergin. *III. Selim’e Sunulan Islahat Lâyhaları* (İstanbul: Kitabevi, 2010).

Çoban, A. Hilmi. “Târih-i Askerî-i Osmanî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin *Transkripsiyonlu Metni*” Yüksek Lisans Tezi (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009).

Emecen, Feridun. “Yaya ve Müsellem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Erickson, Edward J. & Uyar, Mesut. *Osmanlı Askeri Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014).

Es’ad Efendi. *Üss-i Zafer*, Mehmet Arslan, haz. (İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 2005).

Gökbilgin, M. Tayyip. “Cevad Paşa”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, c. III (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1977).

Karal, Enver Ziya. “Nizâm-ı Cedîd’e Dair Layihalar”, *Tarih Vesikaları*, 6/I (1941): 414-425; 8/II (1942): 104-111; 11/II (1943): 342-351; 12/II (1943): 424-432.

_____. *Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedit, 1789-1807*, 2. baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988).

Mercan, Mehmet. “Sadrazam Ahmed Cevad Paşa”, Doktora Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1998).

Nizâm-ı Cedîde Dâir Bir Risâle: Zebîre-i Kuşmânî Fî Tarîf-i Nizâm-ı İlhâmî, haz. Ömer İşbilir (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2006).

Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918, ed. Gültekin Yıldız (İstanbul: Timaş, 2013).

Öğreten, Ahmet. *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyihalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014).

Özcan, Abdülkadir. “Ahmed Cevad Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 7 (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993).

Shaw, Stanford J. *Eski ve Yeni Arasında Sultân III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Hür Güldü (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008).

Sunar, Mehmet Mert. *Arş İleri Asâkir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler* (İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2016).

_____. “Nizâm-ı Kadimden’den Nizâm-ı Cedid’e” *III. Selim ve Dönemi*, Seyfi Kenan, ed. (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2010).

Tâhir, Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*, c. III (İstanbul, 1333).

Yeşil, Fatih. *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016).

Yeşil, Fatih & Koç Yunus, *Nizâm-ı Cedid Kanunları (1791-1800)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012).

Yıldız, Gültekin. *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)* (İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 2009)

Zürcher, E. Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Y. Saner (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2013).

EK: I

ÖZGEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİSİ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mustafa Emre ŞEKER

Doğum Yeri: Amasya

Doğum Tarihi: 11.09.1990

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (2013)

Yüksek Lisans Öğrenimi: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı (2019)

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İLETİŞİM BİLGİLERİ

E-posta Adresi: m.emreseker@gmail.com

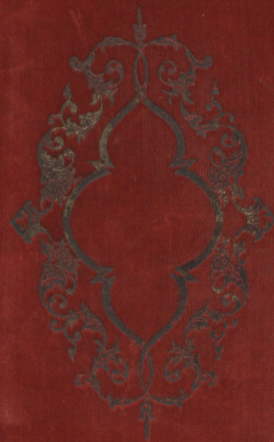
Tel: 0553 862 05 05

HOBİLER

Yüzme, binicilik, bisiklet sürme, masa tenisi.

EK: II

**TÂRÎH-İ ASKERÎ-İ OSMANÎ KİTÂB-I SÂNÎ VE KİTÂB-I SÂLİS'İN
TİPKIBASIMI**

T
478

فهرست کتابانی

نظام جدید و عیسی سلطان بهرام شاه شهبان

صفحه

۱

۴

۱۰

۱۴

۱۹

۲۱

۲۴

۲۹

۳۰

۳۶

نظمی — ابراهیم الخوس — عاگز کوره ناک
اناطولی و دیساده صورت تیری —
نظام جدید و طرز اراکانه حرب معانی و نرس
ضابطه از فیه اولی — نظام جدید عسکرانک
مبارزه برده یا نفیری — نظام جدید عسکرانک و نه
کته به نفع و مایه و ربط و ضبط بودن اولی و عسکر
اولی — عاگز کوره ناک ابراهیم الخوس

فهرست کتابانی

صفحه

۶۱

۶۴

۶۴

۶۴

۶۴

۷۹

۷۴

برقی قوتی و سره قوتی نامیده عاگز کوره جدید
اهداف و برده نفعی تاریخ قدر دولت عیسی و مستخدم
در انواع ردیف عسکرانک و ناک اولی و ناک عسکرانک اولی
عسکر
کتاب
معارف
مسافر
بوکلر
و نواف

کتاب اربع

عساکر مشهوره محمدیه در عصر سلطان محمد غازی

صفحه

- ۱ مقدم و احداث عساکر مشهوره محمدیه
- ۲ نظام عساکر بک اصفی — عسکره دازه مخصوصه
- ۳ تخصیص — معین عسکر دناوری — پهلوانان
- ۴ ویکتوریه در بک اصفی — معین عسکر دناوری
- ۵ استن
- ۷ عساکر مشهوره بک و بیات و لشکره دره صورت محمدیه
- ۸ — بویای طرفه دره و قیچولان و سوغات و رعایات
- ۹ — اندر و دیوچولان و غارنه زینب اوندان عساکر مشهوره
- ۱۰ مشهوره نظامی — استون نظامی
- ۱۱ ۱۷۵۹ سنه سیفان دره در قریب و ایدوچ اوندان
- ۱۲ قوه محمدیه عثمانیه صورت بک
- ۱۳ اوزاد و ضابطه مخصوص البس
- ۱۴ یاده نظامی شاهی
- ۱۵ سلم و استعسکریه و رفیع ریه
- ۱۶ ستر بک ریه بک اصفی دازه خط مشهوره
- ۱۷ بجاوات
- ۱۸ تعلیم عسکر
- ۱۹ مکتب حرب بک صورت بک
- ۲۰ مکتب بک صورت بک اصفی
- ۲۱ خدمت عسکر و نه استعسکری — نظام بک
- ۲۲ — کفالت مشعل
- ۲۳ است

صفحه

۵۴

۱۷۴۱ سنه ۱۷۵۹ سنه قدر اواره عسکر بک زبوله

جریانده الحکمی و مصارف عسکر به صورت دناوری و بویچ

از اید

ماده اردو بک صورت بک اید اولک نظام

۶۹

عساکر دین بک صورت بک اید نظام

۷۹

نظام اصفی — ستر بک عسکر — نظام عسکر

۹۴

— ستر بک اید بک اید دناوری

۱۷۴۱ سنه ۱۷۵۵ سنه در قریب عساکر مشهوره

۹۸

خاندان دناوری و بک اید دناوری

دور سلطان محمود خاندانی دناوری

۱۱۰

بئرك ضابطه	۱	۲	۳	۴	۵
مید و با - اعاریه	۱۰۰۰	۲	۱۰۰۰	۱	۱
مدرسه با - اعاریه	۱۵۰۰	۴	۷۵۰	۱	۱
بئرك با - سیده	۶۰۰۰	۱۸	۵۰۰	۱	۱
مدرسه	۹۰۰۰	۴۲	۲۰۰	۱	۱
عمده - لره	۲۰۰۰	۱۴	۴۵۰	۱	۱
جای - سیده	۴۰۰۰	۱۴	۴۰۰	۱	۱

وَيَوْمَ تَوَادَّ صَاطِحَانَهُ وَفَرَاتٍ وَهَارَةَ نَكَحَ نَعِيْبُهُ

نمبر	نوع	تعداد	مقدار	بهره
۱	مردار	۱	۷۸	۷۸
۲	مردار	۱	۷۸	۷۸
۳	مردار	۱	۷۸	۷۸
۴	مردار	۱	۷۸	۷۸
۵	مردار	۱	۷۸	۷۸
۶	مردار	۱	۷۸	۷۸
۷	مردار	۱	۷۸	۷۸
۸	مردار	۱	۷۸	۷۸
۹	مردار	۱	۷۸	۷۸
۱۰	مردار	۱	۷۸	۷۸

لوکارہ مخصوص اولادہ ضابطہ نہ و نفاذہ

اربابی	۱۴۰	۷۰	۱۴۰۰
نقار	۱۰۱۰	۵۰	۵۴۰۰

	۱۰	۲۰	۳۰
طوبی ان سدر	۱۰	۷۸	۹۰۶
طوبی خلیفہ	۱۰	۶۶	۷۹۰
طوبی نراق	۹۶	۵۸	۵۵۶۸
عربی خلیفہ	۶۰	۶۶	۷۹۰
عربی نراق	۶۰	۵۰	۲۰۰۰
سوزان	۱۰	۶۶	۷۹۰
طوبی	۱۰	۶۶	۷۹۰
سقا	۰۲	۵۰	۱۰۰۰
قوہ خلیفہ	۷۰	۵۰	۲۰۰۰

توزیب و مقدار از ۱۵ اولی

و دواج من رجوعه اولاً مع صاحب المظلي صار حسب زعمه في مأدده وهو ايامك شريفه اهل
 انك طالب وندم رجعت ودينك بغيرك على الدوام فذكر في كتابه المسمى بحمد الهدي لانه
 اطلع شرفه وهو اول خطه من شرفه ووجه ماده مرقوم وهي اسبق قانونه نام هو بواله
 محمد

خاسته به و فراوان وقت عبودیه عمارتی را بطوالب کف و قدس فرد را بطوالب مشق و حب و طواف و
 حیدر حاکم و شش و دو کار کرده باشند طوری بعضی بر روی اولیغنه و قدس فرد و حیدر مایه یزید
 را بر روی یکسره الله در حساب رکوع حمام و طوالب اندکی که می باشد اولیغنه ماه سیله
 نغز و رقیه استاده اولیغنه علوت و تعینات برای ماه باه اولیغنه فرد سینه و برک طوالب
 کف بر محل مایه اولیغنه نابریه و صاحب و صاحب جاب صبر و بر طوالب علوت و تعینات برای به
 ماه باه الله و علی اوصاف و رفت و اباد و طوالب اولیغنه شریک اولیغنه فرد سینه و علی الحساب
 مقدار کف اقامت اولیغنه ماه سه عدد در قانونه مذکور ذیل اولیغنه

[illegible]

[illegible]

بجویدہ سکرہ دولہ علم دہ موقوف و منظم اولیہ و زورہ تسکین افغانیہ زیادہ عسکرہ نقدہ جدہ عسکرہ
اولیہ نقدہ بوجہ حفظہ شہادہ بانی نقدہ سادہ و فی زیادہ عسکرہ و دارالک اولیہ بانی نقدہ تمام اشیاء
لادہ کلور

اسو نفهم د قلم له اواز نه خاځه کوي، نو که زده اولوسته ده، نو د دایو ولولو وړ نه وي. خو له
تعبیري غلطیو سره یوځای چې جزا تم اوږه ښکاري، دینا له هغه څخه نه وي، نو دیک موجودی له بله اغیز
آه نه وي، نو دیک قیاس ته لیکلو کولی اواز نه ده، عبادت له عبادت نه وي، نو دیک موجودی له بله اغیز
عبادت اولوسته بر اوږه اخیستو، نه عبادت له بله اخیستو، نو دیک موجودی له بله اغیز نه وي، نو دیک
اولوسته ده، اساس ته یې موجوده نه وي، نو دیک قیاس ته لیکلو کولی اواز نه ده، عبادت له عبادت نه وي، نو دیک
دیک له دیک څخه لیکلو کولی اواز نه ده.

[illegible]

و ما تفرده اودین قللم و ما تفرده اشاع و ادبانه بودی ربه علم اودین و کذا هیلو که بر تین طین
 و مندر فطوحی و بر طین اوسه و بر طین عقیق سید بر عی عقیق و بر فطر عی و بر فطر عی و بر
 سونانه و طینه و آبش سقا و آبش قرق و طینی نعیق فطینه را و طه اود که طینه و بر مکمل
 موسیق و اوداده عیان بهشت عکرا ابد که سانه ایلو که شونیمات ایلو که تیناک ارسنه
 اولافنه ابانه معلوم بودون نعیق و معانی صورت نعیق و شیریری و نعیق عی و حقیق اود
 نفت نامک بود که فوین عکرا ایلو اولاف فوین عقیق فطینه صفی ایلو و اودنه عیاج اصابع ایلو
 عی ایلو و فوین عکرا ایلو معانی نعیق فطینه ایلو و فوین عقیق ایلو و فوین عقیق ایلو و فوین عقیق ایلو

[illegible]

[illegible]

نقدم هريديعديمان دساحتد تيريه مجبداوليه احوالكله نفعم جديان ابري طيحه ادوبراطه
تسكيل اولونه بونون كيرتي ولاق اولداجكله ابدئي اني بغيراولدنه ابري
بونوع معلم كرون دولدغيدنه هبار ارضي ادريني عطا وفتدنه جرتونه بياره صبه اولدغيدنه عديان
فونصفتدنه ماعدا اولدنه جورعا ولسوري حواسنه كانه امدان هجونه اولدنه صفتك وبعمخلد حمده
وسار سانسبا اولدنه ايلدغيدنه حق ترب وشفق نعم امداره فر و برطك اولدنه شكيله شمس دهر
ترب اولدنه نغاف جديده كلجه امان ده فونصفتك نوجو اولدلا اولدنه ماعدا ابراد اولدنه ابراد
مسابه بار ادره سيبه ايلموز اولدنه ديت بايخ ابر اولدنه وبعجمل اولدنه ايلدغيدنه ايتوبك اولدنه
جودا رنجو نصا اولدنه نايغ اولدنه اولور جودنه علمي ايلدنه وكنه ايلدنه بيمون خوف اولدنه ايلدنه
خوف صابر علمي اولدنه سوقي ايلدنه غمده ماعدا نصابت اولدنه ايلدنه

[illegible]

برده نظام جدید یکی از علل و عواملی است که موجب بروز و ظهور جنبش‌های آزادیخواهانه و ملی‌گرایانه در ایران گردید. این جنبش‌ها در پی برپا داشتن نظامی بر مبنای عدالت و برابری و برپا داشتن نظامی بر مبنای آزادی و حقوق بشر بودند. این جنبش‌ها در پی برپا داشتن نظامی بر مبنای آزادی و حقوق بشر بودند. این جنبش‌ها در پی برپا داشتن نظامی بر مبنای آزادی و حقوق بشر بودند.

هذه حقا من عباد الله في هذا طرباض واصل اعياد الجبروت والكنيسة بدم الخاب وبه
 وبغير اولئك كمن كان جربا صبا في بعض اوله برى راض واصل قول اغانيك مادونا
 وبها صبا ناه ماخرة اوله اذره نبت اوشدر (١)

نظام صریحاً بیان کرده باشد. از بعضی مصنفان تاریخ و قاضیه بعضی خصوصاً باید گفت
تعلیم و تربیت و جهل و بیادبیه بعضی و غیره حکم و سواد و بیادبیه بعضی و اولاد و سواد
استعداد و ادب و فاضله و ضابطه و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد
غره و کج و اولاد و سواد و بیادبیه و ضابطه و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد
و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد و بیادبیه و ضابطه و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد
ساخته و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد و بیادبیه و ضابطه و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد
و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد و بیادبیه و ضابطه و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد
بسط و سواد و بیادبیه و ضابطه و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد و بیادبیه و ضابطه و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد
ساخته و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد و بیادبیه و ضابطه و کوی و قصور و حد و حدود و سوره و حکم و اولاد و سواد

دکتر مصطفی سید دوتا و دوایر اسکندریه جانی و نوحا بولوبه قاضی سیدی یاسین اچو دوتایم اسکندریه طرفه تکلیم اؤنره اولوبیغی وانقده ناک اولان عیله او ویرا دولتی تحریک الحیدیه - ناع ایزک بونامه اتدونه کونه کتایلام و صحرایک اهله و اغناشید و دوجا اکره اولهم ایشله ناصره بونامه منال فزلی جلیلا و قوتی باور و ره ک غایت شید بهجم ناک اری و برسر و فرانسو اوزور و اولد برش بهجم ایشدر ک حیفه و برجاما مشهوره ناک انه ریخیده برسر و یوچیم اشد هری و سینه برونه دولم ایزک دیکره و فرانسو توجیهه محایره دولم و برج عیام بقا ایلر ۴۵ رقه دار ایزک اچو دیکر کولوبه و اولدیم عکسهای طایف و یاسین سیدی سید و سیدیه دوتایم

(۹) بود چله صفحه
(۱۰) اسبوعك مقدار بيروزق واريني بوديك چله صفحه باريني توفقه سه سبأ بود
(۱۱) بوانه بوانه نيك اسام طرفه كني اسام واريله لورم عقله بغير اراده فم صير عكرنه
بيروز مقدار هرا سابعه گوزيشه واقعه اولوقدر واهار و رنه هم صير عكره ناسيه
اولو عكرنه شور و نيك طووع واريني اسان كواهد

مغریباً بمطالع استیلاک ترمیری ١٤٠٨ سنه بختها صهرش بر توجیه انچه در ده اوده موخر اولدو معینه
شاید سخته بر کونج یس بری و ده محافظی در ربع باشد و بشده اوده حقه و اید استیلا و سخته
در ربع ای ولسی بکونج باشد و سخته جوارخ آنرستنه بر صبرین اعلام شد

علی باشا مقی اولدو سخته بر سرین اید ایدار ربع و سخته دره قریشک استیلا نامدار ربع بقدری جوارخ
و موقت و کونج و دهوی و دهره قیام حیره تعقیب و قیام حیره رده سخته ایلیک استیلا و سخته
تجهه ایلیکانه حال نموده ناک سخته ایدار ربع و سخته دفع و سخته جاره سخته ایلیک
سخته ایدار سخته دفع و دفع ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

١٤٠٩ سنه شایم اناطولی ایلی و یلیب اولدو کونجی عبور دفع عاصی بکره بر ریاسانه
جوزک و سخته رده اعلا سخته و سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
اصانه و تعقیب شایم و دوماه و یلیب شایم سخته کادکاء ایلی و دوماه ایلی بکره اسکانه اندره
بیلیک بکره سخته بکره دفع لوی عیاض ایلیکانه کونجی ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

در ربع ایلیک و سخته عاکر مطر اعلا و سخته ایلیک و سخته ایلیک و سخته ایلیک
عینه ایلیک طرف طرف سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
اولدو معینه مایه و سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
طرفنه استیلا و سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
دولت سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
استیلا و سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
علو کونج و سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

بعون سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

١٤١٠ سنه سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

بارمی سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک
سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک سخته ایلیک

سلطه بپوشید و در و ملکه نادر که اعظم بود و بول بزرگی مجدداً همدوره ایدی
 آنچه برنجی رفه و مدیعت و کشتی بطسه و طاساید تخیله ایشله ایکی بیخ شوقه جو رفه
 و ایدی بول رفه بولک شدت و طاسی ساییده در که ادبار با رسته بی نوله
 طبعه مدی رفه و صوفی استیج عکری بولاید برین مطیع و منظم و معتمد عکری ایسی
 سلطه از علم و مدیعت که مود را قور دامنه صیف ایسی ایدی بول رفه بر جاکور قیایله
 محاوره کدی دولت و ملکه سعادت حال و استقامت عکری ایسی اید بول نایز اید بول

کتاب ثالث

کتاب ثالث

بجای ده غری و دوازده ستم و اوکاد و عمار

سرحدونک نعل و عتساق — غریز — حصاد — نعلی — سکان — سمر و بیک و بابا — دونه
کتاب داده و کردار و بی وجه پاک آموخته و نه برانچه قدر روزنه اندک بی ماه عکری موجود اولیب بفرده
برجیس مولف یعنی علونلی دگر عیاد سزایی غیره و در نه طبعی و طبعی و معنی و معنی و در
عاکر مولف مرکز سلطه اقامت و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
ممالک عثمانیه که دست و فتح اقامت و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و ایست و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
خدمت و محافظت و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و غیب و ایضا و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
بوده که مرکز ایست و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
سرحدونلی و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
اولیب بفرده و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
فرد و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
عاز و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
سجده و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
مقدار و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
او و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
شرط و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
برای و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست

در احوال و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
نویسه اولیب بود و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
صدوی و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست

و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست

و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست

و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست

و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست

و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست

و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست
و در ایام سفره عیاد سزایی و در اولیب و در قوی ناید بایام ایست

- استخوان به سبزه سرحدونلی (۱) عذب
- (۲) حصاد
- (۳) سکان

مخامره آسانده استقام و صفايه بود بهر بويکامائي انسانه اعمال اينکه مؤايد عظيم بود مؤايد در اين صوره
تتمه المذكوره نه کجوي نه کمزوري نه حساسه را دارد

20

سید